

JAARBOEKJE

2023

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

JAARBOEKJE

2023

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Ereleden en bestuur

Erevoorzitter	drs. Edward Munnig Schmidt
Erelid	mw. Sally Munnig Schmidt-Neubauer
Voorzitter	mw. Bertien Quarles van Ufford
Secretaris en ledenadministratie	mw. Quirine Cleton Zandweg 36, 3601 AE Maarssen secretariaat@niftarlake.com ledenadministratie@niftarlake.com
Activiteitenadministratie	mw. Petra Dekker niftarlakeactiviteiten@niftarlake.com
Penningmeester	mr. Johan Buitenga penningmeester@niftarlake.com
Redactie 2023	drs. Juliette Jonker-Duynstee, prof. dr. Jan Willem Gunning, drs. Edward Munnig Schmidt, mr. Louise Woltering-Moors
Website	www.niftarlake.com
ISBN	9789464550993

De ledenlijst vindt u op de website: www.niftarlake.com – besloten bestanden

Jaaroverzicht 2023

Geachte leden,

Voor u ligt weer een mooi jaarboekje. In een wat afgeslankte vorm: de adreslijst vervalt, omdat vanwege de AVG-privacywetgeving de namen en adressen niet meer op deze manier gepubliceerd mogen worden. U kunt de ledenlijst wel via de website, nadat u ingelogd bent, op alfabet en plaatsnaam bekijken.

Als aftrap van het nieuwe jaar vond de nieuwjaarsreceptie plaats op Zuylenburgh en Swaenevecht, met gastheer en gastvrouw Bert Degenaar en Loes Vrij. De ontvangst was in de ernaast gelegen ‘appelschuur’ en alle aanwezigen kregen in groepjes de gelegenheid de huizen te bezichtigen, vol kunst, antiek, wetenschappelijke instrumenten en klokken en een uniek plafond planetarium. In iedere kamer was een expert aanwezig om uitleg te geven over de bijzondere collectie.

Afb. 1 Zuylenburgh en Swaenevecht bij aankomst van de leden voor de nieuwjaarsreceptie.

Afb. 2 Rondleiding in het planetarium Zuylenburgh.

In februari vertelde architect Fenneken Anneveld op Gunterstein een interessant verhaal over verduurzaming van monumenten. Zij heeft dit proces zelf begeleid op haar buitenplaats Schouwenburg in 't Harde. Gezien de actualiteit van dit onderwerp was er veel belangstelling. Begin april gaf Juliette Jonker een boeiende presentatie over speelhuisjes/follies en theekepels aan de Vecht, eveneens op de Ridderhofstad nabij de Vechtbrug in Breukelen.

In mei was de Algemene Ledenvergadering met borrel in de Van Houtenkerk in Weesp. Na de ALV werd het motto voor de lustrumlunch bekend gemaakt: 'the roaring twenties'.

De lustrumviering was op 2 juli: een feestelijke ‘aangeklede’ lunch in de tuin van VreedenHoff in Nieuwersluis bij Jos en Merlijn Lisman. Alle gasten waren in stijl gekleed en bij passende muziek werd onder grote belangstelling en met verve de Charleston gedoceerd. Deze dans heeft geen geheimen meer voor onze leden en zal waarschijnlijk een revival gaan beleven in de Vechtstreek...

Op 16 augustus namen wij met een boottocht en feestelijke lunch op Vechtendijk in Oud Zuilen afscheid van vijf bestuursleden: Onno Meerstadt, Godelief Hofman-van Miert (ledenadministratie), Rob Schoenmaker (activiteiten), Juliette Jonker-Duynstee en Edward Munnig Schmidt. Zij werden bedankt voor vele, soms tientallen, jaren inzet voor ons Genootschap. Gelukkig blijven Juliette en Edward nog actief in de redactie van het Jaarboekje. Het bestuur is bezig met het zoeken naar nieuwe bestuursleden.

Afb. 3 Groepsfoto tijdens de lustrumlunch op de trap van VreedenHoff.

Afb. 4 De feestelijke lunch van bestuur en oud-bestuur met partners in de tuin van Vechtendijk.

In september brachten we een bezoek aan kasteel Nederhorst, een nieuwe aanwinst van Stadsherstel Amsterdam. Het kasteel wordt tot appartementen verbouwd en het park wordt in oude glorie hersteld, dus het was extra interessant de huidige staat van het gebouw en het park te zien bij een rondleiding tijdens deze restauratie- en verbouwingsfase. Projectleider Ruth van der Pluijm en tuinbaas Kees Beelaerts van Blokland leidden de aanwezigen door het park en het kasteel, waarna de excursie met een gezellige borrel werd afgesloten. Directeur Stadsherstel (en oud-bestuurslid) Onno Meerstadt ontving uit handen van Juliette Jonker een (dubbele) foto uit het Niftarlake-archief van de Niftarlake-excursie naar kasteel Nederhorst die 113 jaar eerder, in 1916, had plaatsgevonden.

Afb. 5 Niftarlake-excursie naar kasteel Nederhorst in 1916.

Afb. 6 Eenzelfde opstelling als in 1916, maar dan met de 29 Niftarlake-leden die aanwezig waren bij de rondleiding op 27 september 2023.

In oktober gaf Piet Oudhof (Vechtstreekmuseum Maarsse) een presentatie over de historie van de kastelen aan de Vecht. Wegens succes al eerder een aantal keren herhaald in het museum bij de tentoonstelling over kastelen in de Vechtstreek, maar zijn diepgaande en boeiend gepresenteerde onderzoek kan niet genoeg verhaald worden.

Een bezoek aan de Portugees Joodse synagoge in november bracht ons naar Amsterdam. De rondleiding werd gegeven door architectuurhistoricus dr. Pieter Vlaardingerbroek, auteur van een boek over dit bijzondere gebouw; aansluitend volgde een bezoek aan de schatkamer, waar de rondleiding werd voortgezet door hoofdconservator en manager tentoonstellingen van het Joods Cultureel Kwartier, mevrouw M. Knottter. Een interessante excursie, gezien het joodse verleden van de Vechtstreek, met vele joodse eigenaren van buitenplaatsen, synagogen en een joodse begraafplaats.

Op naar 2024 met weer interessante activiteiten. Heel graag hoop ik u met het bestuur op de komende Nieuwjaarsreceptie te mogen begroeten.

Bertien Quarles van Ufford,
voorzitter

Boeren op de buitenplaats

De relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstelland en de Vechtstreek

Gerrit van Oosterom

De schok moet groot geweest zijn voor de eigenaar van buitenplaats Schapendoorn aan de Vecht toen hij in augustus 1782 ‘tot zijn surprise’ zag dat ene Dirk van Beusekom aan de overzijde van de rivier was begonnen met het bouwen van een schaapskooi en een hooiberg direct in het blikveld van zijn buitenhuis. Samen met de burens werd nog dezelfde dag een verzoek ingediend bij schout en schepenen van Weesperkarspel om de bouw te laten stilleggen.

In het bezwaarschrift werd geen mogelijkheid onbenut gelaten om aan te tonen hoe desastreus de plannen van Van Beusekom wel niet waren. Volgens de klagers leverden de schapen een enorme overlast op voor het verkeer en waren hun hoeven een gevaar voor de stabiliteit van de dijk. Bovendien was men bang dat de beesten de bomen en ‘scheringen’ (hagen) die ter verfraaiing van het uitzicht op de dijk waren aangeplant op gingen vreten. Door het ‘afknabbelen der bladeren zullen [de beplantingen] worden ontsierd en bedorven en jonge plantsoenen door het afknagen der basten werden geruïneerd’.¹ Nog afschrikwekkender was het vooruitzicht dat ‘kwaad en ondeugend volk’ zich in de schaapskooi kon verbergen en de eigenaren als zij ter kerke gingen of ‘des nags in diepe rust’ waren konden overvallen en beroven.

De noodkreet was voor schout en schepenen meer dan genoeg reden om de bouw per direct stil te laten leggen en een aantal leden van het college de situatie ter plekke te laten inspecteren. Als weerwoord op de bouwstop diende Van Beusekom een maand later echter een kort maar krachtig verweerschrift in. Daarin stelde hij dat hij te goeder trouw had gehandeld. Kern van zijn verweer was de retorische vraag ‘Als oft niet geoorloft was zijn Eijgen grond, buiten Eenige benadeeling van de weg of projüdicie van iemand, zig van meeste den nutten [te] maken’.² Blijkbaar was daarmee voor het college de zaak snel afgedaan, want zonder enige motivatie werd het verzoek om een verbod afgewezen.

Precies om dit soort onaangename verrassingen te voorkomen kochten veel buitenplaatseigenaren in de 18e eeuw op grote schaal boerderijen op die in het blikveld van hun buitenplaats lagen. Alleen zo kon men er zeker van zijn dat de eigen landelijke idylle niet door dit soort acties werd bedorven. De sporen daarvan zien we nog overal terug in de Vechtstreek en het Amstelland, het onderzoeksgebied van het promotie-

Afb. 1 Zinnebeeld van de agrarische buitenplaats door Aert Schouman. (Coll. Amsterdam Museum)

onderzoek naar de relatie tussen landbouw en buitenleven uit 2022 waarop dit artikel is gebaseerd.

Boerderij en buitenplaats: een trouw koppel

Dat veel buitenplaatsen waren gecombineerd met één of meer boerderijen is geen nieuws. Kunsthistoricus Remmet van Luttervelt stelde in zijn beroemde dissertatie over buitenplaatsen langs de Vecht al in de jaren 40 van de vorige eeuw dat de meeste buitenplaatsen waren ontstaan vanuit een boerderij.³ Voor hem en zijn eminente opvolgers Van der Wijck en Meischke was de boerderij echter niets meer dan een opstapje op weg naar wat Van Luttervelt de 'echte buitenplaats' noemde. Een wereld waarin boeren, landbouw en zeker een boerderij geen plek hadden.⁴

17e- en 18e-eeuwse afbeeldingen van buitenhuizen lijken dat verdwijnen van de boerderij in eerste instantie te ondersteunen. De bekende gravure van de oostelijke

Vechtoevers van Oudaen tot Vechtsteyn bij Maarssen uit het midden van de 17e eeuw laat goed zien hoe boerderijen en buitenhuizen toen nog letterlijk en figuurlijk met elkaar waren vergroeid. Hetzelfde geldt voor de reeks 17e-eeuwse afbeeldingen van Goudestein die de transitie van boerenhofstede naar buitenplaats prachtig in beeld brengt. Overal zien we rieten daken, hooibergen en vee. Vijftig jaar later zijn al die agrarische connotaties letterlijk uit beeld verdwenen in schilderijen en prentreeksen van buitenplaatsen zoals *De zegepraalende Vecht* uit 1719 en *Hollands Arcadia* uit 1730. Schijn bedriegt echter. Het blijkt dat de 17e- en 18e-eeuwse doorontwikkeling van boerderij naar buitenplaats niet betekende dat men het land afstootte of dat de boerderij per definitie werd afgebroken. Sterker nog, van Zeeland tot Groningen en van de binnenduinrand tot het Gooi, bleef die boerderij vaak onderdeel van het bezits-

Afb. 2 Buitenplaats Goudestein in transitie waarbij het agrarisch deel zowel in werkelijkheid als ook in afbeeldingen werd getoond door Jan van der Heyden midden 17e eeuw. (Coll. Rijks Kunsthistorisch Documentatiecentrum RKD)

Afb. 3, 4, 5 Drie voorbeelden van nog bestaande fysieke combinaties van een boerderij met een herenvoorhuis: Vrederust aan de Angstel bij Baambrugge, Bijlmerlust op zijn originele plek in de Bijlmermeer, nu aan het Gein (zonder boerderijdeel), Starnheim aan het Gein bij Abcoude. (Coll. Stadsarchief Amsterdam)

complex van de buitenplaats.⁵ Het gebruikelijke frontale aanzicht dat werd toegepast in zowel *Hollands Arcadia* als in *De zegepraalende Vecht* verhuult namelijk regelmatig het feit dat zich achter de indrukwekkende façade van het voorhuis nog steeds een aangebouwde boerderij bevond. Veel van die voorbeelden zijn verdwenen, maar kunnen we nog reconstrueren aan de hand van bouwbestekken, koop- en pachtcontracten en bouwhistorisch onderzoek. Een enkeling van die buitenhuizen die fysiek verbonden waren met een boerderij bestaat nog. Mooie voorbeelden zijn Vrederust langs de Angstel bij Baambrugge, het verplaatste Bijlmerlust in het Gein (tegenwoordig helaas zonder boerderijdeel) of het veel kleinere Klarenbeek langs de Amstel. De combinatie met een boerderij verdween dus niet. In het Amstelland bleef het zelfs de standaard. In 1700 was 83 procent van de buitenplaatsen gecombineerd met een boerderij. Vijftig jaar later was dat nog 80 procent. En zelfs in 1800, toen het buitenplaatslandschap al sterk in verval was geraakt, was nog steeds op 69 procent van de buitenplaatsen een volwaardige pachtboerderij aanwezig.⁶ Hoe die verhoudingen in de Vechtstreek lagen, is tot op heden onbekend en nodigt uit tot vergelijkend onderzoek.

Druppels op de gloeiende plaat: het beperkte economisch nut van een boerderij

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het aanhouden van pachtboerderijen op zijn minst ten dele economisch gemotiveerd was. De boerderij kon de buitenplaats immers voorzien van producten zoals melk, boter, kaas of mest voor de tuinen. De pachtboer kon de eigenaar bijstaan in het onderhoud van de boomgaarden, het snoeien van bomen of het verzorgen van paarden.

Door pachtcontracten van boerderijen te analyseren kunnen we vaststellen of en hoe vaak dat soort verplichtingen voorkwam en of dat een reden was om een boerderij aan te houden. Het valt op dat in veel literatuur vaak nogal selectief uit die pachtcontracten wordt geselecteerd om het latente beeld dat men blijkbaar heeft van de verhouding tussen pachters en heren te illustreren. Daarbij worden met graagte de smakelijke voorbeelden eruit gelicht waardoor het lijkt dat de boer overal als een soort personeelslid klaar moest staan om zijn pachtheer van dienst te zijn.

Als we echter alle beschikbare pachtcontracten die zijn overgedragen op een rij leggen, blijkt het beeld veel genuanceerder. Een goed voorbeeld zijn de circa 60 buitenplaatsen rond Abcoude die aan de Angstel, Winkel, Holendrecht en het Gein lagen. In het notarieel archief van Abcoude en Utrecht zijn meer dan 300 pachtcontracten bewaard gebleven die we onderling kunnen vergelijken qua pachtvoorwaarden. Daaruit blijkt dat nog niet in de helft van de pachtcontracten iets afgesproken werd over het verplicht leveren van producten, de zogeheten 'toepacht'. En in maar een

Afb. 6 Een van de weinige Nederlandse schilderijen waarop de wereld van de boer en die van de buitenplaatsbewoner het centrale onderwerp zijn, is het schilderij 'de Stier' van Louis Fabritius Dubourg uit 1745. (Coll. Bonhams 1793 Ltd. London)

kwart van de pachtcontracten werd de pachtboer verplicht om diensten te leveren zoals het onderhoud van de tuin, het huisvesten van de tuinman of het weiden van dieren.⁷

Bovendien blijkt dat het leveren van producten zoals boter en kaas pas in zwang kwam vanaf de jaren 40 van de 18e eeuw toen de veepest voor de tweede keer in alle heftigheid toesloeg. Omdat boeren mede hierdoor steeds moeilijker aan hun financiële verplichtingen konden voldoen, werden er steeds meer afspraken gemaakt dat een deel van de pacht in natura voldaan mocht worden. Na de derde veepestepidemie in de jaren 60 trok de economie aan en werden veel van deze toepacht-bepalingen weer snel ingetrokken. Het leveren van producten en diensten kwam dus zeker voor, maar lang niet zo frequent als wel is gesuggereerd.

Afb. 7 Buitenplaats Zwaanswijk van Jan Brants aan de Vecht afgebeeld rond 1800 in opdracht van de toenmalige eigenaar Nicolaas Fabius. Bij de buitenplaats hoorde toen ook boerderij Vergenoegd die recht tegenover de ingang aan de overzijde van de rivier lag. (Coll. Nationaal Archief)

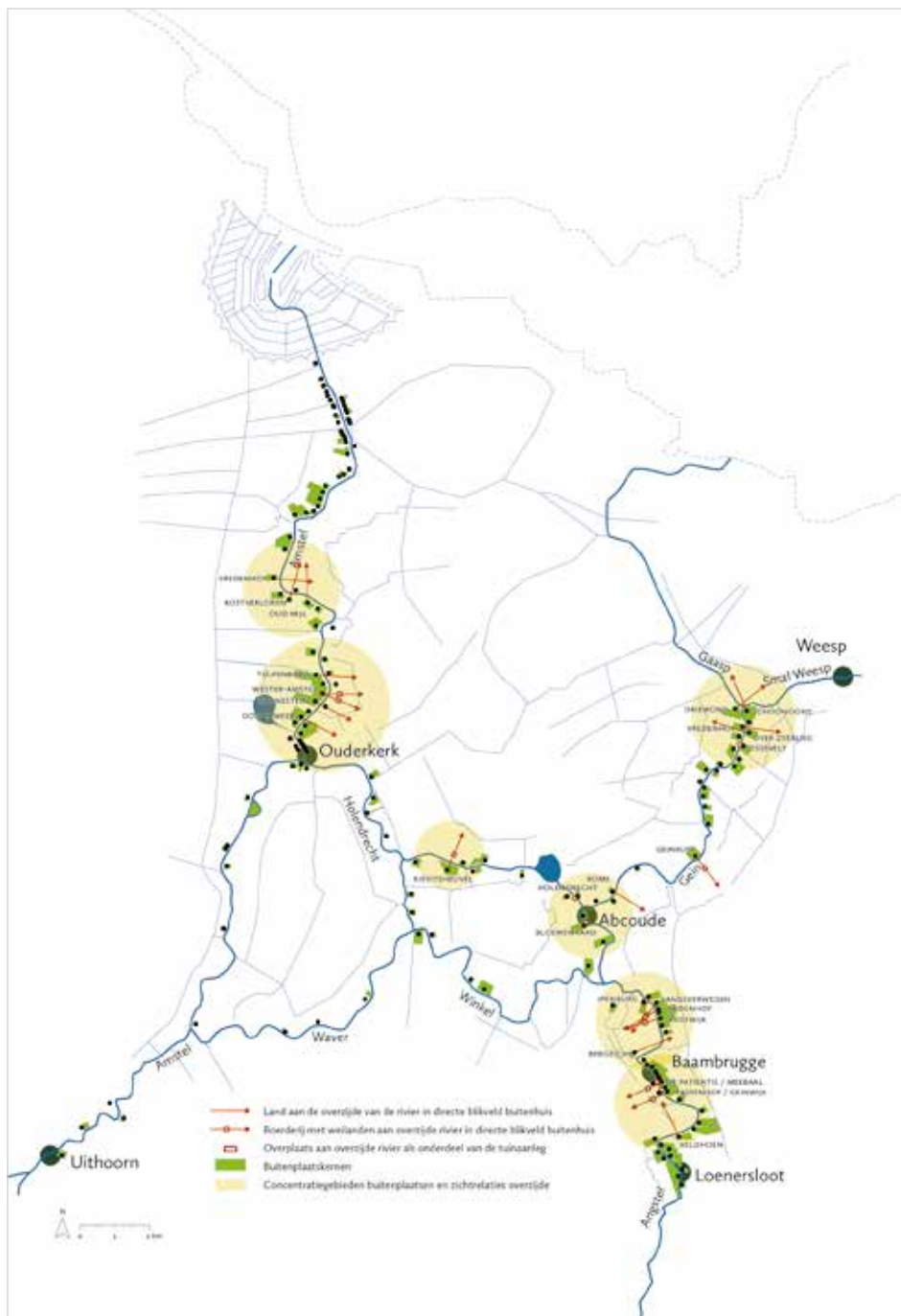
Een tweede economische reden om een boerderij aan te houden als onderdeel van de buitenplaats kan liggen in het feit dat de pachtinkomsten financieel bijdroegen aan de onderhoudskosten van de buitenplaats. Uit handboeken en traktaten die gaan over de cultuur van het buitenleven weten we dat op papier het streven naar een 'profijtelijke' buitenplaats sterk wordt benadrukt. Dat was een bekend moreel gegeven dat ook wij nog kennen in het begrip *Utile Dulci*: het nuttige verantwoordt het aangename. De nuttige opbrengsten uit landbouw legitimeerden daarmee de uitgaven die men deed aan het vermaak.

In de praktijk waren de eigenaren van buitenplaatsen in het Amstelland, en vermoedelijk ook langs de Vecht, niet zo bezig met die morele en financiële kosten-baten balans. Buitenplaatsen hoefden geen geld op te brengen omdat ze namelijk een ander kapitaal vertegenwoordigden. Ze waren een onderdeel van wat sociologen en economen *conspicuous consumption* noemen: het voeren van een luxe levensstijl met als doel om iemands sociale status te benadrukken of te helpen vergroten.⁸

Bovendien waren de pachtinkomsten vooral in de 18e eeuw druppels op een gloeiende plaat. De Amsterdamse koopman Jan Brants (1703-1782) bijvoorbeeld was eigenaar van buitenplaats Zwaanwijk aan de Vecht. Bij Zwaanwijk hoorde een kleine boerderij en daarnaast had hij nog drie grote boerderijen elders. Zelfs met vier boerderijen wist Brants jaarlijks financieel net quitte te spelen. De pachtinkomsten van al zijn landerijen wogen namelijk nauwelijks op tegen de jaarlijks terugkerende investeringen die hij op Zwaanwijk deed aan bemesting van tuinen, belastingen en loonkosten voor tuinmannen en ander personeel. En zelfs als er sprake was van een kleine winst lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat dit een reden was om een boerderij aan te houden. Zeker in het grootste deel van de 18e eeuw was boerderijbezit eerder een last dan een lust voor veel eigenaren.

Boerderijen als verdedigingslinie rondom het eigen Arcadia

Als de boerderij economisch niet of nauwelijks rendeert, moet het aanhouden ervan wel verklaard worden vanuit het feit dat hij op een ander vlak wel rendement opleverde. Dat dit het geval was blijkt wel als we dieper kijken naar wat voor soort boerderijen en land men aankocht en voor welke grondstukken het meest werd betaald. We begonnen dit artikel met het probleem dat voor de eigenaar van buitenplaats Schapendoorn ontstond toen er precies in zijn blikveld van zijn buitenhuis opeens een schapenstal werd gebouwd. De grond aan de overzijde was niet zijn eigendom, maar wel onderdeel van het blikveld van de buitenplaats. Daardoor stond hij nu met lege handen en moest hij accepteren dat zijn idylle door anderen vakkundig om zeep werd gebracht.

Afb. 8 Reconstructie van de buitenplaatsen in het Amstelland die een oertuin of boerderij hadden waar meer regie gevoerd werd over wat er in de omgeving werd gebouwd. (Kaart auteur)

Het in eigendom hebben van de grond was in de vroegmoderne periode dan ook vrijwel de enige manier om regie te kunnen voeren op wat er gebeurde rond iemands buitenplaats. Boerenland was in die zin een verdedigingslinie rondom het eigen Arcadia. Ook al rendeerde dat land niet financieel, het bezit vertegenwoordigde zo wel degelijk een waarde.

Hoe dichter de buitenplaatsen bij elkaar lagen, hoe groter het belang van het in eigendom hebben van landerijen rondom huis en tuin werd. Het aankopen van extra land en boerderijen begon dan ook in de meest populaire delen van het buitenplaatslandschap van het Amstelland zoals langs de Angstel en de Amstel. Dat begon vaak klein met de aankoop van een 'overtuin'. In 1654 kocht Nicolaas Tulp (1593-1674) bijvoorbeeld een klein stukje hooiland aan de oostzijde van de Amstel, recht tegenover zijn buitenplaats Tulpenburg. Het stukje grond van nog geen hectare kostte hem maar liefst *f* 1.200 wat wel aangeeft hoe gebrand Tulp erop was om juist dit stukje grond in bezit te krijgen. Iets verderop bij het bekende huis Kostverloren lag een groter grondstuk genaamd De Gier in de binnenbocht van de Amstel. Hierdoor lag het in het directe blikveld van meerdere monumentale buitenplaatsen die alle uitkeken over hetzelfde stukje land. Ook dit stukje land werd al vroeg aangekocht. Eerst door Manuel Levy Ximenes, baron Belmonte (1688-1729) als onderdeel van de verfraaiing van het complex. Het land werd deels in gebruik genomen als moestuin en meerdere keren meeverkocht als onderdeel van het complex. In 1760 werd het echter verkocht aan de eigenaren van eerst Vredenhof en daarna Oud Mijl, beide buitenplaatsen die ook uitkeken op dit stukje land.

Ook in de Vechtstreek zijn overtuinen en sierboerderijen een bekend fenomeen. Recht tegenover het eerder aangehaalde Zwaanwijk van Brants werd door een latere eigenaar bijvoorbeeld boerderij Vergenoegd aangekocht die nog steeds precies in de zichtlijn van de toegangspoort ligt.⁹ De vooruitziende familie Huydecoper kocht in 1699 zelfs de gehele uiterwaard aan de overzijde van hun buitenplaats Gansenhof bij Maarssen. Ruim honderd jaar zou de boerderij Het Slijck, die midden in de open waard lag, in eigendom van de familie blijven. En nog steeds vormt de hofstede in de binnenbocht van de Vecht een markant onderdeel van het blikveld van meerdere (voormalige) buitenplaatsen.

Soms werden deze stukjes land ingericht als onderdeel van de tuin of werd het door de pachtboer uitgenut. Maar even zo vaak werd het vrij snel weer doorverkocht waarbij het goed bezwaard werd met een zogeheten 'servituut'. Daarmee konden de verkopers de nieuwe kopers en degenen die na hen kwamen verbieden ooit iets op te richten dat het uitzicht vanuit hun buitenplaats zou belemmeren. Veel buitens die ook nu nog uitkijken over de open weilanden, hebben dat ten dele aan dit soort strategieën te danken. Over het fysieke landschap ontspoon zich zo geleidelijk aan

een onzichtbaar web van regels. Het kennen daarvan is cruciaal om de volledige omvang en complexiteit te begrijpen van de ‘buitenplaatsbiotoop’: het totale gebied dat onderdeel uitmaakte van de ruimtelijke compositie en die dus deels over eigendomsgrenzen heen kon lopen.

Verbindingen tussen Vecht en Angstel

Een heel specifiek motief om extra boerderijen toe te voegen aan de buitenplaats treffen we tot slot aan in het gebied waar de Vecht en de Angstel dicht bij elkaar liggen, grofweg tussen Nigtevecht en Vreeland. Hier werden niet alleen boerderijen en landerijen aan de overzijde van de rivier opgekocht maar ook aan de achterzijde. Er ontstonden zo extreem smalle, lange bezitscomplexen waarvan de ‘kop’ aan de Vecht of de Angstel lag en de ‘staart’ helemaal doorliep tot aan de andere rivier. Ook hier ging het niet om de landbouwkundige waarde van deze landerijen maar speelden ruimtelijke en logistieke redenen een belangrijke rol.¹⁰

Om met dat laatste te beginnen moeten we kijken naar de manier hoe men de buitenplaatsen bereikte. Lange tijd waren er maar een paar mogelijkheden om vanuit Amsterdam bij de buitenplaatsen aan de Vecht te kunnen komen. Zowel over water als land was men aangewezen op de route ‘bovenlangs’ over Weesp via de Gaasper trekvaart of ‘onderlangs’ via de trekvaart en landwegen over Loenersloot richting Loenen en Nieuwersluis. In veel gevallen was dat behoorlijk om. Een van degenen die dat al vroeg onderkenden en voor zichzelf een oplossing creëerden, was Jeronimus Velters (1645-1707), sinds 1676 eigenaar van buitenplaats Den Ham, het latere Petersburg aan de Vecht bij Nederhorst. Als hij direct vanaf het Gein naar de Vecht kon doorsteken leverde hem dat een behoorlijke besparing van de reistijd op. In 1691 kreeg hij van het waterschap toestemming om de Hollandse Kade die op het smalste punt tussen Gein en Vecht lag, te gebruiken als *shortcut* vanaf het Gein naar de Vecht waar zijn buitenplaats aan de overzijde lag.¹¹

Minstens acht buitenplaats eigenaren volgden het voorbeeld van Velters door ook een eigen verbinding tussen Vecht en Angstel te creëren door een boerderij of buitenplaats aan te kopen in de aangrenzende polder. Vanuit de Vecht werd dit bijvoorbeeld gedaan door de eigenaren van de buitenplaatsen Welgelegen en Breeëvecht. Vanuit de Angstel gebeurde dit door de bezitters van Postwijk, Patiëntie, Middelveert, Landlust, Veldhoen en Den Haring. Rond 1739 kocht Marco Aurelio del Borgo, de eigenaar van buitenplaats Den Haring aan de Angstel bij Loenersloot, een aantal percelen grond aan in de gerechten Nigtevecht en Loenersloot. Direct na aankoop sloot hij een nieuw pachtcontract af voor het vergrote bezit met Jacob Janse van Ockhuysen. Daarin werd expliciet opgenomen dat Del Borgo en zijn gasten het recht

hadden te voet, te paard of per koets over het eigen land vanaf de hofstede naar de Vecht te gaan.¹²

In sommige gevallen hielpen eigenaren ook elkaar. Zo verkocht Joan van der Voort (1667-1727), de eigenaar van de hofstede Geinwens langs de Angstel, al in het begin van de 18e eeuw een stuk land aan Jacob Elias Scott (1669-1750), de eigenaar van buitenplaats Welgelegen aan de Vecht. Daarbij werd echter wel bedongen dat de voormalige eigenaren het recht behielden om ook gebruik te maken van de nieuwe verbinding vanuit Welgelegen naar de Angstel, zolang als Scott het stuk land in eigendom zou hebben.¹³ Aan het einde van de 18e eeuw werd een deel van deze verbindingen onderdeel van de parkaanleg en daarmee ook ruimtelijk onderdeel van de buitenplaats. Een bekend voorbeeld is de 'Laan van Reaal' tussen de Vecht en de Angstel. Deze ontstond door de aankoop van een smalle kavel land tussen buitenplaats Landlust en boerderij Schoonzicht aan de Angstel door de eigenaar van de aan de Vecht gelegen buitenplaats Welgelegen, lakenhandelaar Jan van der Tuuk (1752-1824). Hij liet over de gehele lengte een laan en bosstroken aanplanten met aan het eind bij de Angstel een koepel, toegangshek en portierswoning.¹⁴ Tot 1856 maakte deze laan deel uit van het buiten. Bij de ontmanteling werd het in delen verkocht. Van de laan is niets meer zichtbaar al is de ligging nog steeds in het kavelpatroon herkenbaar.

Afb. 9 Boerderijen en stukken land die werden aangekocht om een verbinding mogelijk te maken tussen een buitenplaats aan de Vecht of de Angstel en de andere rivier. (Kaart auteur)

Amstelland en Vecht: broer en zus of neef en nicht?

In dit artikel hebben we veel voorbeelden uit het Amstelland en enkele uit de Vechtstreek aangehaald om duidelijk te maken hoe verweven boerderij en buitenplaats waren binnen de Amsterdamse buitenplaatscultuur van de 17e en 18e eeuw. Net als het Amstelland werd ook de Vechtstreek immers gedomineerd door de economische en politieke elite van Amsterdam. Toch gaat het te snel om de conclusies van het Amstelland daarmee één op één op de Vechtstreek te projecteren. De uitgangssituatie qua bodem en soort landbouw was er immers deels anders. Het lag verder weg van Amsterdam en had deels een ander profiel qua eigenaren. Van Luttervelt schreef in 1944 al dat het Amstelland ten opzichte van de Vechtstreek 'boerser en meer provinciaals' was.¹⁵ In hoeverre dat doorwerkte in een andere attitude ten opzichte van

Afb 10a en 10b Niet de uitzondering maar de norm? Buitenplaatsen Pingelenburg (boven) aan de Holendrecht in 1782 en Groeneveld (onder) aan de Amstel in 1806 waar boerderij en buitenplaats altijd nauw verwant bleven. (Groeneveld: Coll. Koninklijk Oudheidkundig Genootschap KOG, Pingelenburg: Coll. Stadsarchief Amsterdam)

boeren, boerderijen en landbouw is een intrigerende maar helaas nog open vraag. Wat wel duidelijk mag zijn, is dat het hoog tijd is om de agrarische kant van de West-Nederlandse buitenplaats meer aandacht te geven, ook in de Vechtstreek. Dat kan alleen door het perspectief op de buitenplaats letterlijk te verbreden en daar de agrarische ‘rafelrand’ van de buitenplaats in te betrekken. Voor de Vechtstreek ligt daar nog een uitdaging. Want hoe zit het met al die buitenplaatsen ten noorden van de Hinderdam, het deel dat we de Stille Vecht noemen? Dat deel lijkt verdacht veel op het Amstelland. Maar hoe zat dat op al die vaak veel grotere en monumentalere buitenplaatsen rond Maarssen en Loenen? Ontstonden hier bijvoorbeeld landschapsparken waar boerderijen een volwaardig onderdeel vormden van het ontwerp, de zogeheten *ferme ornée* zoals op Welgelegen en Breeëvecht in de Dorssewaardpolder? Er zijn fragmentarische voorbeelden te over. Nu de synthese nog.

Noten

- 1 Noord Hollands Archief (NHA), Oud rechterlijk archief Weesperkarspel 184, 2492 resoluties, requesten en appointementen schout en schepenen 1772-1789, f. 132, 10 aug. 1782, verzoekschrift handhaving eigenaren.
- 2 NHA, 184, 2492, f. 131, (verm.) 7 sep. 1782, verweerschrift D. van Beusekom.
- 3 Van Luttermant, 1948, p. 47-48, p. 83-95.
- 4 Van Luttermant, 1948, p. 93.
- 5 Zie onder meer: Van der Broeke, 2016 en 2018. Boschma-Aarnoudse, 2016. Van Oosterom, 2015.
- 6 Van Oosterom, 2022, p. 209-227.
- 7 Van Oosterom, 2022, p. 315, afb. 7.6., p. 321, afb. 7.10.
- 8 Zie voor meer achtergrondinformatie over dit aspect: Van Oosterom, 2022, hfst. 7 en 8.
- 9 Zie voor de geschiedenis van Zwaanwijk zowel Van Oosterom, 2022 als Van der Burgt, 2014.
- 10 Zie hiervoor ook het artikel van Juliette Jonker over wegen door buitenplaatsen aangelegd, elders in dit Jaarboekje.
- 11 Stadsarchief Amsterdam (SAA), 30495, 218, 4 mei 1691, akkoord met betrekking tot de Hollandse Kade.
- 12 Het Utrechts Archief (HUA), Notarissen stad Utrecht 34-4, 1238 aktes notaris E. Vlaer, nr. 30, 1 feb. 1739, pachtcontract Den Haring.
- 13 Boerstra en Munnig Schmidt, 1990, p. 29.
- 14 Boerstra en Munnig Schmidt, 1990, p. 49. Restanten van de laan zijn tot de tweede wereldoorlog nog zichtbaar op topografische kaarten. Rond 1950, toen de laan was verdwenen, lag direct ten oosten van het Amsterdam-Rijnkanaal op de oude laan een boerderij of woning genaamd ‘Op de Laan van Reaal’, zie www.topotijdreis.nl, situatie 1949.
- 15 Van Luttermant, 1948, p. 255.

Literatuur

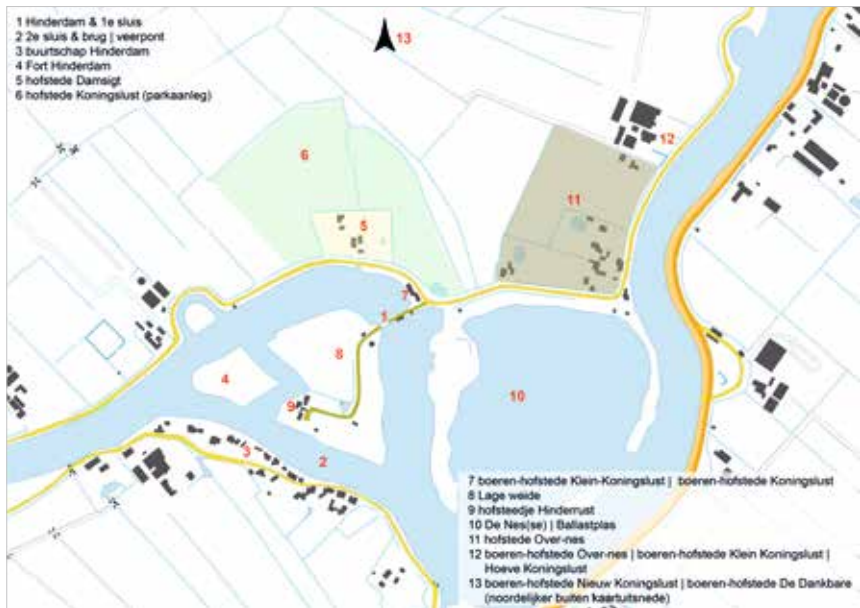
- Boerstra, Jan en Edward Munnig Schmidt, ‘Welgelegen. Een gemakkelijke buitenplaats in Vreeland’, *Jaarboekje Nijfartlake* 1990, p. 24-49.
- Broeke, Martin van der, *Het pryel van Zeeland. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*, 2016.

- Broeke, Martin van der e.a., *Buitenplaatsen in het Westland. Met smaak en tot voordeel aangelegd*, 2018.
- Boschma-Aarnoudse, C., *Buitenplaatsen in de Purmer*, 2016.
- Burgt, Michelle van der, 'Ende de oude brieven daar van sijnde. De geschiedenis van de Hofstede Zwaanwijk', *Jaarboekje Nifflarlake* 2014, p. 30-68.
- Jonker-Duynstee, Juliette, 'De Velterslaan', *Vechtkroniek* 58, november 2022.
- Luttervelt, Remmet van, *De buitenplaatsen aan de Vecht*, 1948.
- Oosterom, Gerrit van, *Boeren op de buitenplaats. De relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstellands Arcadië (1640-1840)*, 2022.
- Oosterom, Gerrit van, *Gronden van vermaak. Een reconstructie van de buitenplaatscultuur en het buitenplaatslandschap langs de Oude Rijn tussen Leiden en Utrecht (1600-1900)*, 2015.

De verdwenen buitenplaats Koningslust

Jan Holwerda

Ten noorden van Fort Hinderdam op de linkeroever van de Vecht lag eens de buitenplaats Koningslust (afb. 1, nr. 6). Marijke Donkersloot-de Vrij nam een kaart met deze buitenplaats uit 1798 op in het boek *De Vechstreek*.¹ We zien daar een intrigerende kaart met een tuin- en parkaanleg in de landschapsstijl, maar helaas te klein en te donker afgedrukt. Vijfendertig jaar later scande Het Utrechts Archief een andere kaart met Koningslust en plaatste deze in zijn beeldbank en dus op internet. Die kaart laat de voorgaande geometrische tuin- en parkaanleg zien. Door vooral Van Damme

Afb. 1 Kaart met de locaties en de namen, die soms in de loop van de tijd zijn veranderd.

liggen, de oude Vechtbocht werd afgesneden, met het eiland Hinderrust als resultaat. Ten zuiden van de nieuwe rivierloop ontstond de buurtschap Hinderdam. Als onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie volgde in 1629 een ‘aardwerken schans’. Deze werd in 1673 opgevolgd door een gebastioneerd werk, Fort Hinderdam. Het fort kwam op een eigen eiland te liggen dat vermoedelijk toen ontstond door betreffend terrein ‘los te graven’ van het eerder ontstane eiland. Na Hinderdam volgde (en volgt) stroomafwaarts een tweede bocht in de Vecht. Ten noorden van deze bocht lag het weidegebied De Nesse. Dit werd in 1940 aangekocht door de firma Amsterdamse Ballast Maatschappij (ABM)⁴ en door zandwinning ontstond de huidige ‘Ballastplas’.

Voorgeschiedenis

Op de locatie van het latere Koningslust lag eerder de hofstede Damsigt/Damzigt.⁵ Die naam valt voor het eerst in een advertentie uit 1724.⁶ Aangeboden werd een hofstede met ‘Huysinge ..., stallinge, koets- en wagenhuys, bepoting en beplanting en land, genaemt Damsigt’. De kaart *Plaan van de Schans den Hinderdam* uit 1726 van de hand van J.P. Prevost, geeft een idee van ligging en indeling van het terrein en van de omgeving met kleine buitens als Overdam, Overnes en Schaapedoorn (afb. 2).⁷ Een volgende advertentie, van een veiling in 1747, geeft meer details: ‘Een hofsteede, genaamt Damzight, met deszelfs heeren huysinge, stallinge, koetshuys, tuynmans wooning, en circa 4 morgen weyland... [en] een boeren wooning [tegen]over de laatstgem. hofsteede’ (aan de Vecht).⁸ Adriaan Scharff (1710-1770), een Amsterdamse wijnkoopman, werd de nieuwe eigenaar. Hij ging of bleef er blijkbaar niet wonen, want in 1750 werd Damzigt te huur aangeboden en geprezen als ‘een vermakelyke en welgeleege plaets, met zyn woonhuys, spelhuys, koetshuys, beschuttingde moestuynen [en] vrugtbaere boomgaerden’.⁹ De locatie kreeg in die korte periode blijkbaar een steeds verdergaande invulling als buitenplaats.

Uitbreiding tot Koningslust en eenheid met Hinderrust

Scharff verkocht Damsigt in 1754 aan Floris Bontekoning Dirksz (1712-1770), die toen al huurder was.¹⁰ Ook Bontekoning kwam uit Amsterdam, waar hij handelaar (makelaar) in houtwaren was. Hij was niet alleen vermogend, maar ook zeer geïnteresseerd in kunst en in het bezit van een grote kunstcollectie. Floris was gehuwd met Catharina Makreel (1711-1773). Ten tijde van de aankoop omvatte Damsigt ‘een hofstede met desselfs huysinge en erve, bepotinge, ende beplantinge met alle hetgeene daar op aard en nagelvast is ... ende nog het land daar agter en bezyde ... ende nog een boerewoning staande tegen over deselve plaats’.¹¹

In 1761 breidde Bontekoning zijn bezit uit. Van Johanna Hoedemaker kocht hij voor f900 een huis met erf en schuur, ‘vanouds genaamd de Bleijk ... legende in de Lage waij [weide] naast het fort den Hinderdam’.¹² Twee maanden later kocht hij nog eens vier morgen land in de Lage Weide, langs de weg naar de veerpont.¹³ En in 1766 volgde nog een stukje grond.¹⁴ Deze percelen waren alle gelegen op het eiland in de Vecht, tegenover Damsigt. Op dit eiland verrees het buitentje Hinderrust, dat in eerste instantie onderdeel was van Koningslust, later werd afgesplitst, weer samengevoegd en opnieuw afgesplitst en nu nog steeds bestaat. Het vergrote Damsigt ging Koningslust heten. Het eerste deel van die naam zal een verwijzing zijn naar het tweede deel van de geslachtsnaam Bontekoning.¹⁵ De naam Hinderrust verwees naar de Hinderdam, maar paste ook in de traditie van buitenplaatsnamen met hier iets als weg (rust) van alle beslommingen, verplichtingen en stadse drukte (hinder).

Met de bovengenoemde grondaankopen verkreeg Bontekoning de gronden aan de voor hem andere zijde van de Vecht in eigendom. Daarmee verkreeg hij de regie over toekomstige ontwikkelingen op het eiland Hinderrust en kon hij het uitzicht vanaf Koningslust veiligstellen.¹⁶ In of vlak na deze periode werd een geïntegreerde tuin- en parkaanleg gerealiseerd waarvan de middenas c.q. zichtlijn over het eiland liep. De oude kern van Damsigt, zijn aangrenzende gronden en die op het eiland in de Vecht werden door deze en andere assen verbonden. Het is niet bekend of Floris Bontekoning met de integratie startte. Veel tijd heeft hij hiervoor niet gehad want hij overleed in 1770.

In dat jaar verkochten de erfgenamen ‘de Hofsteede Koningslust, met de daarbij behorende landerijen’ en ‘de Lage Weide met de daar in gelegene hofstede Hinderrust’.¹⁷ Koper was zwager Frans Bosboom (1716-1794), een Amsterdamse koopman en winkelier in lakenen en baaien. Hij was gehuwd met Geertruy Bontekoning (1714-1774), de jongste zus van Floris. Nog datzelfde jaar werd het buitenplaatjes Hinderrust te huur aangeboden. Het was ‘voorzien van een logeable wooning en verdere comoditeiten, de tuin beplant met exquisite vrugtboom, hebbende een fraaie uitzigt over de Vegt na Ankeveen &c., een ruime steiger, tuinhuis enz.’¹⁸ In 1778 werd het buitentje opnieuw te huur aangeboden, toen met een ‘heeren huizinge’, ‘tuinmans wooninge’ en een koepel.¹⁹

Hoogstwaarschijnlijk kwam onder dit echtpaar de aanleg van een geïntegreerde tuinen parkaanleg tot stand (afb. 3).²⁰ De landmeters van de eerste kaart waarop de aanleg naar voren komt, werkten in 1773 in Hinderdam en omgeving.²¹ De buitenplaats staat met de naam Koningslust aangegeven. Een centrale as door Koningslust en

Afb. 3 Uitsnede van een blad van de *Kaarte van een gedeelte van de provincie van Holland*, opgemaakt in 1773 en van de hand van P.A. Ketelaar en J. Vogel, met de naam Koningslust en schetsmatig een tuin- en parkaanleg op Koningslust en de Lage Weide/Hinderrust. (Nationaal Archief 4.OSK H50.1)

over het eiland en verscheidene dwarsassen vallen te onderscheiden. Enkele jaren later worden op een prachtige, ongedateerde en ongesignde kaart grondgebruik, inrichting, tuin- en parkaanleg en grootte van de percelen wel zeer gedetailleerd vastgelegd (afb. 4).²² Waarschijnlijk is de kaart vervaardigd ten behoeve van de verkoop in 1796, want de naam van de eigenaar staat niet vermeld en de percelen en oppervlakten worden nadrukkelijk naar voren gebracht. In 1794 was Frans overleden, na zijn vrouw twintig jaar te hebben overleefd. Zijn zoon en enig erfgenaam Dirk Hendrik Bosboom (1749-1815), lakenkoper en -fabrikant te Amsterdam, erfde Koningslust en Hinderrust en zette alles in 1796 te koop.

Met de wetenschap van die verkoop en de daaropvolgende omvorming van tuin en park vormt deze kaart uit 1796 niet alleen een afsluiting van de periode Bosboom maar ook van die van een aanleg in geometrische stijl.

Afb. 4 Kaart *Koningslust* uit haast zeker 1796, met genummerde weidepercelen en de gedetailleerd afgebeelde geometrische tuin- en parkaanleg van Koningslust en Hinderrust (noorden rechtsonder). (HUA X159539 – TA1514)

Geometrische tuin- en parkaanleg op een vergroot terrein

Op basis van de gedetailleerde kaart blijkt dat de oude kern Damsigt qua aanleg aan drie zijden is uitgebreid tot de buitenplaats Koningslust (vergelijk afb. 2 en 5). Aan de westzijde omvatte de uitbreiding moestuinen, lanen en een bosje of bomenplein. In de uitbreiding aan de noordzijde valt een ronde vijver op, met een gebouwtje met gebogen vleugels ten noorden hiervan, meest waarschijnlijk een volière. Tezamen vormden ze denkbaar de in een latere krantenadvertentie genoemde menagerie.²³ Een ruimte met bijzondere, vaak exotische vogels en andere dieren, hier waarschijnlijk watervogels. Rondom die vijver is een bosje doorsneden door korte lanen. Tot slot is er de uitbreiding aan de oostzijde, met bos opgedeeld door rechte paden, maar ook doorsneden door een slingerpad. De verschillende tuindelen worden omzoomd door watergangen. Bruggetjes verbinden de terreindelen en maken rondwandelingen mogelijk. De tekenwijze van het groen brengt onderscheid naar voren. Een opgaande vorm staat voor de opgaande bomen van lanen, bomenrijen, boompleinen en op-

v5 Uitsnede van de kaart *Koningslust*, met de tuin- en parkaanleg in meer detail (noord gericht).

gaand bos. Breed getekende bomen stellen fruitbomen voor. Naaldbomen staan op de halfvemaanvormige oever aan de weg naar het oosten. En met een struikvormige tekenwijze staat hak- en griendhout aangegeven. Aan de Oude Vecht staat het schuithuis en bij de splitsing met de weg naar het eiland staat de bij Koningslust behorende boerderij met hooiberg, de latere boerenhofstede Klein Koningslust.

Ook het eiland in de Vecht kent een parkinvulling, te weten die van het buitentje Hinderrust. Bepalend voor de indeling zijn een openbare weg en een open zichtas. De weg voerde naar de pont aan de zuidzijde van het eiland. De brede open as loopt visueel door op het vasteland aan de noordzijde, tussen de twee bouwhuizen bij het hoofdhuis van Koningslust door. Deze as koppelde de twee buitenplaatsen op visuele wijze. Bij beide buitenplaatsen zijn verscheidene andere, vaak korte assen te onderkennen. Veelal lopen deze denkbeeldig door buiten de grenzen van beide buitenplaatsen, met zicht op de omringende weiden en mogelijk op verder weg gelegen kerktorens.

De vele wateren op het eiland met Hinderrust waren er niet zonder reden. Het was er nat, de Lage Weide liep geregeld onder. De uit deze wateren gekomen grond zal zijn benut om de tussenliggende stroken iets op te hogen. Aldaar stond blijkbaar enkel vriend- en/of hakhout. Slechts rond het huis van Hinderrust stonden opgaande bomen. Ook dit buitenplaatsje kende een ronde vijver met een gebouwtje, ook hier in gebruik als menagerie.

Een veilingadvertentie uit 1796 past naadloos bij de kaart. Allereerst werd Koningslust aangeboden, met:

Een zeer plaisante en extra welgesitueerde hofstede ... met deszelfs hegte, sterke en weldoortimmerde heeren huizinge, koetshuizen en stallinge, tuinnans wooning, tuinhuis, schuithuis, vischryke vyvers, orangerie, menagerie, &c. mitsgaders een boeren wooning met de extra weltoegemaakte landeryen, groot te zamen 20 morgen...

De advertentie vervolgt met Hinderrust:

Een plaisante en welgesitueerde buitenplaats ... met deszelfs heeren huizinge, koetshuis en stallinge, tuinhuis, salon, schuithuis, menagerie, &c. als mede een bosch, beplant met meest hakhout, en vischryke vyvers, groot te zamen circa 5 morgen... Afsluitend zijn er dan nog 'Vier kamp[en] extra weltoegemaakt weiland, genaamd De Nesse, met de akkers hakhout en hoephout, groot te zamen circa 6 morgen...' ²⁴

Deze weiden lagen in het westelijke deel van De Nesse, de weiden in het oostelijke deel behoorden tot de hofstede Over-Nes.

Intermezzo: tuinstijlen

De periode 1780-1800 wordt wel als een kantelpunt in de geschiedenis van de Nederlandse tuinarchitectuur gezien, de overgang van de geometrische tuinstijl naar de landschapstijl. Onder het bredere publiek wordt dan vaak gesproken over de Franse tuin(stijl) tegenover de Engelse tuin(stijl).

Bij de geometrische of formele stijl heeft de tuin een structuur met rechte lijnen, vierkanten en rechthoeken. Oftewel met watergangen, lanen, wegen en paden enerzijds en perken, (soms omgrachte) tuindelen en (bos)percelen anderzijds. Veelal was ook sprake van een centrale as van symmetrie met eventueel haaks daarop verschillende dwars-assen. De tuinen zelf waren vaak (rijk) versierd met onder meer (buxus)parterres, tuinbeelden, vijvers, fonteinen, cascades, loofgangen en latwerken.

Bij de landschapstijl gaat het veeleer om afwisseling, verrassing en geïdealiseerde 'natuur'. In eerste instantie betrof het voornamelijk beperkte omvormingen van delen van bestaande tuinen en parken naar de 'vroege landschapstijl'. Er was dan sprake

van slingerpaadjes in hakhoutbossen, slingerende waterlopen en kleine opgeworpen heuvels. Dergelijke vroeg landschappelijke elementen lagen veelal los van het huis. De bestaande structuren en de aanwezige hoofdropzet van het terrein werden behouden. De 'vroeg landschapsstijl' is te beschouwen als een vorm van kleinschalige versiering binnen de reeds bestaande geometrische aanleg. Bij de 'late landschapsstijl' werden de terreinen in hun geheel, vaak door grootscheepse vergraving, omgevormd tot een ruime aanleg met grote glooiende open weiden met solitaire bomen en boomgroepen, paden met een tracé met wijde bogen en grote waterpartijen met flauw gebogen oeverlijnen, en waarbij een visuele relatie met het omliggende landschap werd gelegd. Door bosschages en heesterpartijen wisselden open en dicht af, bloeiende heesters brachten kleur in het park en naaldhout leverde wintergroen. De voor de landschapsstijl typerende rondwandelingen voerden langs een heel scala aan 'taferelen', sierelementen en gebouwtjes. De wandelaar werd steeds opnieuw verlokend om zich naar een volgend punt te begeven. Zo verwees het ene tuingebouwtje naar exotische oorden (Chinese koepel), was het andere een reflectie van klassieke schoonheid en orde (tempel), reflecteerde een derde aan het verleden (ruïne) en was er de hermitage of kluisnaarshut die herinnerde aan eenvoud, melancholie, eenzaamheid en de dood.

Sterreschans bij Nieuwersluis

In 1795, een jaar nadat Dirk Hendrik Bosboom Koninglust had geërfd, kocht hij de buitenplaats Sterreschans bij Nieuwersluis. Daar werden in januari 1796 200 zware wilgen, essen en linden, naast eiken-, essen-, elzen- en wilgenhakhout, te koop aangeboden.²⁵ Soortgelijke verkopen volgden opnieuw in januari en november 1798.²⁶ De kap en verkoop van al dit hout zal alles van doen hebben gehad een nieuwe aanleg in de 'vroeg landschapsstijl'. Het resultaat daarvan komt naar voren op de kaart van Sterreschans uit 1827, van de hand van J. Vesters, landmeter bij het kadaster.²⁷ Een advertentie uit 1815 waarin Sterreschans te koop werd aangeboden, versterkt deze aanname. De tekst noemt naast de 'binnen weinige jaren nieuw getimmerde logeable heeren-huizinge', allerlei onderdelen die te vinden zijn op genoemde kaart en passen binnen een aanleg in de 'vroeg landschapsstijl'.²⁸

Een volgende eigenaar

Als gezegd liet Dirk Hendrik Bosboom in 1796 Koninglust met boerderij, Hinderust en de weiden in De Nesse verkopen, waarschijnlijk omdat hij met Sterreschans al een buitenplaats bezat. De omvang van de onderdelen bedroeg respectievelijk twintig, vijf en zes morgen.²⁹ De veiling werd aangekondigd voor 9 mei en op 21 mei zou een tweede veiling moeten volgen. Deze betrof die van 'de lessenaars [type muur-

kas] en broeiraamen, tuinsieradien, tuin- en tuinmansgereedschappen'.³⁰ Sebastiaan van Nooten Jansz. (1748-1813) kocht Koningslust en de weiden in De Nesse voor f15.000³¹ en Hinderrust voor f4.000.³² Een kaart uit 1798 laat niet alleen Koningslust en Hinderrust zien, maar ook andere gronden van Van Nooten, onder meer gronden grenzend aan de noordzijde van Koningslust (afb. 6). Deze behoorden eerder aan de 'capitale boeren bruiker Over-Nes' met ruim 30 morgen land. Die boerderij en de gelijknamige hofstede waren een jaar eerder, in 1795, ter veiling aangeboden.³³ Van Nooten zal het hoogste bod hebben uitgebracht op de boerderij en zal wat de hofstede Over-Nes betreft zijn overboden, want de laatste kwam niet in zijn bezit. Met de aankoop van Koningslust een jaar later verkreeg hij alsnog ook een buitenplaats. Net als Bontekoning eerder, had ook Van Nooten regie over een deel van de aan Koningslust grenzende gronden. Waar Bontekoning eerst de buitenplaats bezat en daarna het zicht op de Vecht en overzijde veiligstelde, bezat Van Nooten de gronden ten noordwesten en noordoosten al voor hij de buitenplaats aankocht. De hier onder te volgen kaart laat met ingetekende zichtlijnen zien hoe belangrijk vrij uitzicht en de regie daarover was (afb. 6 en 7).

In 1800 breidde Van Nooten zijn grondbezit nog eens uit met anderhalve morgen land in de (binnen)Aetsveldsche polder, ten noorden van zijn buitenplaats.³⁴

Van Nooten was directeur van een negotiatiefonds dat hypotheek afsloot op plantages in Suriname, Essequebo en Demerary (de laatste twee zijn opgegaan in het tegenwoordige Zuid-Amerikaanse Guyana). De fondsdeelnemers kregen rente. Ter zekerheid van de rentebetalingen dienden de planters hun producten aan de fondsdirectie te consigneren. Deze verkocht de goederen en verrekende de opbrengst met de rente. Door deze opzet verdiende de directeur aan iedere transactie terwijl hij geen risico droeg.³⁵ Daarnaast was Van Nooten onder andere bewindhebber van de VOC (1789), schout (1779) en schepen van Amsterdam (1789-1795). Vanaf 1784 bewoonde hij het Trippenhuis. Met de Bataafse Revolutie eindigden zijn politieke functies en wierp hij zich mogelijk op zijn aangekochte buitenplaats en de verandering van de tuin- en parkaanleg tot één in de landschapstijl. We zien een dergelijke aanleg op de kaart die in 1798 in zijn opdracht werd gemaakt (afb. 6).³⁶

De kaart van de hand van landmeter A. Blanken Jansz. is zeer fraai en niet alleen van een groot formaat, maar ook erg gedetailleerd en voorzien van een uitgebreide beschrijving en dito legenda.³⁷

Afb. 6 *Caart van de Buytenplaats Koningslust*, uit 1798 en van de hand van A. Blanken Jansz. (noorden ruwweg onder). (Nationaal Archief 4.VTHR 4647.1)

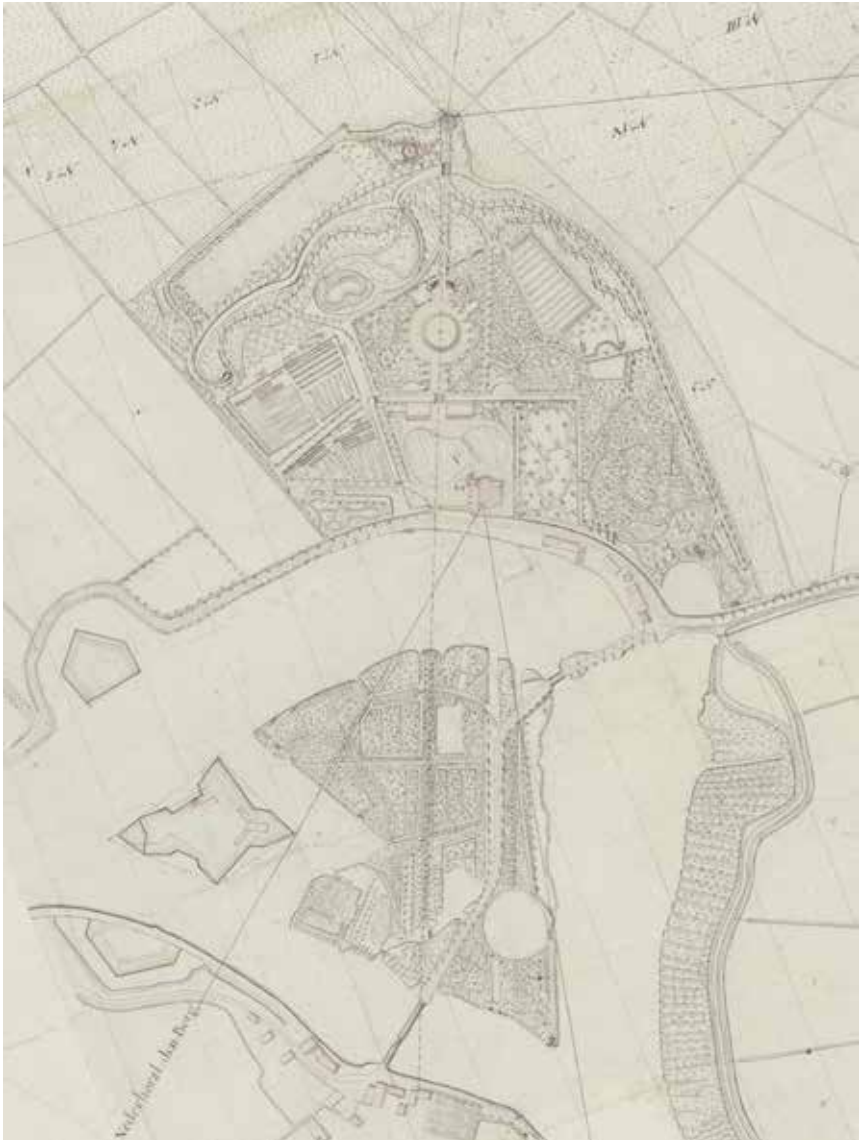
Landschappelijke tuin- en parkaanleg op een opnieuw vergroot terrein

De kaart uit 1798 kent een zeer lange titel: *Caart van de Buytenplaats Koningslust met het daarbij behorende Plaatsje gen[aamd]: Hinderrust en Lage Weijde; alsmede de Boerderij, en Land-erijen gen[aamd]: Kleijn Koningslust zoo in de Binnen Aetsveldsche als Horn-Polder gelegen, en toebehoorende aan den WelEd: Gestr: Heer Seb. van Nooten Jantz., onder t voorig bewind Oud President Scheepen en Raad in de Vroedschap der Stad Amsterdam, Bewindhebber van de Oostindische Compagnie, Meesterknaap van Gooijland, lid van t Phijsische Genootschap te Zurich en Directeur van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. Meetkundig opgenome, in Caart gebragt en*

geteekend, met de loop der Rivier de Vecht van t Fort bij den Hinderdam, tot voorbij 't Uijtermeersche Fort, bij of aan t zogenaamde Klomphuijs, op last van voorn: Eijgenaar, door de Geadme Landmeeter Ari Blanken Jantz: Ao 1798.

Ook de legenda is uitgebreid. De onderdelen worden met een letter aangeduid, he-
laas zijn deze niet in de kaart zelf gezet, mogelijk wel op de nette kaart. Niettemin is
de locatie van veel onderdelen duidelijk dan wel goed voorstelbaar.

Veel van de oude 'rechte lijnen', watergangen, paden en lanen, zijn ongewijzigd ge-
bleven (afb. 7). De oude kern van Damsigt is nog steeds omringd door rechte water-
gangen en qua oppervlakte ongewijzigd. De omgeving van het aldaar staande huis is
veranderd in een open ruimte met een groot grasveld doorsneden door een slingerend
pad naar stal en koetshuis. De terzijde liggende oude boomgaard is veranderd in een
open terreindeel met een aantal slingerpaden met ertussen grassdelen met solitairen,
denkbaar fruitbomen. Het zou een zogenaamde 'Engelsche boomgaard' kunnen zijn,
een boomgaard met een inrichting in de landschapstijl.³⁸ De moestuin aan de west-
zijde is uitgebreid door een deel van het eerdere bomenplein in de vullen met kassen
en moestuinbedden. Het parkdeel aan de noordzijde kent nog steeds de ronde vijver
en de twee vleugels van de volière resteren, maar het middengebouw is verdwenen ten
faveure van de middenas die nu in noordelijke richting doorloopt tot de 'Chineesche
tent'. Het oude oostelijke parkbosje is nu verlandschappelijkt, paden slingeren door
delen hakhout. Aan de zuidzijde van dit bosje ligt nog steeds de vijver met halfronde
oever. In het aangrenzende grasdeel staat een rode stip. Meest waarschijnlijk stond
hier de in de legenda genoemde 'parapluie'. De oude kern van Koningslust kent nu
uitbreidingen aan de noordwest- en noordoostzijde. In de noordoostelijke uitbreiding
overheerst de 'nieuwe moestuin' omringd door een watergang met aan drie zijden
een tuinmuur met leifruit. Aan de noordoostzijde wordt de moestuin ingesloten door
een bosstrook doorsneden door twee slingerpaden. Ten zuiden van deze moestuin
ligt een geometrisch vormgegeven waterpartij, mogelijk de in de legenda genoemde
'carpercom'. In de noordwestelijke uitbreiding ligt een eiland, met een watergang
verbonden met de slingerende waterloop die de parkuitbreiding van zuidwest naar
noordoost doorsnijdt. Een latere verkoopadvertentie (1807) spreekt over een 'goudvis-
beek', een element passend in de 'vroeg landschapstijl'. Meest waarschijnlijk heeft
deze duiding betrekking op de diagonale slingerende waterloop.

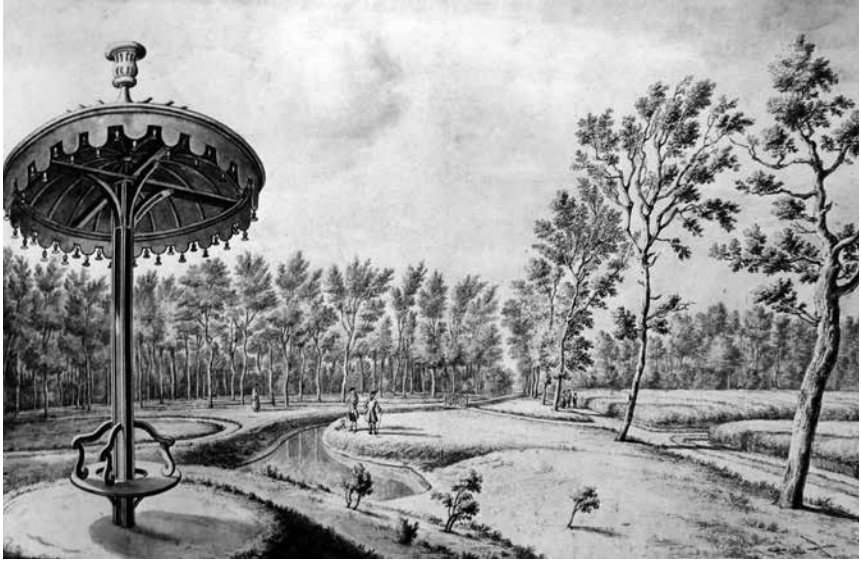
Afb. 7 Uitsnede *Caart van de Buutenplaats Koningslust*, met de tuin- en parkaanleg in meer detail (noord gericht).

Legenda op de *Caart van de Buytenplaats Koningslust*:

a Heerenhuijs	t valbrug	c stijger
b stal en koetshuijs	u nieuwe moestuijn	d valbrug
c wagenhuijs en billiardkamer	v menagerie	Lage Weijde
d timmerloots	w kippenhok	aa schuijtenhuis
e kleine moestuijn	x parapluie	bb salon
f broeijkassen	ij boomgaerd	cc salons
g druivenkassen	z carpercom	
h goudviskom	aa tuynmanshuijs	Zichtlijnen ⁷⁹ op
i grote moestuijn	bb oranjerie	Naarden
k broeiramen	cc schuijtenhuijs	dom van Utrecht
l druivenkassen	dd schuur	Nederhorst den Berg
m broeikas	éé hooiberg	Abcoude
n persike kassen	ff boerenhuijs	Westertoorn van Amsterdam
o schilderloots	gg stal van Hinderrust	diemen
p berglootsen	Hinderrust	Weesp
q aardhok	a heerenhuijs	Muijden
r karsebogaerd	b tuinhuijs	
s chinéschetent		

Afb. 8 Voorbeeld van een Chinese koepel, hier die op Zwanwijk bij Nigtevecht. (RHCVV)

Afb. 9 Voorbeeld van een parasol of ‘parapluie’ op een buitenplaats, hier op Huis Zuidwijk bij Wassenaar. Tekening uit ca. 1772 door P.C. de la Fargue. (Coll. Stichting Twickel)

De al genoemde ‘Chineesche tent’ en ‘parapluie’ passen ook bij de ‘vroege landschapsstijl’. Het woord ‘tent’ hoefde niet per se te duiden op een zeildoeken object, het kon net zo goed een houten of stenen gebouwtje zijn. De aangrenzende hofstede Over-Nes kende volgens een akte uit 1795 een ‘Thuijn-huijs Chineesch’.³⁹ En op de nabijgelegen hofstede Zwaanwijk kende men ook een ‘Chineesche tent’.⁴⁰ Latere ansichtkaarten spreken over een ‘Chineesche koepel’ en ook oude foto’s tonen dit gebouwtje (afb. 8). Kenmerkende onderdelen waren bijvoorbeeld getrapte dakjes, eraan hangende belletjes (schellen), latwerkinvullingen en een opvallende, zo u wilt schreeuwende kleurstelling. Het ging er niet om of het echt Chinees was, maar dat het deze exotische associatie oproep.⁴¹ De ‘Chineesche tent’ op Koningslust ligt op de middenas en kent een haast vooruitgeschoven ligging in het aangrenzende landschap. De connectie met het omringende landschap wordt benadrukt door getrokken zichtlijnen die gericht zijn op respectievelijk Naarden, Muiden, Weesp, Diemen, ‘Oude Kerkse Tooren’ (later bijgeschreven en ‘Wester Tooren van Amsterdam’ doorgehaald), ‘Wester Tooren’ (later genoteerd met dito ingetekende lijn) en Abcoude.

Een ‘parapluie’ of parasol was een zitplaats in de vorm van een rondlopende bank, met er boven een rond afdak op een paal, als een groot formaat paraplu. Het dak was dan van riet of eventueel hout. Door kleur of aankleding had het eventueel een exotisch karakter. De buitenplaats Huis Zuidwijk bij Wassenaar kende er een met belletjes en een vormentaal die ‘Chinees’ moest overkomen (afb. 9).

Bij vergelijk van de kaart uit 1798 met die uit 1796 blijkt de Lage Weide met Hinderrust nauwelijks veranderd. Slechts een enkel pad staat nu slingerend op kaart en andere verschillen zijn te verklaren uit het opnieuw inmeten en/of tekenen van dit deel van het terrein. Wel zijn er nieuwe zichtlijnen. Naast de centrale middenas is er een diagonaal met vrij zicht vanuit het huis Koningslust in zuidwestelijke richting op Nederhorst den Berg. Een tweede zichtlijn loopt vanuit het huis langs de zuidoostelijke eilandrand en is gericht op de ‘dom van Utrecht’. Tot slot kent de directe omgeving van het huis Hinderrust een meer gedetailleerde nutstuin-invulling.

Een nieuwe eigenaar

Uit advertenties uit de jaren 1796-1802 blijkt dat Hinderrust steeds opnieuw werd verhuurd,⁴² tot het in 1804 werd verkocht aan de Amsterdammer Cornelis Frijmersum (1757-1820), een handelaar in thee.⁴³ Eerder, in 1801, had hij de hofstede Breeëvecht bij Vreeland uit de boedel van zijn schoonvader Hendrik Hageman verkregen. Deze buitenplaats zal zijn zomerse woonverblijf zijn geweest, want aldaar stierf in 1819 zijn vrouw Adriana Hageman (1759-1819).⁴⁴

Een dag na de aankoop van Hinderrust in 1804 staat de aankoop van boerderijen geregistreerd: de bij Koningslust behorende boerenhofstede aan de Vecht, de eerder bij de hofstede Over-Nes behorende boerenhofstede en een derde meer noordelijk gelegen boerenhofstede, nabij de Vecht, in de westelijke hoek van de aansluiting van de Klompweg op de Utrechtseweg (afb. 1).⁴⁵ En een jaar later, in 1805, verwierf Frijmersum ook de hofstede Koningslust zelf, voor f 13.000.⁴⁶

‘Uitkleden’ van de buitenplaats

Twee jaar nadien (1807) probeerde Frijmersum zich alweer van de hofstede Koningslust te ontdoen. In een advertentie werd een veiling aangekondigd van:

Een zeer plaisante en extra welgesitueerde hofstede, genaamt Konings-lust, met deszelfs hecte sterke en wel-doortimmerde heeren huizinge, koesthuis en stallinge voor 10 paarden, tuinmans-wooning, billiard-kamer, chineesche tent, menagerie, styger, lootzen, en verder getimmertens; voorts visryke vyvers, carper-kom, goudvis-beek, extra capitale moes- en broeituinten, Engelsche en andere boomgaarden, laanen, bosschen, hakhout, Engelsch plantsoen, vreemde gewassen, enz.⁴⁷

Hinderrust werd niet genoemd en werd dus niet aangeboden, net zomin als de boerderijen. De advertentie sloot af met de aankondiging dat de verkoop van 'lessenaars en broeiraamen, tuincieradiën, tuin- en tuinmans-gereedschappen, visnetten, rytui- gen, boeren-wagens enz.' zou volgen. De advertentie sluit naadloos aan op de kaart uit 1798. De wateren worden nader aangeduid met 'visryke vyvers, carper-kom, goudvis-beek'. Naast de 'Chineesche tent' en 'menagerie' wordt nog een gebouwtje benoemd, een 'billiard-kamer'. Er was inderdaad sprake van 'Engelsche en andere boomgaarden', terwijl 'Engelsch plantsoen' en 'vreemde gewassen' passende benamingen zijn voor de groene invulling van een tuin of park in de landschapstijl. De hofstede bleef echter in het bezit van Frijmersum, dus de veiling is niet doorgegaan of de hoogste bieding was te laag.

In november 1809 volgde een nieuwe poging. De korte advertentie luidde 'uit de hand te koop of te huur de hofstede Konings-lust'.⁴⁸ Het was Amsterdammer Hendrik Michmershuijsen (1748-1813), koopman in verfvaren en handelaar in onroerende goed, die Koningslust in april 1810 verwierf, voor f 18.500.⁴⁹ Onder hem startte het 'strippen' van de buitenplaats. In mei 1810 werd de veiling aangekondigd van 'eenige meubilaire goederen, waaronder een zeer fraaije gebruikte billard tafel ... eenige tuin-banken, tuin-beelden &c.; alsmede eenige visch- en roei-schuiten'.⁵⁰ In september 1810 werden 'broeirammen, lessenaars, tuincieradiën, tuinmans-gereedschappen &c.' aangeboden.⁵¹ Een maand later werd geadverteerd met:

Eenige honderde voeten, zoo goed als nieuwe schuttingen, met hare hekken van onderscheidene hoogtens, met hare kasten en glazen ramen, benevens een groote party losse kasten, en ook een groote twintig stuks zoo goed als nieuwe platte glasramen met hare lessenaars en kribben, als mede een groote menigte fyne exquisite jonge vruchtbomen, bestaande in persiken, abrikosen, pruimen, fyne hoogstamde appelen- en peerenboomen enz., alles binnen winig jaren nieuw aangelegd, verder eenige duizende eike, ipe en esse hysters van onderscheide ouderdom, benevens eenige honderde voeten draad- en rasterwerk met hunne ramen, zeer geschikt tot een menagerie...⁵²

Potentiële kopers konden terecht bij Cs. Schreuder, mr. metselaar te Stichtsberg (Nederhorst den Berg), bij De Jongh te Hinderdam en bij de niet bij naam genoemde tuinman van Koningslust. In november 1810 volgde nog eens de aankondiging van een veiling van 'circa 700 stuks zware ipe, linde, castanje, populiere willige boomen, alsmede eenige tot scheeps masten, en een party zwaar hakhout...'⁵³

Afbraak van de hofstede

De hofstede Koningslust met 'heere huisinge, stallinge en koetshuijs, Chineesen tent, stijgers, minnagerie en verdere getimmerdens ... mitsgaders nog zes kampen zo wey

*. * Uit de hand te koop op de Hofstede Konings-Lust, onder Nichtevecht, nabij den Hinderdam: Een party fyne exquisite Persiken, Abricolen, en meer andere soorten van VRUGTBOOMEN, benevens eenige 1000 Eiken en Ipe HEESTERS, om te verplanten; en verder op gemelde Hofstede een aanzienlyke party AFBRAAK, bestaande in Balken en Deelen van onderscheiden lengten en dikten, eenige fraaije Schuif-Couzyne, Binnen- en Buiten-Deur-Couzyne met haar marmeren Drempels en Neuten, eenige honderd-duizend metsel- en Straat-stenen, eenige honderd lasten Puin, en wat verder tot een aanzienlyke Afbraak behoort. Alles tot een civiele prys. Te bevragen by C. SCHREUDER, Mr. Mettelaar, te Norderhuyt (den Berg), en by Hk. DE JONGH, te Hinderdam. De Brieven franco.

Afb. 10 'Uit de hand te koop op de hofstede Konings-Lust ... een aanzienlyke party afbraak...' (Amsterdamsche Courant 23-11-1811)

als bouw en moesland' ging vervolgens in januari 1811 voor *f* 8.300 over op de heren Cornelis Schreuder (1760-1834) en Hendrik de Jongh (1762-1841),⁵⁴ de tussenpersonen uit een eerdere verkoopadvertentie. Uitgezonderd waren 'de boome, heggen en verder houtgewas en plantsoen welke alreeds aan de koopers is verkogt'.

In november 1811 adverteerden zij (afb. 10) met:

Een party fyne exquisite persiken, abriekosen en meer andere soorten van vrugtboomen, benevens eenige 1000 eiken en ipe heesters, om te verplanten; en verder op gemelde hofstede een aanzienlyke party afbraak, bestaande in balken en deelen van onderscheiden lengten en dikten, eenige fraaije schuif-couzyne, binnen- en buiten-deur-couzyne met haar marmeren drempels en neuten, eenige honderd-duizend metsel- en straatstenen, eenige honderd lasten puin en wat verder tot een aanzienlyke afbraak behoort. Alles tot een civiele prys.⁵⁵

Het herenhuis was blijkbaar direct na aankoop afgebroken. De verkoop vlotte schijnbaar niet snel genoeg want drie maanden later, in februari 1812, was er een volgende gelijkende advertentie met de schuttingen, heesters, fruitbomen en een deel van de afbraak. 'Eene groote hoop mest' was nu ook te koop, net als de zeven morgen aangrenzend weiland.⁵⁶

De verschillende advertenties geven de indruk van de totale ontmanteling van de buitenplaats, van huis, tuin en park. Het Kadastraal Minuutplan (KMP) uit 1818 en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) uit 1832 maken echter duidelijk dat er gebouwen, tuinen, boomgaard en bos resteerden (naast de weilanden).⁵⁷ Latere topografische kaarten sluiten hierop aan.⁵⁸ Wat de gebouwen betreft waren het twee schuren en naar het lijkt een koepel. Locatie en vergelijk met de kaart uit 1798 laat vermoeden dat dit de eerdere westelijke aanbouw van het afgebroken herenhuis was. Toen mogelijk een aangebouwde koepel of misschien de biljartkamer?

Die koepel is onderwerp van een mooie overlevering die in 1910 werd vastgelegd. Toenmalig dominee J.W. Verburgt, één van de oprichters en een periode voorzitter van het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, schreef het volgende:

Van Koningslust, weleer een prachtig heerenhuis is ongeveer niets meer over. Slechts een klein huisje aan den weg laat ons een bijgebouwje zien van het groote huis hetwelk is gesloopt. De slooper kocht het, volgens het verhaal, op voorwaarde, dat hij de laatste kooppenningen zou voldoen dan, wanneer de laatste steen was weggebroken. Welnu de laatste steen is tot nu toe nog niet weggebroken, want een klein bijgebouwje liet de slooper staan, hetwelk nu nog wel genoemd wordt 'de onbetaalde koepel'.⁵⁹

Een mooi verhaal, maar het waren eigenaren Schreuder en De Jongh die de afbraakmaterialen aanboden...

Terug naar Hinderrust

'Hofsteedje Hinderrust' en de drie eerdergenoemde boerderijen bleven vanaf 1804 tot zijn dood in 1820 in het bezit van Frijmersum. In 1821 volgde veiling van zijn bezittingen. Uit betreffende akten komt wat de naamgeving betreft een carrousel naar voren (afb. 1). De oude kern in het bezit van Schreuder en De Jongh wordt aangeduid met de 'gewezene hofstede Koningslust', deze was immers afgebroken. De voorheen bijbehorende boerderij aan de Vecht heette Klein Koningslust, maar staat in 1821 geregistreerd met 'boerenhofstede Konings-lust'. De tweede iets stroomafwaarts gelegen boerderij werd bij aankoop aangeduid met de 'boerenhofstede Over-Nes', maar in 1821 met 'boerenhofstede Klein Koningslust'. De derde meer noordelijke boerderij heette 'Nieuw Koningslust', maar staat in 1821 als 'boerenhofstede De Dankbare' genoteerd.⁶⁰ En om het nog iets verwarrender te maken, op de locatie van de 'boerenhofstede Over-Nes', de latere 'boerenhofstede Klein Koningslust', staat tegenwoordig een boerderij met de naam 'Hoeve Koningslust'.⁶¹

De Amsterdamse wijnkoper Johannes Slaghek en Frans Heukensfeldt, kantoorbediende te Amsterdam, verwierven de Lage Weide met het daarin gelegen Hinderrust voor f4.100.⁶² In 1824 kwam het voor f5.200 in handen van de ons al bekende Hendrik de Jongh.⁶³ Mogelijk was het in de verhuur of anders in ieder geval later, want in 1830 was er opnieuw een 'te huur advertentie'.⁶⁴

Koningslust, het vervolg

Na het overlijden van Cornelis Schreuder in 1834 kwam 'de helft in de gewezen hofstede Koningslust, met de gebouwen, opgaande boomen, griend en hakhout en verdere bepotingen en beplantingen daarop staande, mitsgaders annexe wei- en hooilanden' te koop.⁶⁵

Compagnon Hendrik de Jongh verwierf die helft en bezat vanaf toen het gehele terrein met daarnaast Hinderrust.⁶⁶ Beide delen waren qua eigendom weer verenigd.

In 1832 waren de naastgelegen ‘boerenhofstede Konings-lust’ en de bijbehorende weiden in De Nesse in handen van Bernardus Hagedoorn (1790-1869), gehuwd met Anna Louisa Frijmersum (1792-1854), de jongste dochter van Cornelis Frijmersum.⁶⁷ Deze boerderij lijkt niet verkocht bij de veiling van 1821 en was vervolgens waarschijnlijk vererfd op Anna Louisa.⁶⁸ De bezittingen grensden aan de ‘hofstede Over-Nes’, in 1832 ook in Hagedoorns bezit. Denkbaar was dit in 1824 verworven, in dat jaar werd deze buitenplaats namelijk geveild.⁶⁹ Een kadasterkaart van betreffende locatie uit 1841 laat de omtrek van een afgebroken en die van een nieuw huis zien.⁷⁰ In of kort voor 1841 zal de oude hofstede Over-Nes dus zijn afgebroken. Vijf jaar later (1846) kocht Hagedoorn de ‘heere hofstede Breevecht’ bij Vreeland. Eerder, van 1801 tot 1821, was dit in bezit van zijn schoonvader Cornelis Frijmersum.⁷¹

Hendrik de Jongh overleed in 1841. In 1845 volgde veiling van: ‘De grond der geamoveerde hofstede Koningslust ... met deszelfs zwaar opgaand geboomte, vriend- en hak-hout en verdere bepotingen en beplantingen, moes-, bouw- en wei- en hooilanden.’⁷² De bouw-, wei- en hooilanden gingen voor *f* 3.105 over op Bernardus Hagedoorn.⁷³ De ‘kern’ van de voormalige buitenplaats verkreeg Christiaan Sorber (1798-1885) uit Amsterdam, later wethouder te Weesperkarspel, voor *f* 7.250.⁷⁴ In datzelfde jaar huwde de weduwnaar met Geertruij Christina Lonte (1824-1916). De ‘landen’ en de ‘kern’ leverden tezamen *f* 10.355 op.

De toen ook geveilde Lage Weide met Hinderrust werd voor *f* 3.725 verworven door Marretje de Jongh, dochter van Hendrik de Jongh.⁷⁵ Vanaf dat moment waren de voormalige hofstede Koningslust en het hofsteedje Hinderrust opnieuw niet langer in één hand.

In of kort voor 1875 liet Sorber een tweetal woningen optrekken. Eén ter hoogte van de eerder gespaarde schuur en de andere ter hoogte van de eerder gespaarde koepel. Het perceel met de gebouwen komt qua begrenzingen met sloten vrijwel overeen met dat van de eerste hofstede Damsigt (nu nog steeds). De directe omgeving werd voor 1925 omgevormd tot weiland. In die weilanden bestond nog lang enig reliëf door kleine heuveltjes die voordien onderdeel uitmaakten van de parkaanleg in landschapsstijl.⁷⁶ Nog langer bleef de licht slingerende diagonale waterloop bestaan, de ‘goudvis-beek’ van de vroegere parkaanleg (afb. 11). Op topografische kaarten en luchtfoto’s is deze tot 2018 terug te vinden.⁷⁷ Op de luchtfoto van 2019 blijkt de vroegere ‘goudvis-beek’ dichtgegooid en het perceel compleet geëgaliseerd. Daarmee is het laatste restant van Koningslust van de kaart verdwenen.⁷⁸

Afb. 11 Uitsnede topografische kaart uit 1949. Rechts de Hoeve Koningslust. Op de locatie van de hofstede Koningslust tekent de oude omtrek van Damsigt zich af, in de weiden ten noorden valt enig reliëf (heuveltjes) en het tracé van de slingerende voormalige 'goudvis-beek' te herkennen. (Topotijdreis.nl)

Noten

- 1 Donkersloot-de Vrij, 1985, p. 118-119.
- 2 Van Damme, 2013, p. 35-48.
- 3 Cladder, 2005, p. 81-94.
- 4 Kadaster archief, Kadastrale gemeente Weesperkarspel, leggerartikel 2611.
- 5 Van Damme, 2012, p. 27-40.
- 6 *Oprechte Haerlemsche courant* 26-09-1724.
- 7 NA, toeg.nr. 4.OSPV *Inventaris van situatieplannen van vestingen behorend tot het Archief van Oorlog/Archief der Genie van het Ministerie van Oorlog, 1624-1927*, inv.nr. H132 *Kaart van het fort Hinderdam aan de Vecht tussen Nigtevecht en Weesh, met een groot stuk omringend terrein (1726)*.
- 8 *Leydse courant* 14-06-1747.
- 9 *'s Gravenhaegse courant* 13-04-1750.
- 10 SAA, toeg.nr. 5075 *Inventaris van het Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam 31 Jan Rijpland*, inv.nr. 12193 *1754 Januari 2-1754 Maart 30*, aktenr. 120, 26-02-1754. Te lezen valt: 'het zelve bij de heer koper in hûre gebruikt is geweest'.
- 11 SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 12193, aktenr. 120. RRHCVV, toeg.nr. 0821 *Oud-rechterlijk archief gerecht Nigtevecht, 1557-1811*, inv.nr. 1584 *1741-1756*, d.d. 27-2-1754.
- 12 SAGV, toeg.nr. SAGV155.7 *Archief van het gerecht Nederhorst den Berg*, inv.nr. 3357 *4/5/1757-30/11/1774*, 17-9-1761.
- 13 SAGV, toeg.nr. SAGV155.7, inv.nr. 3357, 8-11-1761.
- 14 RHCVV, toeg.nr. 0821, inv.nr. 1585 *1757-1769*, d.d. 4-6-1766.
- 15 https://www.cbgfamilienamen.nl/nfb/detail_naam.php?gba_naam=Bontekoning. De opa van Floris was Floris Jansz Bontes, schipper van 'de Bonte Koning', de vader van Floris wijzigde hun achternaam van Bontes naar Bontekoninck, terwijl Floris zelf de naam Bontekoning voerde.
- 16 Zie hiervoor Van Oosterom (2022) en zijn artikel 'Boeren op de buitenplaats, de relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstelland en de Vechtstreek', in dit *Jaarboekje*.

- 17 SAA, toeg.nr. 5075 368 *Gerrit Bouman*, inv.nr. 12627 1770 *Januari 4-1770 December 31*, d.d. 20-7-1770. SAGV, toeg.nr. SAGV155.7, inv.nr. 3357 4/5/1757-30/11/1774, nr. 219.
- 18 *Amsterdamse courant* 29-05-1770.
- 19 *Amsterdamse courant* 29-01-1778.
- 20 NA, toeg.nr. 4.OSK *Inventaris van de situatiekaarten behorend tot het Archief van Oorlog/Archief der Genie van het Ministerie van Oorlog, 17e-20e eeuw*, inv.nr. H50.1 *Topographische kaart van een gedeelte van de provincies Holland en Utrecht begrepen tussen de rivier de Lek bij Schoonhoven en Nieuwpoort en de Zuiderzee in 10 bladen*. In 1773 is door Ketelaar, ongetwijfeld op basis van dezelfde inmetingen, een kaart vervaardigd van Fort Hinderdam en omgeving. Hierop staan Koningslust, de Lage Weide en Hinderrust net even gedetailleerder, maar wat de aanleg betreft deels ook sjabloonnmatig. NA, toeg.nr. 4.OSPV, inv.nr. H132_0005 *Kaart van het fort Hinderdam*.
- 21 Scholte, 1979, p. 126.
- 22 HUA, toeg.nr. 8001 *Topografische Atlas, collectie Muller*, inv.nr. 1514 *Kaart van de buitenplaats Koningslust bij Nigtevecht*. Online: <https://hetutrechtsarchief.nl/collectie/609C5BAB86834642E0534701000A17FD>
- 23 *Oprechte Haarlemse courant* 26-03-1796.
- 24 *Oprechte Haarlemse courant* 26-03-1796.
- 25 *Amsterdamse courant* 16-01-1796.
- 26 *Utrechtsche courant* 05-01-1798 en *Utrechtsche courant* 21-11-1798.
- 27 De Haan, Bakker en Arink 2012, p. 30-41.
- 28 *Utrechtsche courant* 08-09-1815.
- 29 *Oprechte Haarlemse courant* 26-03-1796.
- 30 *Amsterdamse courant* 05-04-1796.
- 31 RRHCVV, toeg.nr. 0792 *Huisarchief Koningslust, 1796-1810*, inv.nr. 1 *Akte van verkoop verleden voor schout en schepenen van Nigtevecht waarbij Dirk Hendrik Bosboom de hofstede Koningslust met bijbehorende opstallen en landerijen verkoopt aan Sebastiaan van Nooten Jansz. tezamen met een stuk land in het gerecht Nigtevecht genaamd de Nesse, voor een bedrag van f 15.000, 04-06-1796*.
- 32 SAGV, toeg.nr. SAGV155.7, inv.nr. 3359 2/1/1784-1/12/1802, d.d. 4-6-1796.
- 33 *Amsterdamse courant* 16-06-1795.
- 34 RHCVV, toeg.nr. 0792, inv.nr. 2, d.d. 12-11-1800.
- 35 <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/themesites/amsterdam-slavernij/1753-redding-planters>.
- 36 NA, toeg.nr. 4.VTHR *Inventaris van de verzameling binnenlandse kaarten Hingman, eerste en tweede supplement, 1529-1813 (1951)*, inv.nr. 4647.1-4647.4 *Kaart van de buitenplaats Koningslust met boerderijen en landerijen gelegen in de Aatsveldse en Hornpolder*. Online: https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/4.VTHR/invnr/4647.1/file/NL-HaNA_4.VTHR_4647.1.
- 37 Donkersloot-de Vrij, 1985, p. 119 noemt het een 'werkkaart' die de landmeter in eigen bezit hield, het is niet bekend of ook de 'nette kaart' bewaard is gebleven.
- 38 <http://www.cascade1987.nl/een-engelsche-boomgaard/>.
- 39 SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 14582 1795 *Juli 1-1795 December 31*, aktenr. 120, d.d. 13-08-1795.
- 40 *Opregte Haarlemsche Courant* 07-04-1814.
- 41 Bij de Chinees (restaurant) wordt in Nederland ook echt wat anders voorgeschoteld dan in China, toch is het voor ons Nederlanders 'chinees'.
- 42 *Amsterdamse courant* 11-06-1796. *Utrechtsche courant* 18-03-1799. *Utrechtsche courant* 23-12-1801. *Oprechte Haarlemse courant* 01-04-1802.
- 43 SAGV, toeg.nr. SAGV155.7, inv.nr. 3360 23/3/1803-11/2/1811, d.d. 1-6-1804. In de verkoopakte uit 1821 staat eveneens 1-6-1804 als registratiedatum van de aankoop. SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 18773A *1821 Januari 5 t/m Mei 29; repertoire in 18777. 1821*, aktenr. 118, 9-4-1821.
- 44 Boerstra en Munnig Schmidt, 1992, p. 58-60. Ook deze hofstede kende een bijbehorende boerderij, de

- boerenhofstede Breeëvecht. Eerder (1796) had Frijmersum al de boerenhofstede Sans Souci te Vreeland verworven (eerder Pappelenberg en daarna Vechtzicht geheten).
- 45 In de verkoopakte uit 1821 staat het drielat met 2-6-1804 als registratiedatum van de aankoop. SAA, toeg. nr. 5075, inv.nr. 18773A, aktenr. 118, 9-4-1821.
- 46 RHCVV, toeg.nr. 0792, inv.nr. 3 *Akte van verkoop verleden voor schout en schepenen van Nigtevecht waarbij Sebastiaan Hoola van Nooten de hofstede Koningslust met bijbehorende opstallen en landerijen verkoopt aan Cornelis Frijmersum voor een bedrag van f 13.000*, 20-04-1805. Sebastiaan Hoola van Nooten was neef van en gemachtigd door Sebastiaan van Nooten Jansz.
- 47 *Utrechtsche courant* 03-06-1807.
- 48 *Amsterdamsche courant* 14-11-1809.
- 49 RHCVV, toeg.nr. 0821 inv.nr. 1587 *1807-1811*, aktenr. 121.
- 50 *Oprechte Haarlemse courant* 03-05-1810.
- 51 *Oprechte Haarlemse courant* 15-09-1810.
- 52 *Amsterdamsche courant* 27-10-1810.
- 53 *Amsterdamsche courant* 22-11-1810.
- 54 RHCVV, toeg.nr. 0821 inv.nr. 1587, aktenr. 122.
- 55 *Amsterdamsche courant* 23-11-1811.
- 56 *Advertentiën, aankondigingen en verschillende berigten van Amsterdam* 28-02-1812.
- 57 RCE, objectnummers MIN06052A01 (KMP) en OAT06052A001 (OAT).
- 58 Topotijdreis, kaarten 1850, 1879, 1890.
- 59 Verburgt, 1910.
- 60 SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 18773A, aktenr. 118, 9-4-1821. Hoeve De Dankbare bestaat nog steeds, zij het met gebouwen van later datum, op Utrechtseweg 118 Weesp.
- 61 Klompweg 17 Weesp.
- 62 SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 18773A, aktenr. 132, 9-4-1821
- 63 SAA, toeg.nr. 5075 480 Joannes van Riet, inv.nr. 19118A *1824 Januari 12 t/m Juni 29; repertoire in 19127*. 1824, aktenr 197, d.d. 20 mei 1824.
- 64 *Oprechte Haarlemsche Courant* 05-03-1830.
- 65 *Oprechte Haarlemsche Courant* 17-07-1834.
- 66 Kadaster archief, Kadastrale gemeente Nigtevecht, leggerartikel 79.
- 67 RCE, objectnummers MIN06052A01 (KMP) en OAT06052A001 (OAT).
- 68 SAA, toeg.nr. 5075, inv.nr. 18773A, aktenr. 133, 9-4-1821.
- 69 *Oprechte Haarlemsche Courant* 10-08-1824.
- 70 Kadaster archief, Kadastrale gemeente Weesperkarspel, hulpkaart 4.
- 71 Boerstra en Munnig Schmidt 1992, p. 65, 58-60.
- 72 *Algemeen Handelsblad* 23-06-1845.
- 73 SAA toeg.nr. 5000.GAW139.*Notarissen te Weesp, 1843-1925*, inv.nr. 52, aktenr. 2853, aktenr. 2853, d.d. 28-6-1845. Kadaster archief, Kadastrale gemeente Nigtevecht, leggerartikel 20.
- 74 SAA toeg.nr. 5000. GAW139, inv.nr. 52, aktenr. 2853, d.d. 28-6-1845. Kadaster archief, Kadastrale gemeente Nigtevecht, leggerartikel 101.
- 75 SAA toeg.nr. 5000. GAW139, inv.nr. 52, aktenr. 2852, d.d. 28-6-1845. Kadaster archief, Kadastrale gemeente Nigtevecht, leggerartikel 216.
- 76 Topotijdreis, kaart van 1949. Dit is ook de eerste versie waarop de omzetting van bos naar weilanden naar voren komt. Topografische kaarten lopen vaak ver achter op de werkelijkheid.
- 77 Topotijdreis, kaarten vanaf 1949 en luchtfoto's vanaf 2006.
- 78 Topotijdreis, luchtfoto 2019.
- 79 Donkersloot-de Vrij noemt het raailijnen oftewel op kaart uitgezette rechte lijnen die twee punten met elkaar verbinden.

Literatuur

- Boerstra, Jan en Edward Munnig Schmidt, 'De Heerenhofstede Breeëvecht te Vreeland', *Jaarboekje Nijfartlake* 1991.
- Cladder, Frans, 'Hinderdam', *Jaarboekje Nijfartlake* 2005.
- Van Damme, Els N.G., 'Een Gouden Ring rond de Hinderdam (17e-19e eeuw). De buitenplaats Damsigt', *Wéronon*, jrg. 22, nr. 83, 2012.
- Van Damme, Els N.G., 'Een Gouden Ring rond de Hinderdam (17e-19e eeuw). De buitenplaatsen Koningslust en Hinderrust', *Wéronon*, jrg. 23, nr. 84, 2013.
- Donkersloot-de Vrij, Marijke, *De Vechtstreek. Oude kaarten en de geschiedenis van het landschap*, 1985.
- De Haan, Hilde, Piet Bakker en Riek Arink, 'Landgoed Hofstede Scherreschans: in gesprek met twee heren Doude van Troostwijk', *Vechtchroniek*, nr. 37, 2012.
- Scholten, F.W.J., 'Een kaart van de Hollandse waterlinie van Pieter Adriaanszoon Ketelaar', *Holland. Regionaal-historisch tijdschrift*, jrg. 11, nr. 2, 1979.
- Oosterom, Gerrit van, *Boeren op de buitenplaats. De relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstellands Arcadië (1640-1840)*, 2022.
- Verburgt, J.W., *Mededeelingen uit de kerkelijke en plaatselijke geschiedenis der Hervormde Gemeenten in de Utrechtsche Vechtstreek*, 1910.

Websites en archieven

- Website topotijdreis (topotijdreis.nl)
- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
- Het Utrechts Archief, Utrecht (HUA)
- Nationaal Archief, Den Haag (NA)
- Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, Breukelen (RHCVV)
- Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam (SAA)
- Streekarchief Gooi en Vechtstreek, Hilversum (SAGV)

De eerste eigenaren van kasteel Oudaen in Breukelen

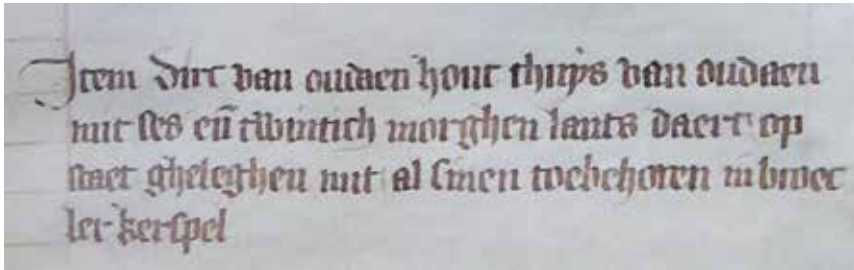
Jan Willem Gunning

Inleiding

Het oudste gedeelte van Oudaen is het zuidelijke deel, op afb. 1 te zien als de rechterhelft van het kasteel. Het werd waarschijnlijk eind 13e eeuw gebouwd. Dat komt keurig overeen met de eigenaarslijst in *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*; die begint met Dirck I van Loenersloot, ridder, de 'stichter van Oudaen ± 1280', gevolgd door 'Wilhelmus van Oudaen ± 1303'.¹ Deze twee kunnen inderdaad eigenaren van Oudaen zijn geweest, of verwanten van eigenaren, maar daarvoor is geen bewijs. Volgens sommige auteurs werd het kasteel al in 1336 of in 1354 vermeld, maar dat blijkt niet juist te zijn.² Vaste grond onder de voeten krijgen we pas bij nummer drie op de lijst, Dirck II van Houdaen. In een 'manboek' uit 1379, een lijst van leenmannen van de

Afb. 1 Jan de Beijer, Ridderhofstad Oudaen, tekening, penseel grijs gewassen, 1745. (Coll. Gelders Archief, *Topografisch-historische Atlas Gelderland 1551, 1602*)

Afb. 2 Vermoedelijk de oudste vermelding van Oudaen: 'Item Dirck van oudaen hout thys van audaen mit sesentwintich morgghen lants daert op staet ghelegghen mit al sinen toebhoren in broec ler kerspel'. (Museum Brands, Nieuw-Dordrecht, Manboek van Neder- en Overstichtse lenen, xvi; HUA, Bisschoppen van Utrecht 218-1, 778-a foto's van dit manboek, foto 27, detail. Het boek beschrijft de toestand eind 1379)

bisschop, staat dat hij Oudaen ('thys van audaen') en de 26 morgen land waarop het staat, in het kerspel van Breukelen, 'hout', dat wil zeggen: in leen heeft (afb. 2). Die vermelding van het kasteel, die nu de oudste lijkt te zijn die bewaard is gebleven, was in de literatuur over Oudaen nog niet bekend.³

Deze Dirck II kan een zoon zijn geweest van Dirck I van Loenersloot.⁴ Hij zegelde in 1354 met het wapen van Loenersloot, een Andreaskruis, gebroken met een barensteel met drie voeten (afb. 3). Dat is nog steeds het wapen van Oudaen. De barensteel geeft aan dat hij behoorde tot een jongere tak. Dat Dirck II toen een verklaring van de bisschop bezegelde, is saillant: Loenersloot lag vaak overhoop met de bisschop, was deels een leen van de hertog van Gelre en onderhield nauwe relaties met de graaf van Holland, die evenals de hertog een tegenstander van de bisschop was. Er is wel eens geopperd dat Oudaen vanuit Loenersloot is gesticht om uitbreiding van de macht van de bisschop in noordelijke richting, langs de Vecht, tegen te gaan.⁵ Als dat inderdaad de opzet was, dan is die dramatisch mislukt: Oudaen is een leen van de bisschop geworden. Wanneer dat is gebeurd weten we niet; er is geen manboek van voor 1379 en het oudste bewaard gebleven leenregister begint pas in 1394.

Dat Dirck I en Wilhelmus op de lijst als voorgangers van Dirck II staan, is waarschijnlijk het gevolg van een opmerking van Jhr. P.H.A. Martini Buys, van 1873 tot 1915 eigenaar van kasteel Loenersloot en een voortreffelijk amateurhistoricus. In een stuk dat lang na zijn dood door een kleinzoon werd gepubliceerd in het *Jaarboekje Nijstarlake*, schreef hij dat 'denkelijk Wilhelmus van Houdaen (vermeld 1303)' een zoon van Dirck I is geweest, waarmee dan de afstamming van het geslacht Van Oudaen uit dat van

Loenersloot kan worden verklaard'.⁶ Zijn formulering geeft aan dat dit niet meer dan een vermoeden was en hij schreef niet dat deze twee eigenaars van Oudaen waren. Toch zijn latere auteurs daarvan uitgegaan, misschien omdat zij de eigenaarslijst wilden terugvoeren tot de stichting van het kasteel. Maar helaas, er is geen vermelding van een eigenaar van Oudaen voor 1379 bekend; de periode 1280-1379 valt dus af. Dit artikel gaat over de eerste drie eigenaren – strikt genomen leenmannen – van wie we wel zeker zijn: Dirck II van Houdaen, die al voor 1379 eigenaar zal zijn geweest, zijn zoon Sweder van Houdaen, die hem voor april 1393 opvolgde, en Sweders neef Dirck III van Houdaen, die van 1429 tot 1450 eigenaar was. Publicaties over Oudaen vermelden nauwelijks iets over deze drie, maar in de archieven is veel over hen te vinden.

Dirck II van Houdaen

Dirck II wordt steeds 'knappe' genoemd; hij behoorde dus tot een riddermatig geslacht, maar is geen ridder geworden. De *Fragmentparenteel* geeft een overzicht van zijn afstammelingen.

Afb. 3 Zegel van Dirck II van Houdaen (met als randschrift Diric van Houthaen), de eerste van wie vaststaat dat hij kasteel Oudaen bezat. (HUA, Bisschoppen van Utrecht 218-1, 921 verklaring van bisschop Jan van Arkel, 27 mei 1354, foto 25)

Dirck II zegelde in 1375 de beroemde Stichtse landbrief (afb. 4),⁷ een vroege grondwet voor het gewest, in wezen een Utrechtse *Magna Carta*. De macht van de bisschop als wereldlijk vorst in het Nedersticht, ruwweg de huidige provincie Utrecht, werd door de landbrief sterk ingeperkt. Voortaan kon hij niet meer eigenmachtig beslissen over oorlog en vrede, belastingheffing of benoemingen. Hij kreeg te maken met een raad waarin de drie standen zitting hadden. In die raad, een voorloper van de Staten van Utrecht, was de geestelijkheid vertegenwoordigd door de vijf Utrechtse kapittelkerken, de adel door individuele ridders en knapen en de derde stand door de belangrijkste steden: Utrecht, Amersfoort en Rhenen.⁸ Burgers kregen zo voor het eerst medezeggenschap in het bestuur van het Sticht. Bisschop Arnold II van Horne, een zwakke kerkvorst in grote geldnood, ondertekende de landbrief op 17 mei 1375. Die dag geldt nu als de geboortedatum van de provincie Utrecht; in de balzaal van het Paushuis in Utrecht staat onder het provinciewapen dan ook het jaartal 1375.

Twee jaar later trad Dirck met vele anderen op als borg voor Reinoud I van Brederode (1336-1390) toen die een grote lening afsloot.⁹ In 1382 werd hij burger van Utrecht ‘om lofte van synen huuse tot Houdaen de hy de stadt dede’.¹⁰ Duidelijk is dat zinnetje niet. Ik vermoed dat hij het burgerschap kreeg omdat hij had beloofd, dus een belofte of ‘lofte’ had gedaan, dat de stad Oudaen als een open huis kon gebruiken. Het was een tijd van grote spanningen. De pro-Hollandse Gunterlingen waren in 1380 voor de zoveelste keer door hun rivalen de Lichtenbergers uit de stad verbannen.¹¹ Twee naburige kastelen, Nijenrode en Gunterstein, waren lenen van de graaf van Holland. Misschien voelde Dirck zich bedreigd en heeft hij daarom de bescherming van de stad gezocht. Omgekeerd zal de mogelijkheid om een kasteel aan de Vecht te gebruiken en er soldaten te legeren aantrekkelijk zijn geweest voor de stad.

In 1385 pachtte Dirck naast zijn eigen land in Breukelen nog twee morgen land van het kapittel van Sint Jan.¹² Hij was waarschijnlijk getrouwd met Gloria Zoudenbalch, lid van een van de machtigste patricische families in Utrecht.¹³ De Zoudenbalchs leverden al sinds het begin van de 13e eeuw schepenen.¹⁴ Gloria’s vader, Adam I Zoudenbalch, was in 1332 voor het eerst als schepen gekozen en was in 1345 schout geworden. Hij bewoonde het enorme stadskasteel aan de Oudegracht dat zijn familie kort na 1276 had gesticht en dat nog steeds bestaat: het huis dat toen de naam Zoudenbalch droeg maar dat nu Oudaen heet.¹⁵ (In 1467 werd dichtbij in de Donkerstraat het tweede huis Zoudenbalch gebouwd. Ook dat fraaie stadskasteel bestaat nog, maar het werd in 1903 door brand ernstig beschadigd.)

Het huwelijk van Dirck en Gloria heeft vermoedelijk de basis gelegd voor de politieke positie van de Houdaens: hun zoon Sweder kwam als eerste Houdaen in de stadsregering.

Abf. 4 De Stichtse Landbrief, o.a. gezegeid door Dirck II van Houdaen. (HUA, Staten van Utrecht in de landsteeuijke tijd 58, 162 landbrief van bischop Arnold van Hoorn, 17 mei 1375, met akten van bevestiging, o.a. door Filips van Bourgondië in 1517)

Als Dirck II inderdaad een zoon van Dirck I was, dan was hij een volle neef van Splinter van Loenersloot, heer van Loenersloot. Splinter bezat ook Gunterstein en was eigenaar van het land dat aan de noordkant van Oudaen grensde. Deze beruchte roofridder ‘was een onrustig edelman die het Sticht door zijne strooptochten gedurig kwelde.’¹⁶ Toen hij burgers van Utrecht gevangen had gezet in zijn kasteel, was voor de bisschop de maat vol: hij belegerde Loenersloot in 1377. Na afloop moest Splinter zijn allodiaal bezit (land dat hij niet in leen, maar in eigendom had) opdragen aan de bisschop; dat werd nu een leen. Hij bleef nog jaren daarna de bisschop dwarszitten, ook al was die nu zijn leenheer geworden. Pas in 1386 gaf hij zijn verzet op. Toen schreef hij de bisschop een brief waarin hij plechtig beloofde dat hij Loenersloot niet verder zou versterken, dat het huis openstond voor de bisschop en dat hij diens belangen nooit meer zou schaden. Splinter vroeg zes anderen, ‘mine neven, mannen des Gestichts van Utrecht’, die brief te bezegelen. Dirck was één van die verwanten (‘neven’). Splinter moest de bisschop een hoge boete betalen, f 700. Op zijn beurt verklaarde de bisschop ‘heer Splinter te vrintschap nemen ende sel hem alle misdaet en de breucken claerlicken vergeven.’¹⁷

Sweder van Houdaen

Na die vermelding in 1386 komen we Dirck II niet meer tegen. Hij moet zijn overleden voor 4 april 1393, want zijn zoon Sweder, die hem opvolgde, was leenman van bisschop Floris van Wevelinkhoven die op die dag is overleden. Bij het aantreden van de nieuwe bisschop, Frederik van Blankenheim, moest Sweder opnieuw worden beleend. Dat gebeurde een jaar later, op 14 mei 1394.¹⁸

Sweder had in 1386 al een rol gespeeld in een conflict van de bisschop met de burggraaf van Montfoort, Hendrik III. De bisschop beschuldigde Hendrik ervan zich de hoge heerlijkheid in zijn gebied te hebben aangematigd; die macht kwam de bisschop toe. Sweder van Houdaen koos de kant van de bisschop: hij ‘ontseyde’, evenals zijn neef Willem van Groenewoude, de burggraaf.¹⁹ Omgekeerd kreeg de raad van veel edelen die partij voor Hendrik kozen, ontzeggingsbrieven. De zaak liep hoog op. Allerlei edelen stuurden Hendrik ‘vetebrieven’ waarin zij verklaarden voortaan zijn vijand te zijn.²⁰ De bisschop en de stad belegerden Montfoort in 1386/1387 en na vijf maanden moest de burggraaf zich overgeven. De bisschop had duidelijk gemaakt dat hij niet met zich liet spotten.

Sweder had veel van de wereld gezien: hij had een pelgrimstocht naar Jeruzalem gemaakt. De machtige Willem van Abcoude (1345-1407), heer van Abcoude en Duurstede en één van de belangrijkste edelen van het Sticht, richtte in 1394 met Sweder en vijftien anderen de Broederschap van Jeruzalem op. Die eerste zeventien broeders

Afb. 5 Arnoud van Buchel (1565-1641) maakte een afschrift van de oprichtingsakte van de Utrechtse Broederschap van Jeruzalem, Palm(zon)dag 1394, die later verloren is gegaan. Hij maakte schetsjes van de zegels in groene was van de oprichters die aan de akte waren gehecht. Het zegel van Sweder van Houdaen staat tweede van links in de tweede rij. (HUA, verzameling van Buchel-Booth 355, 26 afschriften lib. alb. X, 128v, detail)

– een Domkanunnik, een priester, twee ridders en 13 knapen – hadden allemaal in Jeruzalem het heilige graf bezocht.²¹ De broederschap bezat later een eigen kapel aan het Janskerkhof in Utrecht. Elk jaar liepen de broeders in processie door de stad:²²

Op Palmzondag vond een plechtige Palmprocessie plaats met uit Palestina meegebrachte geprepareerde palmtakken, in gedachtenis de intocht van Jezus in Jeruzalem. Een houten beeld van Christus op een ezels was onderdeel van de stoet. Museum het Catharijne Convent bewaart zo'n ezels.

Na afloop was er een gemeenschappelijke maaltijd. De oprichtingsacte vertelt uitvoerig wat er moest gebeuren na het overlijden van een broeder. De broeders die in de stad waren, droegen de overledene naar de kerk die hij had aangewezen, zij moesten om de beurt deelnemen aan zielmissen zo lang hij nog niet begraven was en daarna moest elk van hen zeven zielmissen laten lezen in het eerste jaar na zijn dood. De broederschap kreeg drie Franse schilden uit de nalatenschap. Uit een schets van Sweders zegel aan de oprichtingsakte blijkt dat hij toen het volle wapen van Loenersloot voerde, ook al was Splinter van Loenersloot, die tot de oudste tak behoorde, toen nog in leven (afb. 5).

In de 16e eeuw werd de broederschap in drie groepsportretten vereeuwigd door de schilder Jan van Scorel, die zelf broeder was. Op die schilderijen zijn de palmtakken van de broeders duidelijk te zien (afb. 6). In de 15e en 16e eeuw had Utrecht heel veel broedersschappen. De meeste waren veel minder exclusief dan de Jeruzalembroederschap: ze bestonden vaak uit ambachtslieden en ook vrouwen konden lid zijn.²³

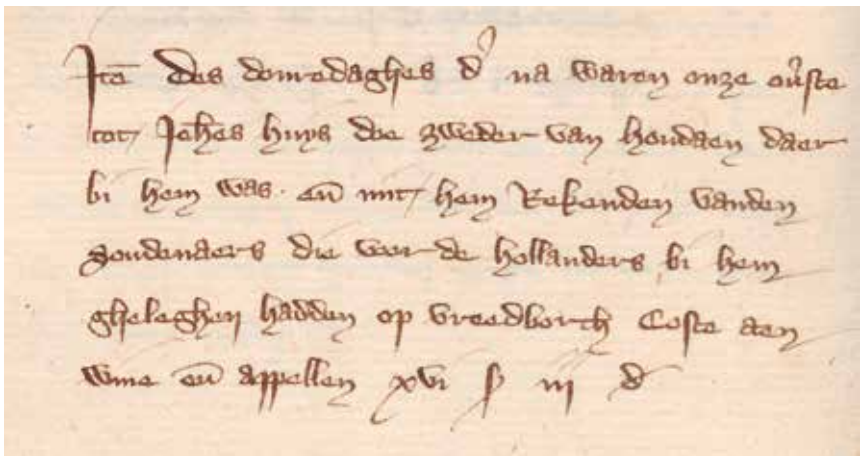

Afb. 6 Jan van Scorel, Portretten van twaalf leden van de Utrechtse Jeruzalembroederschap, olieverf op paneel, ca. 1525, detail. De broeders dragen de palmtak waarmee zij in een processie op palmzondag verwezen naar Jezus' intocht in Jeruzalem. (Coll. Centraal Museum, Utrecht)

Sweder heeft een bestuurlijke en politieke loopbaan in Utrecht gehad. Hij werd in 1400 voor het eerst schepen. Twee jaar later bracht Jan V van Arkel tijdens de Arkelse oorlog de stad in grote problemen toen hij de vrije doorvaart op de Lek belemmerde. Hij gebruikte de kastelen Everstein en Hagestein op de zuidelijke oever van de rivier om tol te heffen. De Utrechters reageerden daarop door aan de overkant de burcht Vreeborch te bouwen. Sweder voerde daar kennelijk het bevel over de Utrechtse troepen. In januari 1403 legde hij zijn rekening voor hun soldij voor aan een van de oversten van de stad (er waren vier oversten: twee burgemeesters en twee oudermannen van de gilden). Die rekening werd besproken terwijl Sweder en de overste wijn dronken en appels aten. De kosten werden later netjes genoteerd in de rekening van de kameraars (afb. 7):²⁴

Item des donredaghes der na [de donderdag na Nieuwjaar] waren [was] onze overste tot Johannes huys, doe [toen] Zweder van Houdaen daer bi hem was ende mit hem rekenden van den soudenaers [huursoldaten], die voor de Hollanders bi hem ghelegen hadden op Vreedborch. Coste aen wine ende appellen 16 scelling 3 doeytkijn [16 schelling en 3 duit].

Sweder kwam in 1409 in de raad en werd toen ook burgemeester. Naast zijn werk in politieke en bestuurlijke functies was hij grootgrondbezitter, net als zijn vader. In Breukelen bezat hij niet alleen het terrein bij Oudaen maar ook nog ander land en hij

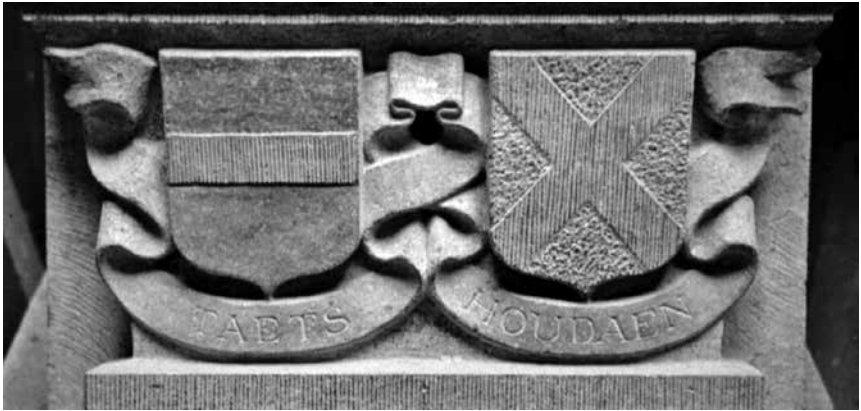
Afb. 7 Sweder van Houdaen bracht in januari 1403 de soldij voor soldaten in de Arkelse oorlog in rekening bij het stadsbestuur (zie de tekst voor een transcriptie). Zijn naam staat in de tweede regel. (HUA, Stadsbestuur van Utrecht 701, 587-2 rekening kameraars 1402/03, 35, detail)

had tienden in Eemnes, een hoeve in de Leemkolk en bezittingen in Mijnden, Nigtevecht, Spengen en Laagraven. In 1400 schonken Sweder en zijn vrouw een deel van het land in Laagraven voor een memoriestichting in de Buurkerk.²⁵

Hij duikt zo nu en dan op in stukken over rechtszaken. In 1395 werd hij veroordeeld tot een hoge boete omdat hij niet was komen opdagen bij een rechtszitting.²⁶ In 1417 voerde hij een proces tegen Johan Butendyck, die een deel van zijn land bij Oudaen had bezet. Die zaak liep hoog op: het geschil werd voorgelegd aan de bisschop. Toen de twee kemphanen zich kennelijk niet bij diens uitspraak wilden neerleggen, legde de bisschop de zaak voor aan de keizer.²⁷ In een lange brief schreef hij dat 'myhre ondersaten geheten Sweder van oudaen ende Johan butendyck te recht gegaen hebben tegen malcanderen'. Johan had verklaard dat 'hy Sweders eygelike goet van houdaen beset heeft mit ene openbrief [oorkonde] de Sweder selve besegelt heeft' en dat hij 'syn clagen daer op gevordert heeft'.²⁸ Kennelijk had Sweder in die brief dat land als onderpand voor een schuld gegeven en vond Butendyck dat hij het nu in beslag mocht nemen. Sweder protesteerde tegen het feit dat 'hem die stat en dat land verboden is' en beweerde dat de brief die hij had gezegd, van 'gheenre weerde' was. Wat de keizer daarvan vond, is niet bekend: zijn antwoord ontbreekt in het archief van de bisschop.

Sweder trouwde met Oedel (Oedele, Udele), een dochter van Gijsbrecht van Ruwiel. Haar familie had niet alleen kasteel Ruwiel gesticht, maar ook Nijenrode. Het was haar tweede huwelijk: zij was de weduwe van Jacob van Putten. Met hem had ze het stadskasteel bewoond dat hun namen droeg: Putruwiel (Oudegracht 134).²⁹ Sweder en Oedel schonken de Buurkerk in 1400 een halve morgen land als memoriestichting en in 1401 schonk Oedel de kerk een zilveren 'ornament', een liturgisch gewaad.³⁰ Zij moet tussen 1401 en 1405 zijn overleden. Na haar dood ging haar bezit naar haar kinderen en kleinkinderen uit haar eerste huwelijk, met vruchtgebruik voor Sweder. Over dat vruchtgebruik ontstond onenigheid tussen Sweder en Boekel van Haer, de man van Oedels kleindochter Lysbet van Ruwiel. De raad van Utrecht bemoeide zich in 1405 met die 'onruste' en bepaalde dat zo lang de zaak niet was opgelost, de opbrengst van het land niet naar Sweder en ook niet naar Boekel zou gaan, maar naar de raad. Twee jaar later was het conflict nog steeds niet opgelost.³¹

Sweder had geen kinderen uit zijn huwelijk met Oedel, maar had wel buitenechtelijke nageslacht.³² In 1409 werd hij samen met zijn bastaardzoons Gyskyn en Doiskyn uit de stad verbannen wegens doodslag: hij had Joan van Haer doodgestoken.³³ Dat betekende het einde van zijn politieke loopbaan. Twintig jaar later, in 1429, deed hij Oudaen over aan zijn neef Dirck III van Houdaen. Sweder overleed in 1433.

Afb. 8 Kees Groeneveld, console met de wapens van Eerst Taets en Alidit van Houdaen, 1953-1959, gefotografeerd voor de plaatsing in de gevel van het stadskasteel Oudaen. (HUA, Beeldbank 66624)

Dirck III van Houdaen

Dirck III was een zoon van Eerst (Ernst) Taets en Sweders zusje Alidit van Houdaen, die ook wel Alidit van Loenersloot werd genoemd.³⁴ De wapens van Dircks ouders zijn te zien in de gevel van het stadskasteel Oudaen (afb. 8). Dirck III gebruikte zijn moeders toenaam Van Houdaen, maar zegelde wel met het Taetswapen van zijn vader (afb. 9). Dirck was in 1395 getrouwd met Hadewichen, dochter van de rijke Utrechtse koopman en burgemeester Henric Walvisch. Voor dat huwelijk waren uitgebreide huwelijkse voorwaarden opgesteld.³⁵ De vader van de bruidegom beloofde zijn zoon binnen een jaar 'de huysinge en de hofstede tot Zoudenbalch' en 65 'goede nye Gelderse guldens' per jaar aan erfelijke inkomsten uit land. Dirck III beloofde zijn vrouw datzelfde bedrag voor haar lijftocht. Van haar vader kreeg zij niet alleen 'clederen en cleynodien', maar ook het kolossale bedrag van *f* 3.000.

Afb. 9 Dirck III van Houdaen zegelde in 1411 met het Taetswapen. (HUA, archief Ridderlijke Duitse Orde [geen toegangsnr.], bijlage zegels, OA.1058.0.0.9, 19 maart 1411)

Landbezit

Tot voor kort was het heel lastig om na te gaan welk land iemand in de late middeleeuwen bezat. In de repertoria op de leenregisters was te vinden of hij leenman van een bepaalde leenheer was en met hoeveel land hij was beleend. Maar om zijn landbezit goed in kaart te brengen moesten vele repertoria worden doorgewerkt, een heel tijdrovend karwei. Alleen al in Breukelen waren er minstens achttien leenkamers actief.

Nu de meeste leenregisters zijn gedigitaliseerd, kan redelijk snel worden vastgesteld of iemand was beleend met land of bij een belening van een ander werd genoemd als bezitter van een belendend perceel. Dat perceel kan een ander leen zijn, maar ook vrij eigendom, allodiaal bezit.

Voor Dirck III levert het doorzoeken van de digitale versies van de repertoria een verrassend nieuw beeld op (afb. 10).

Die rijke vader nam drie jaar later een opmerkelijk besluit: hij nam afscheid van het wereldse leven en trad in bij het beroemde klooster van Windesheim, kort na de dood van Geert Grote gesticht als centrum van de moderne devotie. Later werd hij prior van Mariënborn, maar uiteindelijk keerde hij terug naar Windesheim. Daar is hij gestorven. Enkele van de handschriften die hij heeft gekopieerd, zijn bewaard gebleven.³⁶

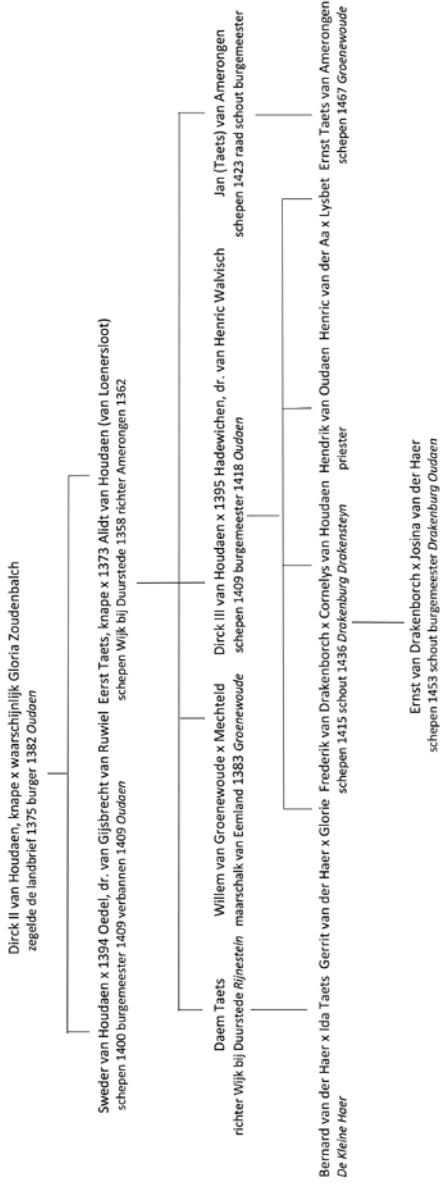
Dirck III was maar liefst zestien keer schepen en zes keer burgemeester van Utrecht.³⁷ In 1418, zijn eerste jaar als burgemeester, werden onder zijn verantwoordelijkheid het kasteel en de stadsmuren van IJsselstein door Utrechters met de grond gelijkgemaakt, 'ghedestruceert'.³⁸ Ook familieleden zaten in het centrum van de macht: neef Aernt Taets, zoon van Dircks broer Gerrit, was kanunnik van Sint Pieter.³⁹

Dirck was een grootgrondbezitter met land in heel veel plaatsen (afb. 10). In het Sticht bezaten hij en zijn vrouw behalve het land bij Oudaen en tienden in Maarssenbroek ook land in de Wiers, Werkhoven, Breukelen, Wijk bij Duurstede, Kockengen, Spengen, Schalkwijk, het Goy (bij Houten), Kortrijk, Lage Weide, Driebergen en een heel groot gebied, 272 morgen (218 ha.), in de Breukelerwaard. Buiten het Sticht hadden zij nog land in Lakerveld en Ameide (in de buurt van Vianen) en in Heezerveen (Brabant).⁴⁰

Afb. 10 Plaatsen waar Dirck III van Houdaen en zijn vrouw land bezaten, met uitzondering van hun bezit in Heezerveen (Braabant), aangegeven op de kaart van het Sticht door Willem Jansz. Blaeu (1571-1638) in de *Atlas Maior* uitgave van 1662. De grens van het Sticht is geel gemarkeerd, die van Holland rood en van Gelre groen.

Fragmentparenteel van Dirck II van Houdaen⁴¹

Funciteaanduidingen hebben betrekking op de stad Utrecht, tenzij anders aangegeven. **K**astelhamen staan cursief.
Bronnen: HUA, bewaarde archieven II 709, 288 en verzameling Van Buchel-Booth 355, 165-183; Dumlop, 1980; *Nederland's Adelsboek* 2010 (Taets).

Bij Oudaen hoorde oorspronkelijk maar een bescheiden stuk land van 26 morgen (21 ha., afb. 2). Nu blijkt dat dat kerngebied maar een heel klein deel van het landbezit van de familie was. De bewering dat de Van Houdaens zich vooral richtten op hun belangen in de stad, kan gezien de omvang en geografische spreiding van hun landbezit worden betwijfeld.⁴²

In de omgeving van Oudaen kon Dirck III twee familieleden opzoeken. Zijn broer Gerrit Taets was van 1382 tot 1400 schout van Maarssenbroek. Otto Taets was in Maarssen beleend met het goed Middelweerd op de linkeroever van de Vecht, waar later het buitentje Bagatelle stond, ten zuiden van Op 't Slijk.⁴³ Deze Otto zal naaste familie zijn geweest, want hij was in 1395 getuige bij Dircks huwelijk.

Dirck was een machtig en belangrijk man die allerlei functies vervulde. In 1420 kregen de burgers van Abcoude van de bisschop te horen dat zij twintig soldaten moesten onderhouden. De soldij moesten zij elke week afdragen aan Dirck III en

Gerrit Keyzer.⁴⁴ In 1429, toen Utrecht in oorlog was met de hertog van Gelre en met Filips de Goede, hertog van Bourgondië en graaf van Holland, was Dirck betrokken bij het sluiten van vrede, een 'zoen', met Gelre. De hertog van Gelre had een vredesverdrag, een 'zoenbrief', gestuurd naar de stad en naar Rudolf van Diepholt, die door de kapittels als bisschop was gekozen, maar niet was erkend door de paus. Zij beloofden de hertog de zoenbrief voor Pinksteren gezegeld en wel terug te zullen sturen. Dirck garandeerde met vijf anderen, Frederic uten Hamme, Steven van Zuylen van Nyenvelt, Johan van Buchorst, Henric Ledebuer en Hermen van Steenre, dat die belofte zou worden nagekomen. Zo niet dan zouden zij 'in leistung' gaan.⁴⁵

Later dat jaar vervulde Dirck III een belangrijke diplomatieke missie. Samen met diezelfde Hermen van Steenre trok hij naar Vlaanderen om met gemachtigden van Filips de Goede (afb. 11) te onderhandelen over een vredesverdrag. Ze namen baar geld en kostbaarheden mee ter waarde van 19.000 Bourgondische schilden,

Afb. 11 Rogier van der Weyden, Filips de Goede (1396-1467), hertog van Bourgondië en graaf van Holland. Tijdens het Utrechtse schisma voerde hij oorlog tegen de stad en Rudolf van Diepholt, de niet-erkende bisschop van Utrecht. Dirck III van Oudaen onderhandelde in 1429 namens de bisschop en de stad over de vrede. (Coll. Musée des Beaux Arts de Dijon)

kennelijk om aan een eis van de hertog te voldoen. De twee kregen een vrijgeleide voor de reis en de garantie dat zij die schat weer veilig mee naar huis mochten nemen als de onderhandelingen zouden mislukken.⁴⁶

Dircks dochter Cornelia (Cornelys) trouwde in 1425 met Fredrik van Drakenborch, ook een lid van een machtig Utrechts riddermatig geslacht. Frederiks vader was schout, burgemeester en vele malen schepen. Frederik zelf was al in 1415 schepen geworden en werd in 1436 schout, een buitengewoon lucratieve positie die een tijd lang in handen was van de Van Drakenborchs en hun bondgenoten.⁴⁷ Hij bewoonde het nog bestaande stadskasteel Drakenburg of Drakenborch (Oudegracht 114), dat nu bekend staat als het oudste huis van Utrecht, tegenover Zoudenbalch (Oudegracht 99): zijn bruid was zijn overbuurmeisje.

Dirck III verklaarde in de huwelijksvoorwaarden wat hij zijn dochter allemaal meegaf: elf stukken land in Wijk bij Duurstede, Blokhoven, de Wiers, Lopik en Vianen. Ze kreeg ook het stadskasteel Zoudenbalch, dat toen blijkbaar nog steeds zo heette, behalve 'de twee cameran die opte grachten gelegen syn aan de noortsyde van Soudenbalch'. Die twee ruimtes bleef hij zelf gebruiken.⁴⁸ Frederiks zusje Berta was in 1393 getrouwd met Elias van Amerongen.⁴⁹ Toen kasteel Amerongen in 1439 door hun dochter werd verkocht, zegelde Dirck III, als een van haar verwanten, de overeenkomst.⁵⁰

Ook Dircks dochter Lysbet sloot een heel goed huwelijk: zij trouwde met Henric van der Aa, lid van een familie van machtige edelen. Zijn moeder was een Van Drakenborch en zijn vader Gerrit (Gijsbert) van der Aa, was in 1411 beleend met de kastelen Ter Aa, Aastein en Clarenborg (Over de Aa).

Dirck III was een rijk man die soms optrad als geldschietter van de bisschop.⁵¹ Zijn verwanten bezaten een reeks kastelen in het Sticht. Zijn zwager Willem van Groenewoude stichtte in 1382 kasteel Groenewoude (afb. 12). Dircks broer Daem Taets werd beleend met Rijnestein (afb. 13) en diens schoonzoon Bernard van der Haer met de Kleine Haer.⁵² Dircks schoonzoon Frederik van Drakenborch werd in 1434 beleend met Drakensteyn en Drakenburg (dat toen ook nog Drakensteyn heette). Zo waren er naast Oudaen nog vijf andere kastelen in de familie, die met één uitzondering, de Kleine Haer, later allemaal erkend zouden worden als ridderhofstad.

In 1441 legateerde Dirck III Oudaen aan zijn dochter Cornelia.⁵³ Aan zijn zoon Hendrik, die priester was en hem dus niet kon opvolgen, beloofde hij het vruchtgebruik van 12 morgen land (ongeveer 10 ha.) bij Schalkwijk, 24 morgen in Driebergen, 5 morgen in de Lage Weide en 6 morgen in Kortrijk. Twee jaar later beloofde Cornelia

Afb. 12 Jacob Stellingwerf (1667-1727), Groenwoude bij Woudenberg, gesticht in 1382.

Afb. 13 Roelof Roghman, Rijnstein bij Jutphaas, tekening 1646/1647.

haar broer 29 Franse schilden in ruil voor zijn recht op een deel van dat vruchtgebruik (afb. 14).⁵⁴

Waarom Dirck in 1441 Oudaen aan zijn dochter legateerde, is niet duidelijk. Misschien was hij toen ziek want enkele jaren later was hij 'cranc ende onmachtich syne leden [...] sodat hy niet reysbaer is'.⁵⁵ Maar hij stierf geen natuurlijke dood. Toen bisschop Rudolf van Diepholt in 1449 Utrecht innam, werd Dirck door een steenworp aan zijn hoofd geraakt. Aan de gevolgen van die verwonding overleed hij in 1450.⁵⁶

In alle eigenaarslijsten van Oudaen staat dat hij toen werd opgevolgd door Cornelia (Cornelys), zoals was bepaald in 1441. Dat is onjuist: zij was kort voor haar vader overleden en is dus nooit eigenaar geworden.⁵⁷ Oudaen ging daarom van Dirck III naar zijn kleinzoon Ernst van Drakenborch. Die werd ermee beleend 'na dode zijner moeder Cornelys Derix dochter van Oudaen, echtgenote van Frederic van Drakenborch, en van haar vader Deric van Oudaen'.⁵⁸ In dat zinnetje is ten onrechte gelezen dat Cornelys haar vader was opgevolgd. Ernst van Drakenborch was getrouwd met Josina van der Haer. Dat haar grootvader Johan van Haer in 1409 was doodgestoken door Sweder van Houdaen, was voor dat huwelijk kennelijk geen belemmering.

De ingewikkelde regelingen die waren gemaakt voor Hendriks vruchtgebruik zijn nooit in werking getreden. Hij verklaarde een paar maanden na de dood van zijn vader dat hij afzag van al zijn rechten op de erfenis, met de wat cryptische toelichting: 'om arbeyt ende onlede [drukke bezigheid] te schuwen en oick om andere saken hum daertoe bewegende'.⁵⁹

Afb. 14 Schetsen van Arnoud van Buchel van de zegels in groene was van Dirck III van Houdaen (vgl. zijn beschadigde zegel in afb. 9), zijn zoon Hendrik van Houdaen en schoonzoon Frederik van Drakenborch onder een overeenkomst over de lijfacht van Heer Hendrik, woensdag na Sint Margriet, 1445. (HUA, verzameling Van Buchel-Booth 355, 2 afschriften boek A, 110v-111, foto 27, detail)

Oudaen bleef na 1450 nog drie generaties in de familie: Ernst werd opgevolgd door zijn zoon Johan van Drakenborch, ridder en die door zijn dochter Josina van Drakenborch, echtgenote van Dirk van Zuylen van der Haer. Na het overlijden van Josina in 1578 werd het kasteel verkocht en kwam het buiten de familie.

Ik ben dr. I. (Ingrid) Biesheuvel, dr. M.Ĵ. (Marten Jan) Bok, prof. dr. F.P. (Frits) van Oostrom en drs. Ĵ. (Jan) de Putter zeer erkentelijk voor hun hulp en advies.

De in de noten genoemde archiefstukken bevinden zich in Het Utrechts Archief (HUA), met een uitzondering (noot 50). Ik verwijst naar de digitale repertoria op de leenregisters (www.hogenda.nl) als: Hogenda, verkorte naam van de leenkamer, pagina. Voor Breukelen geeft Hogenda de repertoria van zeventien leenkamers. De leenhof van de bisschop was de achttiende leenkamer.

Franse of Bourgondische schilden: gouden munten die destijds veel gebruikt werden.

Noten

- 1 Munnig Schmidt en Lisman, 1982, p. 229.
- 2 Dukes, 1985, p. 8; 1993, p. 199 en 1995, p. 351 begon de lijst met Dirck I, die zij eerst 'Dirck van Loenersloot van Oudaan' noemde en later de 'oudst bekende eigenaar ... Theodoricus (=Dirck de Houdaen'. Hij trad in 1336 als getuige op, maar het kasteel werd toen niet genoemd; verzameling van Buchel-Booth 355, 1-61, registers en afschriften, 25, 55. Wittert, 1909-12, II 439 begon de lijst met Dirck II, bij hem 'Derck van Loenersloot, Heer van Oudaen'. Zo heette hij niet en er is nooit een heerlijkheid Oudaen geweest. Wittert is berucht door dergelijke verzinself. Die blijven doorwerken, want er is veel van hem overgeschreven. Verburgt, 1919 deed dat voor Oudaen. Ook het *Nederland's Adelsboek* 2010, 2 noemt Dirck II ten onrechte heer van Oudaen. Volgens Verburgt, 1938, p. 5 en Mantel, 2011, p. 39 staat de oudste vermelding van het huis in het charter uit 1354 van afb. 3, maar ook in dat stuk wordt het huis niet genoemd.
- 3 Dat deze vermelding niet bekend was, is begrijpelijk want de Utrechtse kopie van dit manboek is onvolledig: Dirck II staat er niet in; Bisschoppen van Utrecht 218-1, 778 kopie manboek en 779 de bijbehorende index. De Keijzer, 2015 bespreekt de verschillen tussen de twee handschriften.
- 4 Dukes, 1984, p. 8. Daartegen pleit dat toen in 1345 heer Dirck van Loenersloot (Dirck I) land pachtte van het kapittel van Sint Jan, Jan van Loenersloot wel zijn zoon werd genoemd, maar Dirck van Oudaen, knape (Dirck II) niet: '*Joannes filius d[omi]ni Theodorici de Loenresloot Militis [ridder] ... inter aream Theodorici de Haudani armigeri [knapen] ...*'; verzameling Adriaan van Winssen 544, 5 akten kapittel van Sint Jan, 439 (oorspronkelijke paginering 226), foto 227; 355, 44, 85.
- 5 Dukes, 1984, p. 15.
- 6 Martini Buys, 1937, p. 7.
- 7 Paulusabdij te Utrecht 85-1, 31 o.a. afschriften vanaf 1322, 516, foto 529: 'Dirck van Houdaen'.
- 8 De ridderschap als collectief bestond nog niet; Enklaar, 1950, 6, p. 45-46. Drie van de ridders die de brief zegelden, kwamen uit de Vecht- en Angstelstreek: Gijsbrecht van Abcoude, zijn zoon Sweder en Steven van Zuylen en zeven van de knapen: Splinter van Loenersloot, Johan en Frederik van Zuylen, Dirck van Houdaen, Jacob en Gerrit van der Aa en Johan over de Vecht.

- 9 355, 165-183 genealogische aantekeningen (de 'lange boekjes'), 172, 713 nr. 4; Heerlijkheid Montfoort 209, 159 Hendrik III van Montfoort lost een deel van de schuld van 500 Franse schilden uit 1377 af, april 1391.
- 10 355, 171, 678 en 172, 713. De Utrechtse burgemeester Dr. Cornelis Booth (1605-1678), een beroemd genealoog, verwees bij deze opmerking naar zijn index op de nieuwe burgers in de Buurspraakboeken; Stadsbestuur van Utrecht, supplement 703-a, 11 index op de burgerboeken, 21, foto 14. Hij vond deze vermelding in het Buurspraakboek 1306-1385. Dat is sindsdien verloren gegaan.
- 11 Gunning, 2022.
- 12 Verzameling Adriaan van Winssen 544, 5 afschriften van akten betreffende het kapittel van Sint Jan, 554.
- 13 Dunlop, 1980, p. 151. Hij wist kennelijk niet dat een vader en zoon Zoudenbalch allebei Adam heetten. Uit het Sint Servaas calendarium dat hij gebruikte, blijkt dat Gloria Zoudenbalch, een zusje van Adam II, met een Houdaen trouwde ('*Gloria d'Oudaen soror A.S.*'), volgens Dunlop met Dirck II; 355, 6, 117v. Dat laatste is heel waarschijnlijk omdat Zoudenbalch in 1398 eigendom was van Dircks schoonzoon Ernst Taets, maar dat Gloria met een andere Houdaen was getrouwd, valt niet uit te sluiten. Misschien is dat de reden dat zij in het *Nederland's Adelsboek* 2010 tussen haakjes staat als echtgenote van Dirck II.
- 14 Petrus Zoudenbalch (Soldenbalch) was al in 1230 schepen; 355, 172, 471.
- 15 Adam I Zoudenbalch bezat het huis bij zijn dood in 1348. In 1398, toen Ernst Taets eigenaar was, heette het nog steeds Zoudenbalch. Vermoedelijk werd het bij de dood van Adam I geërfd door zijn zoon Adam II en kwam het pas veel later bij Ernst Taets, rechtstreeks of via zijn schoonvader Dirck II van Houdaen.
- 16 Van der Aa, 1852-1878, deel 11, p. 565.
- 17 218-1, 466 Splinter van Loenersloot verbindt zich, 19 sept. 1386; 355, 1, p. 34-35.
- 18 Net als andere leenmannen van de overleden bisschop 'verzocht en ontving' Sweder toen zijn leen van diens opvolger: Het land ten noorden van Oudaen ('beneden', dus stroomafwaarts) was toen van Splinter van Loenersloot; 218-1, 781 register van Nederstichtse lenen onder bisschop Frederik van Blankenheim 1394-1423, xvi, foto 35; Maris, 1956, p. 50-51.
- 19 Van der Linden, 1957; Glaudemans, 2004, p. 55-56; 355, 172, 713 en 169, 418. In beide gevallen verwijst Booth naar een bundel (*fasc.*); welke bron hij daarmee bedoelt, is niet duidelijk.
- 20 Stadsbestuur van Utrecht 701, 16-1 Buurspraakboek 1385-1391, 57; 209, 10-1 tot en met 10-4 Splinter van Loenersloot en andere edelen verklaren vijand van Hendrik III te zijn, 1387; 218-1, 664-668 arbitrage in het geschil tussen de bisschop en Hendrik III.
- 21 355, 26 lib. alb. X, 126-128v.
- 22 Margriet Hoogendoorn, *Nieuwe Utrechtse Krant*, 22 sept. 2019.
- 23 Bogaers, 2008, p. 429-492.
- 24 De Kam, 2020, p. 108; 701, 587-2 rekening kameraars 1402/03, 35-35v; verzameling transcripties 1128, 3065, foto's 64-65. Voor de Utrechtse waren de Arkelse troepen Hollanders: Jan V was een leenman van de graaf van Holland.
- 25 Hogenda, Nijenrode, 79, De Haar, 2 en Vianen, 114; bewaarde archieven II 709, 288, 25 mei 1400; Hogenda, Sint Paulusabdij, 8 tienden in Eemnes als lijftocht voor Udele, 4 dec. 1394; Kemp, 1982, p. 33.
- 26 218-1, 685 rechtszittingen onder bisschop Frederik van Blankenheim, 3, 27 okt. 1395: 'Item Gherit van der Haer een hoge boete ende Zweder van Houdaen een hoge boete tegen malc anderen want zij voer dat rechte nyet en quemen als zij verdaget waren'. Sweder kreeg later opnieuw een boete in een zaak tegen Van der Haer; 218-1, 685, 3v.
- 27 218-1, 702 brief van bisschop Frederik van Blankenheim aan keizer Sigismund, 12 dec. 1417, afschrift.
- 28 Met 'eygelike goet' zal het land zijn bedoeld dat Sweder niet in leen hield, maar in eigendom bezat.
- 29 Muller, 1911, p. 34.
- 30 Bogaers, 2008, p. 650, 919.

- 31 701, 13-1 Raads Dagelijksch Boek 1402-1408, 97v, 110, 117. Boekels kleinzoon Gerrit van der Haer was een schoonzoon van Dirck III van Houdaen.
- 32 218-1, 685, 33v Sweder machtigt o.a. Dirck van Houdaen en de bastaarden Gijsbrecht en Jacob van Houdaen, vermoedelijk Sweders zoons, 14 juni 1406.
- 33 'doodgestoken': UB Utrecht, bijzondere collecties, coll. Van Buchel, hs. 1828, omslag 102 (Van der Haer). Booth geeft voor de doodslag een verwijzing met een onbekend symbool, mogelijk naar een verloren gegaan deel van de *Probationes*; 355, 172, 713. Dukes, 1995, 200 dacht dat Sweder niet in 1409, maar in 1429 werd verbannen en vermoedde dat hij toen gedwongen werd om afstand te doen van Oudaen.
- 34 Zij waren in 1373 getrouwd. Ernst had o.a. land in Lakerveld; Hogenda, Vianen, 584. Hij overleed in 1411 of 1412; Dunlop, 1980.
- 35 355, 1, 82-83, 5 dec. 1395 en 1128, 1055, foto 101. Otto Taets ("Taedse") was getuige. Hij zegelde met het Taets-wapen met een hart in de rechterbovenhoek.
- 36 *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*.
- 37 218-1, 8 de bisschop schenkt Dirck van Houdaen het ambt van *cursor* (loper), verantwoordelijk voor de bezorging van gerechtsbrieven in zes parochies.
- 38 Aurelius, 1517, 256v.
- 39 Hij komt ook voor als Arnold; Kapittel van Sint Pieter 220, 1107 en 1122.
- 40 Hogenda, Loenersloot, 25 (Maarssebroek), Vianen, 318 en 320 (Lakerveld), proost van de Sint Paulus abdij, 26 (Heezerveen), De Haar, 20 (Spengen) (waarschijnlijk hetzelfde land als vermeld in proost van Sint Jan, 27 (Spengen)), Vianen, 146 (de Wiers), Loenersloot, 6 (Breukelen) en 47 (land in Werkhoven, afkomstig van Sweder van Houdaen), Nijenrode, 56 (Breukelerwaard), Harmelen, 5 (Kockengen); 355, 2, 107v-112, land in Wijk, Ameide, Breukelen, Schalkwijk, het Goy, Kortrijk, Driebergen, Lage Weide; Karthuizer klooster Nieuwlicht 1006-3, 1 eerste cartularium, 28v en 31v-32 (Lopik). Deze lijst is mogelijk onvolledig want ik heb mij beperkt tot de leenkamers met bezit in Breukelen.
- 41 Volgens Wittert, 1909-12, deel I, 539-540 was Mechteld een dochter van Eerst Taets en Mechteld van Loenersloot en was Jan (Taets) van Amerongen niet haar broer, maar haar neef (tantezegger). In deel II gebruikte Wittert voor die twee punten de versie die hier wordt getoond en die overeenkomt met het archiefonderzoek van Dunlop, 1980. De onjuiste versie uit deel I is in veel genealogieën overgenomen. Wittert, II, 439 noemde Eerst Taets een 'zoon van Jacob Taets en N. van Groenewoude van der Aa'; daarvoor is geen bewijs.
- 42 Dukes, 1995, p. 351.
- 43 218-1, 781, 18v, Otto Taets 'ontvangt' Middelweerd, d.w.z. hij wordt er bij het aantreden van de nieuwe bisschop opnieuw mee beleend, 4 feb. 1394; Sint Stevensabdij van Benedictinessen te Oudwijk 1005-1, 279-290 akten van beneming met het goed Middelweerd tussen de Vecht, de dijk en de Otterspoorsluis; Smits, 1994; Van Maanen, 1994.
- 44 218-1, 490 stukken over de oorlog tussen Utrecht, Holland en Gelre 1419-1423, 15 mei 1420.
- 45 218-1, 492 't boec roerende van den oirlogge ende den zoenen', 92v, 28 juli 1429. In leistung gaan: vrijwillig en op eigen kosten met een gevolg in gijzeling gaan en blijven totdat aan de voorwaarden in een overeenkomst is voldaan (Wikipedia). Rudolf van Diepholt was door de kapittels als bisschop gekozen in 1423, maar de paus benoemde Zweder van Culemborg. In 1427 had Rudolf de oorlog verklaard aan Filips de Goede en de hertog van Gelre, die Zweders bondgenoten waren. Hij won die oorlog in 1429, maar pas in 1432 erkende de paus hem als bisschop.
- 46 701, 25 formulierboek van een klerk, 27 vrijgeleide, 3 dec. 1429.
- 47 Llewellyn Bogaers, 'Van der Aa tot IJsbbrandi. Clanstrijd in middeleeuws Utrecht (1100-1600)', lezing in Utrecht, 27 nov. 2022.
- 48 355, 1, 81-81v, 11 nov. 1425; Dircks broers Daem Taets en Jan van Amerongen zegelden dit stuk ook als getuigen, 'maecxsmannen en hylickslyden'.

- 49 355, 1, 80-80v, 11 april 1393. Eerst Taets, die in 1385 voogd van Elias was, trad op als getuige en werd toen knape genoemd. De drie andere getuigen, Willem van Abcoude, Jan van Renesse en Gijsbrecht van Hardenbroek waren ridders.
- 50 Gelders Archief, Heren en graven van Culemborg 0370, 6527 overdracht van het huis Amerongen door Beerte van Amerongen en haar zoon aan Gijsbert van Nijenrode, 29 dec. 1439, foto 37.
- 51 218-1, 26 register van akten van aanstelling e.d., 147v, Dirck III leent 50 Bourgondische schilden aan de bisschop, september 1436; 1128, 1056, foto 39 Dirck III wordt beleend met drie morgen in Breukelen.
- 52 Groenewoude vererfde in 1457 aan neef Ernst Taets van Amerongen en bleef nog twee eeuwen in het bezit van zijn afstammelingen. Bernards familie bezat ook kasteel De Haar.
- 53 Huis Oudaen 29-32, 1 in aanwezigheid van de bisschop legateert Dirck III Oudaen met 41 morgen land aan zijn dochter Cornelys, 30 jan. 1441.
- 54 355, 2, 111, Heer Hendrik van Houdaen en Glorie verklaren akkoord te gaan met deze regeling.
- 55 355, 2, 108v.
- 56 355, 172, 713.
- 57 Cornelia overleed op 6 april 1450, haar vader een maand later; 355, 6, 112-124 calendarium van de Sint Servaas abdij, 115v en 116. Dircks bastaardzoon, die na zijn studie kerkrecht meester Dirck van Houdaen heette, kreeg de 24 morgen in Driebergen. Na zijn dood werd Ernst van Drakenborch in 1466 daarmee beleend. Maris, 1956, 72-3.
- 58 Maris, 1956, p. 51.
- 59 355, 2, 108v; 24 juli 1450.

Literatuur

- Aurelius, Cornelius, *Die cronycke van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant, met die cronike der biscoppen van Utrecht*, bekend als de *Divisiiekroniek*, 1517 (dbnl.org).
- Bogaers, Lewellyn, *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*, 2008.
- Dukes-Greup, M.A., 'Oudaen', in: B. Olde Meierink e.a. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, 1995, p. 351-355.
- Dukes-Greup, M.A., *Oudaen 't huys met syn optreckende brugge*, 1984.
- Dukes-Greup, M.A., *Vecht en veste*, proefschrift Delft, twee delen, 1993.
- Dunlop, D., 'Ernst Taets (†1411/1412) en zijn gezin', *De Nederlandsche Leeuw*, jrg. 97, 1980, k. 149-159.
- Enklaar, D.Th., *De Stichtse Landbrief van 1375*, Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, nieuwe reeks 13-8, 1950.
- Glaudemans, Corien, *Om die wrake wille: eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland*, 2004.
- Gunning, Jan Willem, 'Gunters, Gunterlingen en Gunterstein', *Jaarboekje Niftarlake 2022*, p. 70-82.
- Kam, René de, *De ommuurde stad. Geschiedenis van een stadsverdediging*, 2020.
- Keijzer, B. de, *De oudste lijst van leenmannen van de bisschop van Utrecht, 1379*, 2015.
- Kemp, M.S.F., 'De Leemkolk: eigenaren en gebruikers van zeven hoeven land onder Werkhoven 1350-1800', *Tussen Rijn en Lek*, jrg. 16, nr. 4, 1982, p. 15-72.
- Linden, P.M. van der, *De burggraven van Montfoort in de geschiedenis van het Sticht Utrecht en het graafschap Holland*, proefschrift Utrecht, 1957.
- Maanen, Ron van, 'Bagatelle - Het Groene Woud - Middelweerd. Industrialisatie op kleine schaal', *Periodiek van de Historische Kring Maarsse*, jrg. 21, nr. 1, 1994, p. 14-20.
- Manten, Arie A., 'Twee nieuwe kastelen en drie doodslagen: Breukelen-oost in de vroege 14de eeuw', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jrg. 26, nr. 2, 2011, p. 35-51.

- Maris, A.J., *Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak*, 1956.
- Martini Buys, P.H.A., 'Schets van de geschiedenis van Loenersloot', *Jaarboekje Nijfstarlake* 1937, p. 1-37.
- Muller Fzn., S., *Oude huizen in Utrecht*, 1911.
- Munnig Schmidt, E. en A.J.A.M. Lisman, *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*, 1982.
- Smits, Wally, 'Het Slijk, het korte verhaal van een kasteel', *Periodiek van de Historische Kring Maarssen*, jrg. 21, nr. 1, 1994, p. 10-13.
- Verburgt, J.W., 'De Ridderhofstad Oudaen', *Jaarboekje Nijfstarlake* 1919, p. 13-29.
- Verburgt, J.W., 'Het Huis Oudaan te Breukelen', *Jaarboekje Nijfstarlake* 1938, p. 3-6.
- Wittert van Hoogland, E.B.F.F., *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtse ridderhofsteden en heerlijkheden*, twee delen, 1909-1912.

Buitenplaatseigenaren en hun eigen wegen

Juliette Jonker-Duynstee

Van oudsher waren ten noorden van Breukelen de Vecht, de Aa en de Angstel met hun dijken aan weerszijden de belangrijkste noord-zuid lopende transportaders. Vanaf het midden van de 19e eeuw versnelde het tempo in de noord-zuidrichting, eerst door de verbetering van de Heerenwagenweg tot Straatweg in 1813, vervolgens door aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht (1843), later door de aanleg van het Merwedekanaal (1892), sinds 1952 na verbreding Amsterdam-Rijnkanaal geheten. De oost-westverbindingen waren tot de jaren 30 van de 20e eeuw over het algemeen sloten of weteringen, al dan niet met een voet- of jaagpad erlangs, kerkenpaden of vroegmiddeleeuwse dijkjes die met hun hogere ligging in het zompige land zorgden voor een doorgangsweg en droge voeten. Vaak hadden die historische paden functionele namen die wezen op hun ligging, oorsprong of doel, zoals de Hobbelaan,¹ Voetpad naar ter Aa, het Roomsche Kerkevoetpad, Kerkelandsche voetpad, Indijk of Slootdijk.

Ten zuiden van Breukelen werden de noord-zuidverbindingen (NW-ZO) gevormd door de achterkades van de ontginningen die hier vanaf de 12e eeuw hadden plaatsgevonden. Dwarsverbindingen werden gevormd door ontwateringssloten met een smal pad erlangs.

Geen ideale situatie voor rijke kooplieden, die graag een snelle route zagen van hun buitenplaats naar de trekschuitverbinding of naar hun zaak in het westen van het land. Zeven buitenplaatseigenaren namen het heft in eigen hand en legden hun eigen weg aan, die werd opengesteld voor derden, meestal tegen betaling van tol. Van noord naar zuid waren dit Jeronimus Velters (Velterslaan, 1691), Christoffel Brants (Laan van Petersburg, 1708), Pieter Reael (Laan van Reael), De Surmont (Laan van Breeëvecht, 1739), Cornelis Frijmersum en Dirk Jan Voombergh (de Vreelandsche Laan, later Spoorlaan, 1807) en Gerrit Duuring (Laan van Duuring, circa 1830). Vaak maakten zij hierbij gebruik van al bestaande kades, die zij ophoogden, verbeterden en/of doortrokken met een nieuw stuk weg.

Deze wegen werden geïnitieerd vanaf de Vecht. Daarnaast werden er nog eens zes dwarsverbindingen aangelegd tussen de Vecht en de Angstel die vanuit de Angstelkant werden gerealiseerd. Dit waren echter meer karrensporen door het land die ook

Afb. 1 Een aantal oost-west lopende paden tussen de Vecht en de Angstel, tussen Nieuwer Ter Aa en Loenen. V.l.n.r. de Stadswetering met afbuiging De weg op ter Aa, de Hobbelaan, uitkomend op de Hollandse Wetering, de Nieuwe Weteringswal ofte Santpad, de Damwetering, de Opstal ofte Nieuwe Dijk, het Soorpad. De Nieuwe kaart van Loenen door C.C. van Bloemswaerd, 1726 (het noorden is rechts). (Coll. VU)

niet op kaarten zijn afgebeeld. Het betreft hier de verbindingen naar de Vecht vanuit de buitens Postwijk, Patiëntie, Middelveert, Landlust, Veldhoen en Den Haring. Anders dan grondaankopen die bijvoorbeeld aan het Gein werden gedaan, waren de grondaankopen door buitenplaatseigenaren aan de Angstel niet uit economisch perspectief, maar puur om een kortere toegangsweg tussen de Angstel en de Vecht te realiseren. Delen van dat land werden vaak verpacht. Het belang van de *abstecher* was zo groot, dat in meerdere pachtcontracten het beding werd opgenomen dat de buitenplaatseigenaar en zijn gasten recht van overpad hielden.²

De Velterslaan (1691)

De Korte Velterslaan in Nigtevecht loopt aan de westzijde van het Amsterdam-Rijnkanaal door in de Velterslaan. Uit deze straatnamen blijkt dat het hier ooit om één laan ging die overduidelijk door het kanaal doorsneden is. Naamgever van de weg was degene die een bestaande kade in de 17e eeuw liet verbeteren: Jeronimus Velters (1645-1707). Zijn vader, de uit Calais afkomstige Abraham Velters (1603-'90), was

net als vele tienduizenden andere Vlamingen en Noord-Fransen in de eerste helft van de 17e eeuw naar Amsterdam getrokken en deed dermate goede zaken dat hij bij zijn overlijden de allerrijkste koopman van de 17e eeuw in Amsterdam was, met een kapitaal van *f* 2,1 miljoen.³ Met dit enorme vermogen was hij na Willem van Oranje en Hans Willem Bentinck de rijkste man van de Republiek. Hij dreef handel op Frankrijk en Spanje, zat midden in een belangrijk netwerk van op Europese schaal opererende kooplieden en trad op als assuradeur. Passend bij zijn status bezat hij een grote kunstverzameling van 42 schilderijen met werk van onder meer Rembrandt ('een vrouwtje'), Rubens (vijf werken), Jacob Jordaens, Philip Wouwerman en Anthonie van Dijck.

Op 27 januari 1644 trouwde Velters sr. met Helena Yda de Haze (1621-1679), de dochter van koopman Jeronimus de Haze, heer van Stabroek, en zus van de zeer

Afb. 2 De Velterslaan gezien vanuit de lucht. Op de voorgrond de Velterslaan, aan de overzijde van het kanaal de Korte Velterslaan. Links op de voorgrond is een deel van de fortgracht van fort Nigtevecht zichtbaar. (Foto Gerhard Hof, juli 2023)

Afb. 3 Abraham Velters (1603-1690) door Jacob Adriaansz Backer (1608-1651). (Coll. Rijksmuseum)

gefortuneerde Georgio en Jeronimus de Haze. Het echtpaar Velters-de Haze woonde aan de Keizersgracht 111 en kreeg tussen 1645 en 1662 negen kinderen.

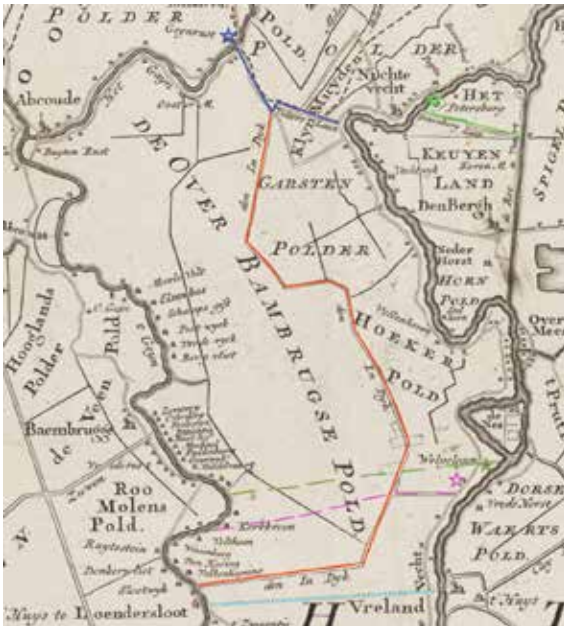
Oudste zoon Jeronimus/Hieronymus Velters (1645-1707) nam in 1667 de handel van zijn vader over en doorliep daarnaast een glansrijke ambtelijke carrière: hij werd in 1670 vaandrig der burgerij, in 1673 secretaris van de vroedschap van Amsterdam (nota bene op aanbeveling van stadhouder Willem III), in 1693 bewindhebber van de VOC, was drossaard en kastelein van Muiden, baljuw van Naarden Gooiland en vanaf 1707 hoog-baljuw en dijkgraaf van Weesp, Weesperkarspel en Hoog-Bijlmer. Passend bij zijn status schafte hij in 1676 een buitenplaats aan in zijn werkgebied. Hij kocht via zijn gemachtigde Gosewijn de Cocq van Adriaan van Reede een 'kleine hofstede met getimmerte' aan de Vecht bij Nederhorst, recht tegenover het dorp Nigtevecht, met een halve morgen grond: Huys ten Haen (ook wel Den Ham genoemd).⁴ De hofstede verbouwde hij tot buitenplaats in de zogenaamde 'strakke stijl', die erg populair was in de jaren 1670-1680.⁵ Aan de oostkant van de Vecht waren overigens veel minder buitenplaatsen te vinden dan aan de westkant, waar binnen 1,5 kilo-

meter ten noorden en zuiden van Nigtevecht zeker zeven buitenplaatsen lagen (o.a. Koningslust, Roozendael, Zwaanwijk, Oostervecht, Leeuwenburg, Langevecht en Veldvecht), alle verdwenen.

Jeronimus had veel persoonlijke problemen. Zijn vrouw overleed twee jaar na hun huwelijk in 1677, vlak na de geboorte van hun tweede kind, dat niet veel later ook overleed. Dat weerhield hem er niet van actief met zijn buitenplaats aan de Vecht bezig te zijn. Hij kreeg het voor elkaar dat hij van de heer van Nederhorst, Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerken, de visrechten in de Vecht bij zijn huis de zijne mocht noemen. Hij kreeg in dat jaar ook die heerlijkheid in onderpand voor een lening die hij aan Van Tuyll verstrekte.⁶ Ook lukte het hem om de bereikbaarheid van zijn twee huizen, Ten Haen aan de Vecht en een huis aan het Gein, te vergroten. Deels liep hier al een verhoogd pad, de Hollandse kade, die in 1608 was opgeworpen om Holland van het Stichtse water te vrijwaren. De Hollandse kade kwam uit op de Indijk, die ontstaan was tijdens de 10e- en 11e-eeuwse ontginningen van de woeste gronden tussen de Vecht en de Angstel. De ontginningen ontmoetten elkaar daar. Later vormde de dijk de grens tussen de gerechten en de gemeenten en later ook tussen de polders, toen zij diende 'om de Loenerslootsche en de noordelijker gelegen landen vrij te houden van het overstromingswater van de Vecht'.⁷ De dijk loopt van het Gein zuidwaarts dwars door de polders om ter hoogte van Vreeland met een haakse bocht westwaarts af te buigen naar Loenersloot.

Afb. 4 Op de 'Kaarte van een gedeelte van de Provincie van Holland' door P. Ketelaar uit 1769 staan behalve de Velterslaan en de Petersburglaan en de buitenplaats Petersburg diverse (verdwenen) buitenplaatsen aangegeven, waaronder Geinrust aan het Gein. (Coll. Nationaal Archief Genieearchief, gedigitaliseerd in te zien via gooienvechthistorisch.nl)

Afb. 5 De Indijk (rood), de Velterslaan (blauw), de Laan van Petersburg (groen) en de Vreelandsche Laan (later Spoorlaan – turquoise) aangegeven op de Particuliere Kaart van Amstellandt of het Omleggende van Amsteldam, Muyden, Weesp, Naarden etc., uitgegeven door Joannes Covens en Cornelis Mortier en gemaakt door Johannes Condet, 1749. De gestippelde lanen (groen: Laan van Welgelegen en roze: Laan van Breevecht) bestonden in 1749 nog niet maar zijn omwille van het overzicht ook ingetekend. (Coll. SAA)

Na onderhandelingen kreeg Velters in 1691 toestemming van de poldermeesters om op zijn kosten deze kades te verhogen en verbreden, zodat hij hier met een koets met paarden overheen kon rijden.⁸ Hiermee was hij de eerste buitenplaatseigenaar die een eigen *shortcut* realiseerde. Aan het begin en einde van de weg kwam een tolhek te staan, zodat er ook nog inkomsten gegenereerd werden voor het onderhoud. Alleen de ingelanden van de aangrenzende polders op Hollands grondgebied kregen daarvan vrijstelling. Met de aanleg van deze weg verkreeg Velters ook het ‘eeuwige leven’: de aangepaste Hollandse kade heette vanaf nu de Velterslaan.

Via de nieuwe weg kon Velters van zijn ene bezit, Huys Ten Haen, snel zijn andere bezit bereiken: een huis met schuur, schuitenplaats en veerschuit, gelegen aan het Gein. Zijn schoonfamilie bezat hier recht tegenover de buitenplaats Geinrust. Catharina’s jongere zusje Sara, echtgenote van Alexander Levingstone, bracht hier geregeld de zomers door. Familiebezoek was wellicht een extra reden om een kortere reistijd naar het Gein te realiseren.

In december 1707 overleed Jeronimus.⁹ Zijn erven verkochten binnen vier maanden zijn huis aan de Keizersgracht en twee jaar later zijn buitenplaats voor *f* 12.000. Koper was Christoffel Brants, die eigenaar werd van ‘sekere huysinge, hofsteede met boerenwoning, berg ende schuur, paardenstalling en koetshuys, met zijne bepootinge en beplantinge, de schouw met zijn toebehooren en hoylanden etc. en 26-27 morgen in de Kuyerpolder onder Nederhorst’. Ook het interieur werd verkocht. ‘Interieur, meubelen, behangsels, schilderijen, lood, beelden, piedestallen, schouw, praam en schuyt, tuinmans- en visgereedschappen’ leverden nog eens *f* 4.000 op. De praam diende als overzetveer om van het terrein naar de westoever van de Vecht, het dorp Nigtevecht, over te steken. Daar waar het bootje aan land kon stond ook een klein huisje met erf, dat tot het eigendom van Huys Ten Haen behoorde.

Na Velters’ overlijden bleef het tolrecht op de Velterslaan bestaan. Het berustte bij de opeenvolgende eigenaren van Velters huis aan het Gein, dat eeuwenlang een herbergfunctie zou krijgen en eerst ‘Het Grauwe Paard’ en later ‘De Vink’ zou heten. Hier kon men roeiboortjes huren en gezellig op het terras wat drinken.¹⁰ Met de verdwijning van het pontveer over het kanaal in 1967 verdween ook dit tolrecht.

Afb. 6 De tol bij het Gein te Nigtevecht aan de Velterslaan met café De Vink in 1923. (Via geheugen.delpher)

De Petersburglaan (1708)

Brants, de nieuwe eigenaar van het Huys Ten Haen, was een gefortuneerde koopman op Rusland en was handelsagent voor tsaar Peter de Grote. Hij liet het huis moderniseren en uitbreiden en een fraaie, rijk ingerichte tuin ontwerpen door architect Simon Schijnvoet (1652-1727). Deze architect was net als Brants Luthers en had in 1704 ook al Brants grachtenhuis aan de Keizersgracht 317 verbouwd, geholpen door beeldhouwer Antony Turck.

Vanwege zijn nauwe banden met de tsaar noemde Brants zijn verbouwde buitenplaats Petersburg. Brants legde ook een eigen laan aan, oostwaarts richting de Reevaart: de vaart die in 1629 was ontstaan toen Godard van Reede, ambachtsheer van Nederhorst, een grote Vechtbocht liet afsnijden. Dit laantje kreeg de naam van de buitenplaats: de Petersburglaan.

Na de dood van Brants in 1733 werd Petersburg verkocht. Enkele eigenaren later werd het huis in 1816 geveild en gekocht door Suzanna Cornelia Muilman, die tussen 1816 en 1819 het huis sloopte en het park ontmantelde en tot graslanden transformeerde. Op een driehoekig weiland in een bocht van de Eilandseweg herinnert niets meer aan de voormalige schitterende buitenplaats en van de inrichting van de

Afb. 7 De Velterslaan en de Petersburglaan zijn te zien op de particuliere kaart van Amstelland uit 1749 (druk: Covens en Mortier). De naam Velters bij de buitenplaats is op deze kaart vervangen door 'Petersburg'. (Coll. UvA)

Afb. 8 Lesplaat met de aankomst per boot van tsaar Peter de Grote bij Petersburg in 1717. N. van Waaij, Uitgave J.B. Wolters, Groningen.

Afb. 9 De Petersburglaan vandaag de dag: een voetpad door de weilanden. (Foto J. Jonker)

tuin resten sporen die nog slechts vanuit de lucht te herkennen zijn. De weg bestaat nog gedeeltelijk: het meest westelijke deel heet Eilandseweg, voorbij de bocht gaat de Petersburgseweg door als voetpad door het weiland.

Velterslaan doorbroken

In 1882 kocht Rijkswaterstaat een deel van de Velterslaan ten behoeve van de aanleg van het Merwedekanaal, dat in 1892 geopend werd. De weg was nu in tweeën gedeeld, het korte deel aan de kant van het dorp heet sindsdien Korte Velterslaan. Een draaibrug van 40 meter werd over het Merwedekanaal gelegd om beide delen van de laan te verbinden. Bij de verbreding van het kanaal in 1952 werd het Merwedekanaal opgenomen in het nieuwe Amsterdam-Rijnkanaal. De brug verdween en een veerwagen werd ingezet. De rails waarover het pontveer reed, lag op de bodem van het kanaal, op zo'n zes meter diepte; de pont, die door een dieselmotor werd aangedreven, werd bediend door een machinist. In totaal had Rijkswaterstaat zes van dit soort veerwagens over het kanaal in gebruik. Tot 1960 was de veerwagen alleen bedoeld

Afb. 10 Rijdend pontveer over het Amsterdam-Rijnkanaal bij Nigtevecht. (Coll. De Bruin, via HKGL)

voor gemotoriseerd vervoer; voetgangers en fietsers werden met een overzetbootje vervoerd, dat naast de pont voer. In 1960 werden ook fietsers en wandelaars toegestaan op de veerpont. Deze situatie duurde slechts zeven jaar, want het veer werd in 1967 opgeheven toen het kanaal naar honderd meter werd verbreed. De oversteek naar de Velterslaan was nu alleen via twee omwegen mogelijk: de kanaalbruggen bij Loenersloot of bij Weesp.

Weer verbonden door fietsbrug

Aan de tijdrovende oversteek over het kanaal kwam op 3 augustus 2018 een eind met de opening van een nieuwe fietsbrug, de Liniebrug. Sindsdien zijn de beide kanaaloevers weer met elkaar verbonden. De verbinding heeft een enorme stimulans aan het fietsverkeer gegeven, omdat er nu veel nieuwe rondjes mogelijk zijn. Ook het tot dan toe moeilijk vindbare en geïsoleerd liggende fort Nigtevecht, dat tussen 1889 en 1904 aan de Velterslaan gebouwd is, is opeens aan een veel gebruikte recreatieve route komen te liggen, wat de exploitatie ten goede komt.¹¹

Afb. 11 De in 2018 geopende Liniebrug, een spectaculaire fietsbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal die de Korte- en Velterslaan weer met elkaar verbindt. (Ontwerptekening ipv Delft creatieve ingenieurs)

De Laan van Reael (1790)

Dwars door de weilanden tussen de Vecht en de Angstel, tussen Vreeland en De Nes, liep vanaf eind 18e eeuw, over de landerijen van de buitenplaats Welgelegen, de 'Laan van Reael'.¹²

De naamgever van de weg, Andreas Reael, was van 1820 tot zijn overlijden in 1856 eigenaar van de buitenplaats Welgelegen. De laan bestond echter al voor die tijd.

De oorsprong van deze buitenplaats lag in een hofstede die in 1717 verkocht werd aan Jan van Beuningen. Enkele eigenaren later kwam het inmiddels tot buitenplaats verbouwde huis in bezit van Jan van der Tuuk, die de grootste buitenplaats aan de Vecht wilde aanleggen. Van der Tuuk was succesvol handelaar in laken en wollen stoffen. Zijn zaak was gevestigd in drie panden bij de Dam in Amsterdam.

In 1790 kocht Van der Tuuk een 'weer' land (een lange smalle akker) strekkende van de Angstel tot de Indijk, 'tot het formeeren van de oprijlaan naar Welgelegen'. Aangezien de trekschuitverbinding tussen Amsterdam en Utrecht tot Nieuwersluis over de Angstel liep, betekende een directe verbinding naar de Angstel een aanzienlijk kortere reistijd. Langs de ruim twee kilometer lange laan werden bomen aangeplant en aan de Angstel werden een koepel, toegangshek en portierswoning gebouwd. De ingang tot Welgelegen vanaf de Angstel lag tussen Landlust en Schoonzicht.¹³ Vervolgens breidde hij zijn bezittingen uit aan de oostzijde van de Vecht. Hij kocht 90 hectare land en hofsteden aan in de Dorssewaardpolder, zijn uitzicht aan de overzijde van de Vecht. De kale polder, zijn 'overtuin', vormde hij om tot een groot landschappelijk park, compleet met een boerderij ter stoffering, rondlopende waterpartijen, vijvers, bosschages, hekken, bruggen en oprijlanen. Ook de weilanden aan de westkant van de Vecht, richting de Angstel, werden verlandschappelijk met de aanleg van bomen en het vergraven van de rechte afwateringssloten tot sierlijk gebogen waterlopen.

De grootse plannen van Van der Tuuk gingen zijn vermogen te boven. Hij ging failliet en de buitenplaats werd in 1803 openbaar verkocht aan Jan Baptist van Ceulen. Hij zette de expansiedrift van Van der Tuuk voort en kocht onder meer in 1807 21 bunder land, strekkende van de Angstel tot de Indijk, 'gelegen langs de oprijlaan van Welgelegen, later de Laan van Reael genoemd'.¹⁴ Na zijn overlijden in 1819 hertrouwde zijn weduwe Theodora Christina Bouvy (1783-1843) met Andreas Anthonius Reael (1783-1856), die hiermee mede-eigenaar van Welgelegen werd. Zij trouwden op 30 november 1820 in Vreeland.¹⁵

Andreas Reael was een zoon van Hubertus Antonius Reael en Maria Catharina Stoutenburg. Hij studeerde rechten in Utrecht en vestigde zich in 1806 als advocaat in Amsterdam. Hier werd hij plaatsvervangend rechter (1815-1832) en was hij vanaf

1824 24 jaar lang wethouder en lid van de gemeenteraad. Tijdens deze werkzaamheden werd hij ook nog lid van de dubbele kamer der Staten-Generaal en van de Provinciale Staten van Noord-Holland. De buitenplaats werd overwegend in de zomers gebruikt, in de winter woonde Reael aan de Herengracht 267, dat via zijn moeder in zijn bezit was gekomen.

Reael zette de traditie van zijn voorgangers voort en breidde het terrein van Welgelegen nog verder uit, totdat het een aaneengesloten oppervlakte van 160 hectare bereikte, gelegen in vier polders en in vier gemeenten: Nigtevecht, Vreeland, Baambrugge en Kortenhof.

Naast de Laan van Reael liepen er nog andere wegen over en langs Reaels grondgebied en waarvoor hij onderhoudsplichtig was. Hij kocht in 1844 het onderhoudsrecht op de Kleizuwe af, toen deze verbeterd werd en geplaveid met macadam, een open soort wegverharding die uit meerdere steenslaglagen bestaat. Al eerder had hij het recht op de dertiende penning en het tiendrecht op de Laan van Reael en het tolrecht op de Vreelandsche laan afgekocht.¹⁶

Na het overlijden van Reael in 1856 werd de buitenplaats geveild en verkaveld. De buitenplaats Welgelegen met de ernaast gelegen boerderij Welgelegen, de Laan van Reael en ook het grootste deel van de overplaats in de Dorssewaard, werd voor een

Afb. 12 De Laan van Reael en de Laan van Breevecht zijn afgebeeld op de kaart van de provincie Utrecht door J. van Druten, 1882.

bedrag van *f* 144.975 op een veiling verkocht aan een combinatie van vijf heren: Dirk van der Wart, Cornelis Planteydt, Jacob Schots, Johannes Emanuel Bonnike en Theodor Joan Baptist Westerwoudt.¹⁷ De laan (kaveling 3) werd als volgt omschreven:

De kapitale laan, uitmakende een gedeelte van het landgoed Welgelegen, met verschillende zware opgaande boomen en akkermaalsbosch beplant, met ijzeren hek aan den Straatweg afgesloten, waarnevens een welgeordonneerde steenen en met smaak gebouwde koepel, alsmede de portierswoning aan den Straatweg en een daggelderswoning aan den Indijk. Deze laan is gelegen in den Oostzijderpolder, gemeente Baambrugge, provincie Utrecht, strekkende van den Utrechtse Straatweg tot aan den Indijk.

Van de twintig kavels werden er dertien door het vijfmanschap gekocht, dat de duizenden bomen (eiken, iepen, essen, beuken, linden, sparren, wilgen, en populieren, spaanders en enige duizenden takkenbossen) veilde en de hierna kale landerijen weer opsplijste in kleinere kavels voor de verkoop. Het huis Welgelegen werd in 1857 afgebroken en de Laan van Reael werd in 1858 verkocht aan Pieter Cornelis Wouters. Hij was huurder van de aan de Angstel gelegen boerderij Schoonzigt (nu Rijksstraatweg 117) en had deze bij de veiling in 1856 gekocht voor *f* 23.450. In slechts enkele jaren na Reaels overlijden was zijn hele landgoed dus verkaveld, verkocht, kaalgeslagen, kortom: teloorgegaan.

De laan was al in 1843 doorsneden door de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht. In 1892 werd de laan voor de tweede maal doorsneden, ditmaal door de aanleg van het Merwedekanaal, later Amsterdam-Rijnkanaal. Aan de oostelijke kanaaldijk werd na ruilverkavelingen bij de oude laan een nieuwe boerderij gebouwd, 'Op de Laan van Reael' geheten. Deze is bij een latere kanaalverbreding gesloopt. Eind 19e eeuw werd de weg nog steeds gebruikt, getuige de wandeling die Rijk Stijvers maakte van zijn huis in Nederhorst den Berg naar zijn broer in Vinkeveen.

Van het dorp wandelde hij naar Stilhorn op het Kleine Eiland. Iedereen had in die jaren een roeiboort om aan de overkant van de Vecht te komen. [...] Eenmaal aan de overkant kuisde hij richting Riethoven (het land tegenover de camping) waar hij de door de vele voetgangers ontstane afsnijding naar de kop van de Nes nam. [...] Hij vervolgde dan zijn weg over de Laan van Reael richting Baambrugge, langs een boerderij die op het punt stond te moeten wijken voor het tracé van het Merwedekanaal. Even verderop in diezelfde 'laan' maakte een onbewaakte overweg het mogelijk de spoorbaan Amsterdam-Utrecht over te steken. Hij kwam dan uit bij de bocht in de Angstel waar nu nog de boerderijen staan die hun land over de spoorbaan en later ook over het kanaal hadden.¹⁸

Van het overgebleven deel van de Laan van Reael resteert slechts een smalle akker.

Laan van Breeëvecht (1807 en 1822)

Iets ten zuiden van Welgelegen lag de buitenplaats Breeëvecht, vermoedelijk rond 1725 gebouwd door jonkvrouwe Maria Elisabeth de Waële, vrouwe van Ankeveen. In

1728 werd in de verkoopacte van de hofstede ‘met zijn heere en boeren hujsinge, stal-linge, schuur en berg en sijn schuytenhuys met annexe landerijen genaamt ‘Breveg’ gesproken over de aanleg van een kade:

Sijnde deze voorszegde landereijen belast, dat indien de poldermeesters van de Hoekerpolder zullen moogen leggen ofte houden een kade op de kant van het land naast de Voorburgsepolder tot een waterkeering waarvoor de poldermeesteren van des voorsz. Hoekerpolder wederom jaarlijks moeten betaalen een somme van twee gulden; deese landereijen zijn voorts nog belast met een uijtgang van vier stuivers jaarlijks te betaalen aan de kerk van Vreeland.

Wellicht is het deze kade die door de koper, De Surmont, verbeterd werd tot de weg die vermeld wordt in de verkoopacte van een deel van zijn landerijen na zijn overlijden in 1739. Hierin wordt getransporteerd:

Vijf kampen of omtrend neegen mergen zoo weijland als hooijland gelegen in de Hoekerpolder strekkend van de weetering West op tot aan den Indijk, belend ten N, Jan Koenders en ten Zuiden de Laan van des Heren transportant Principaale, welke onder het getransporteerde niet is inbegrepen, dog zal dit getransporteerde zijn uijtweg over deselve Laan hebben en vervolgens over de suijderste kamp van des comparants principaals plaats, Brevecht genaamd, tot den Indijk toe, ten ware den eijgenaer van de plaats goed quam te vinden, de Laan tot den Dijk toe af te graven [af te sluiten] etc.¹⁹

In 1788 kocht Hendrik Hageman van de executeurs van de nalatenschap van Maria Hulst, weduwe van Jan Kwik, de hofstede Breveg met diverse gebouwen, landerijen en bosschen, groot 17 morgen, 150 roeden, ‘waaronder zijn twee morgen en een weer van vijf morgen zijnde leenroerig aan den huize Nijveld strekkende vanuit de Vegt totaan den Indijk [...]’²⁰ In 1783 trouwde Hagemans dochter Adriana met Cornelis Frijmersum. Beiden waren nog minderjarig en de huwelijks voorwaarden bepaalden uitdrukkelijk dat er geen gemeenschap van goederen zou bestaan.²¹

Cornelis werd koopman te Amsterdam en kocht in 1801 Breeëvecht, de ernaast gelegen boerderij ’t Neusje van de Salm en diverse landerijen, waaronder vijf morgen land tussen het land van de buitenplaatsen Den Haring en Valk en Heijning aan de Angstel. Zes jaar later kocht hij ook land van Gillis Graafland, eigenaar van Groot Veldhoen aan de Angstel, strekkende van de Vecht tot de Indijk, zodat de toegang naar de Angstel tot de Indijk over eigen grond kon plaatsvinden. Graafland liet wel het recht van vrij overpad vastleggen in de verkoopacte. Frijmersum hield het recht van overpad over Graaflands land van de Indijk tot de Angstel. Hij moest wel een hek plaatsen bij de Indijk en de sleutel daarvan aan de verkoper geven. Bij overlijden of verkoop van Groot Veldhoen of Breeëvecht zou dit wederzijdse recht van overpad ophouden.

De volgende eigenaar, Carl van Walree, kocht in 1821 Breeëvecht en een jaar later Kroonesteyn aan de Angstel. Nu kon hij geheel over eigen grond de 1800 meter afstand tussen de Vecht en de Angstel overbruggen.

Slechts een jaar duurde dit plezier, in 1833 overleed Van Walree. Bij de veiling van zijn bezit werd Willem Hendrik Gompertz de nieuwe eigenaar van Breeëvecht en Kroonesteyn. Hij was al eigenaar van de iets noordelijker gelegen papierfabriek Op de Nes en de hofstede Beek en Geyn in Baambrugge. In 1835 diende Gompertz een verzoek in bij de Vreelandse burgemeester Hendrik Ruijs om de weg te verbeteren. Hij kreeg toestemming, op voorwaarde dat hij de weg zou verstevigen met puin en dekzand en zo zou inrichten dat twee rijtuigen elkaar konden passeren. Daarbij moest de weg ook verhoogd worden om te kunnen blijven dienen als waterkering, 'zoals thans met de tegenwoordige weg het geval is'.²² Gompertz verkocht Breeëvecht en de bijbehorende landerijen in 1846, verdeeld over vijftien kavels. In de verkoopakte wordt ook de laan beschreven: 'Een Laan en Bosch met grond, bestaande de Laan uit zware wilgenbomen groot 1b 29r 40^c'. Breeëvecht en de laan van Kroonesteyn werden verkocht aan Bernardus Hagedoorn, getrouwd met Anna Louise Frijmersum. Hij was handelaar in steenkolen, een lucratieve bezigheid, want deze brandstof was in deze periode sterk in opkomst voor stoomketels en kachels. Zo kwam deze laan na

Afb. 13 Breeëvecht op een litho van P.J. Lutgers, 1836. (Coll. Rijksmuseum)

45 jaar terug in handen van de familie Frijmersum. In 1890 werden de buitenplaats en de laan geveild, waarna het buiten ontmanteld werd. Het herenhuis werd veranderd in een boerderij, die nog steeds op dezelfde plek staat. De opstallen werden gesloopt en alle bomen werden gerooid, zodat de grond weer boerenland werd. Een paar slingerende sloten herinneren nog aan het park van weleer, maar van de Laan van Breeëvecht is geen spoor meer te bekennen.

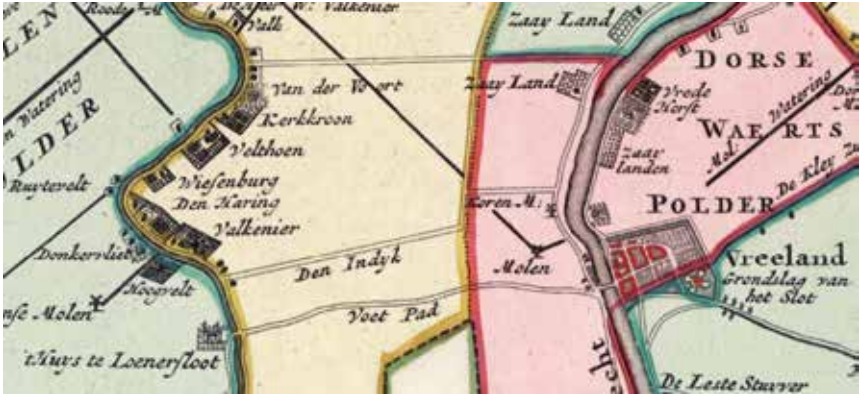
De Vreelandsche laan (1807)

Cornelis Frijmersum speelde niet alleen een belangrijke rol in de aanleg van de Laan van Breeëvecht, maar ook in die van een andere oost-westverbinding tussen de Vecht en de Angstel: de Vreelandsche laan. Dit lokale 2,3 kilometer lange voetpad vormde al eeuwen onderdeel van de belangrijke verbindingsweg tussen Loenersloot en Vreeland met Kortenhoef, Nederhorst en Hilversum (de provinciale weg werd pas in 1930-1940 geopend). De laan liep tussen de Vreelandse klapbrug en kasteel Loenersloot over grond van onder meer Evert van Beusekom, logementhouder van 'De Vergulde Roskam' in Vreeland, en Jan Galesloot, logementhouder van 'Het Rechthuis', gelegen tegenover kasteel Loenersloot. De twee herbergiers zagen wel brood in de verbetering van het pad dat tussen beide panden liep en vonden geldschietters hiervoor in Frijmersum en Dirk Jan Voomborgh, bankier te Amsterdam en eigenaar van de buitenplaats Slotzicht in Vreeland.²³ Beide kapitaalkrachtige buitenplaatsseigenaren financierden in 1807 de aanleg van 'de nieuwe weg', om sneller naar de trekschuitverbinding aan de Angstel te kunnen komen. Zij betaalden alle kosten van de aanleg, zoals het graven van sloten, het ophogen van de grond met 'grof Leksant' en het leggen van bruggen, dammen en duikers en ontvingen de geheven tolgelden. De weg bleef eigendom van de herbergiers.

Bij de twee herbergen aan de uiteinden van de laan kwamen tolleren. Vanzelfsprekend werd in de akte van aanleg bepaald dat de geldschietters en hun familie altijd vrije doorgang zouden krijgen.

In 1843 werd de weg doorsneden door de Rhijnspoorweg tussen Amsterdam en Utrecht. Het Vreelandse deel (van Vreeland tot de Indijk) werd toen omgedoopt tot Spoorlaan, het Loenerslootse deel tot Slotlaan. Ten zuiden van de kruising van de weg en de spoorrails werd aanvankelijk een halte, later een fors stationsgebouw gebouwd: station Loenen-Vreeland.

Toen de weg in 1846 werd opgenomen in het Provinciale wegennetwerk, werd deze een openbare weg en werden niet alleen de toltarieven aan banden gelegd, maar werd ook het tolgaren jaarlijks in concessie uitgegeven.²⁴ Gedeputeerde Staten van Utrecht hielden toezicht op het onderhoud van de weg, dat per concessionaris van

Afb. 14 Op de Nieuwe kaart van Mijnden en de Twee Loosdrecht door Nicolaas Visscher, ca. 1750 (bewerking van de kaart van uit 1726) staat het 'voetpad' aangegeven, de latere Vreelandsche laan/Spoorlaan-Slotlaan.

Afb. 15 Tolhuis aan de Spoorlaan met tolhek, 1908. (Coll. Van Zalingen)

niveau verschilde. Een tweede doorsnijding van de laan vond in 1892 plaats, door het graven van het Merwedekanaal. Aan de Vreelandse kant werd een nieuw tolhuis met tolhek gebouwd, dat nog steeds bestaat. Een veerpont werd toen ingezet om het station te bereiken; de pont verdween bij de verbreding van het kanaal in de jaren 50.

Met de toename van verkeer over de weg, het spoor en het kanaal nam ook de weerstand tegen het tol heffen toe. De bedragen waren hoog, de opbrengst oversteeg ruim de onderhoudskosten en de tol vormde 'een zeer groot ongerief in onze streek voor het reizend publiek, met name fietsers', aldus de Vreelandse burgemeester Backer in 1903, in zijn verzoek aan Gedeputeerde Staten voor het opheffen van de tol. Daarbij was de dure tol een 'ware ramp' voor Vreeland en omgeving, omdat op de Rijkswegen de tol was afgeschaft en Vreeland nu 'achter was komen te liggen bij de naburige aan den Rijksweg gelegen plaatsen'. Aan het tol heffen kwam echter pas eind jaren 30 een eind, toen de Provinciale weg tussen Hilversum en Heemstede geopend werd en het verkeer over de Spoorlaan dusdanig afnam dat tol heffen geen zin meer had. De weg is sinds de jaren 90 afgesloten voor doorgaand gemotoriseerd verkeer en vormt dus een ideaal hondenuitlaat- en fietspad richting het kanaal.

De Laan van Duuring (1832)

Ook in Breukelen werd een weg aangelegd door een buitenplaatseigenaar, de Laan van Duuring. Net als de hierboven beschreven wegen is ook deze laan in de loop der tijd door water-, spoor- en landwegen doorkruist, waardoor deze nu uit meerdere 'losse' delen bestaat, die alle een andere naam hebben. Initiatiefnemer van de weg was Gerrit Duuring (1780-1855), zoon van Johan Coenraad Duuring en Alida de Koning, beiden afkomstig uit Rotterdam. Hij had een broer: Jan Coenraad.²⁵

In 1799 trouwde Duuring op 18-jarige leeftijd met Maria Jordens, met wie hij vier kinderen kreeg: Alida, Antonetta, Maria en Gerard (Gerrit jr.). Het gezin woonde aan de Wijnhaven in Rotterdam, waar Duuring zijn kantoor had als koffiehandelaar.²⁶

Hoe Gerrit in de Vechtstreek belandde is niet bekend, maar het is aannemelijk dat hij kennismakte met deze streek toen in 1822 zijn broer Jan Coenraad (1779-1834) de buitenplaats Vechtstroom aan de Vecht in Breukelen kocht. Dit buiten lag naast Vegtvlief, dat sinds 1818 eigendom was van Jan Coenraads schoonouders, Hendrik Gildemeester en Albertina Frederika Cornelia van Gheel. Wellicht sprak deze idyllisch aan de Vecht gelegen omgeving waar zijn broer nu woonde Gerrit Duuring aan, want een jaar later, in 1823 kocht hij de buitenplaats Vreedenoord in Breukelen met de ten zuiden daarvan liggende korenmolen. Vreedenoord was na het rampjaar 1672/1673 op de plek van een toen verwoeste boerderij gebouwd door Johan Ort en

Afb. 16 Portret van Gerrit Duuring door een anonieme kunstenaar. (Via RKD)

Anna Pergens, die in die periode ook Nijenrode herbouwden. Duuring zou tot zijn overlijden in 1855 gedurende de zomers op Vreedenoord blijven wonen. Daarnaast zou hij nog diverse huizen en landerijen in en om Breukelen aankopen.

Nu de broers dicht bij elkaar aan de Vecht woonden, leek het alsof zij elkaar wilden aftroeven in de aankoop van huizen en landerijen. In 1827 kocht Gerrit kasteel Oudaen van de erven van Hendrik Jacob Ortt en Agnes Warin.²⁷ Tegelijkertijd kocht hij een boerderij ten zuiden van Kortrijk, die de naam Vreedenoord kreeg.²⁸ In datzelfde jaar kocht zijn broer de buitenplaats Groenevecht, spoedig gevolgd door de aankoop van de tegenover Vechtvliet liggende boerderij Groenlust met 28 hectare

land in 1830 en in 1832 de ook aan het Zandpad liggende boerderij Voortwijk met 28 hectare land. In 1834 erfde Jan Coenraad via zijn vrouw Vegtvliet. Inmiddels had hij de militaire dienst vaarwelgezegd en had hij zich gericht op het beheer van zijn landerijen en het fokken van paarden.²⁹ In datzelfde jaar zou hij de titel Heer van Kockengen en Kortenhoef kopen, inclusief de sluis en het tolrecht bij de Joostendam. Ook kocht hij landerijen in Oud Aa, Otterspoorbroek en Kortrijk.³⁰

Gerrit bezat net als zijn broer grond in de polders Nijenrode, Otterspoorbroek en Kortrijk, ten westen van Breukelen. Voor 1832 liet hij over zijn eigen landerijen een drie kilometer lange weg aanleggen richting het westen, naar de aansluiting op de weg bij Woerden om zo sneller naar zijn werk in Rotterdam te kunnen komen.³¹ Het begin en het einde van de weg waren van oudsher bestaande paden, die nu in een rechte lijn door de aanleg van een nieuwe weg verbonden werden.³²

De tot dan toe bestaande wegen in dit gebied waren alle achterkades van de diverse ontginningen die min of meer noord-zuid liepen. De enige dwarsverbindingen werden gevormd door de Grote Heikop en de Haarrijn, waarlangs slechts voetpaden liepen. Om Rotterdam te bereiken moest Duuring helemaal voorbij Maarssen rijden om daar zuidwaarts langs de Proostwetering richting Vleuten en Woerden te kunnen gaan. Aangezien het vervoer in die dagen nog per koets ging, was elke afkorting van

Afb. 17 Gerrit Duuring kocht in 1827 Kasteel Oudaen en zou tegen de in slechte staat verkerende westgevel een houten betimmering aanbrengen.

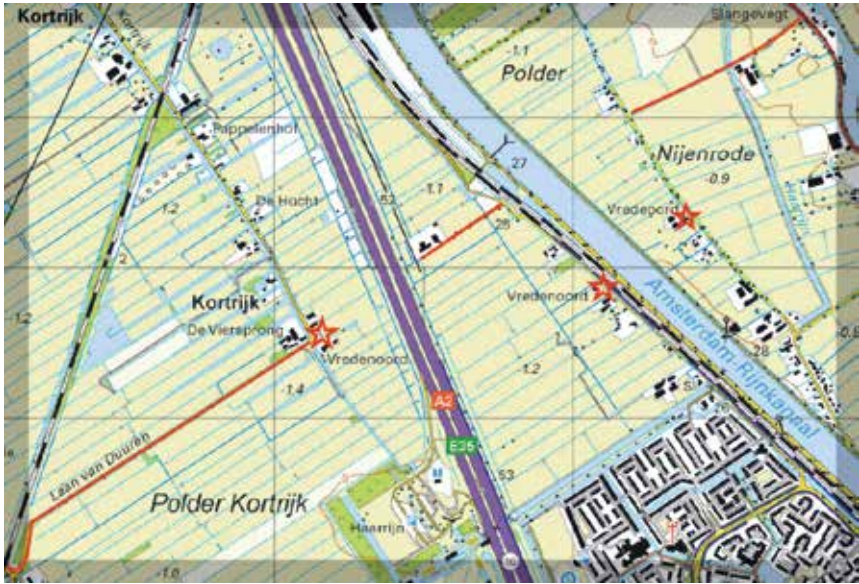
de misschien wel dagelijkse reis naar Rotterdam welkom. De nieuwe dwarsverbinding werd naar hem vernoemd: Laan van Duuring. Om de weg te bereiken reed hij vanuit Vreedenoord over de Herenwagenweg 1,5 kilometer zuidwaarts. Tegenover Slangevegt sloeg hij rechtsaf, de van oudsher bestaande Woerdense weg op. Deze kwam uit op de Otterspoorbroeksedijk. Vanaf hier werd de nieuwe weg aangelegd, in een rechte, zuidwest-lopende lijn naar de Zuideindse dijk tussen Portengen en Gieltjesdorp. Door hier linksaf te slaan en de weg te volgen (achtereenvolgens Schenkeldijk, Ringdijk en Breukdijk geheten) kwam hij boven Harmelen uit, waar hij rechtsaf kon slaan langs de Oude Rijn (Geestdorp en Utrechtsestraatweg) naar Woerden.

Duuring financierde de aanleg en het onderhoud van de weg mede door het heffen van tol. In Kortrijk liet hij in 1841 op de kruising met de Kortrijkse dijk een tolhuis bouwen, waar elke passant moest betalen voor zijn weggebruik.³³ Jaren na Duurings overlijden rees er in 1878 twijfel over de rechtsgeldigheid van deze tolheffing. Duuring zou zijn concessie hebben overgedragen aan C. Snel, predikant te Ermelo, alleen was die concessie bij navraag nergens terug te vinden. Uit de correspondentie tus-

sen burgemeester en wethouders van Breukelen en Gedeputeerde Staten in Utrecht blijkt dat er nooit bezwaar was geweest tegen deze tolheffing ‘omdat eenieder er van overtuigd was dat de heer Duuring, die met zijn maatschappelijke positie waarin hij verkeerde [namelijk onder meer lid van Gedeputeerde Staten] moest gecenseerd worden wel te weten tot hoeverre in die zaak zijn bevoegdheid ging, geene onrechtmatige heffing zou in het leven geroepen en doen hebben voortbestaan’. De twijfel over de wettigheid van deze heffing kon vanwege het gebrek aan harde bewijzen niet worden weggenomen, maar B&W hoopten dat een bewijsstuk nog wel zou opduiken, ‘wellicht bij het Ministerie van Waterstaat, handel en nijverheid ofwel bij het ministerie van Financiën, afdeling Domeinen, waar het beheer der wegen vroeger beheerd werd’.³⁴ Gedeputeerde Staten wilde eerst antwoord op een aantal vragen, voordat zij actie ondernamen. De antwoorden die de secretaris van B&W in de kantlijn schreef, werden in een beantwoordende brief nader toegelicht. Gevraagd werd: of de weg die G. Duuring aanlegde geheel over zijn eigen grond is aangelegd (‘Ja’), of er voor die aanleg hier een openbaar toegankelijke weg lag (‘Nee’), of er bij Duuring van toestemming of verzet was gebleken bij de eerste opmaking van de legger van de

Afb. 18 De Laan van Duuring in 1911, in rood aangegeven. De weg begint tegenover Slangevegt, loopt tegen de Otterspoorbroekschedijk, wordt onderbroken door het Merwedekanaal, kruist de Kortrijksche dijk en loopt als De Meent door tot de Zuidereindsche Dijk. (Top. Militaire kaart 1911, www.topotijdreis.nl)

Afb. 19 Het kaartbeeld precies honderd jaar later, met de drie boerderijen Vredenoord en de overgebleven delen van de Laan van Duuring waaronder linksonder de laan van Duuren. (Top. Militaire kaart, www.topotijdreis.nl)

wegen, waarbij deze weg voor openbare dienst bestemd stond aangemerkt ('Nee'), in welke staat van onderhoud de weg zich nu bevindt ('Goed') en of er aan de tolboom voldaan is aan artikel 53 van het Reglement op de wegen. Mocht dat laatste niet het geval zijn, dan moest de tolboom tot die tijd open blijven staan en mocht de tolgaarder geen tol meer heffen. Dat laatste bleek inderdaad niet het geval, dus de tolboom moest voorlopig op last van B&W openblijven.³⁵

Een jaar na Duurings overlijden in 1855 werd het tolhuis, tegenwoordig Kortrijk 23, verkocht, net als de ernaast gelegen boerderij Vredenoord.³⁶ Deze boerderij kreeg volgens de topografische kaart in 1892 de naam Rhijn en Vecht en heet, na sinds 1950 jarenlang naamloos op kaarten te zijn gebleven, sinds 1993 weer Vredenoord. De naamswijziging naar Rhijn en Vecht is wonderlijk, want de eigenaar van de noordwaarts gelegen buitenplaats en steenfabriek Rhijn en Vecht is nooit eigenaar van deze boerderij geweest.³⁷ Overigens stonden er vanaf 1950 resp. 1960 nog twee boerde-

rijen in de directe omgeving met de naam Vrede(n)oord: aan de Otterspoorbroeksdijk en aan de West Kanaaldijk.

De laan werd in de loop der tijd door drie transportwegen doorkruist: in 1843 door de spoorlijn Amsterdam-Utrecht, in 1892 door het Merwedekanaal en in 1954 door de A2.

De doorbreking door het kanaal werd overbrugd door een veerpont, die verdween met de verbreding van het kanaal in de jaren 1950. Het laatste deel van de weg voor het kanaal verdween begin jaren 80 van de kaart. De Laan van Duuring ging aanvankelijk direct na het kanaal verder, maar liep vanaf 1954 dood op de A2. De weg eindigt nu bij het toegangshek van het adres Laan van Duuring 1a, club Organza.

Na de aanleg van de A2 verdween een deel van de Laan van Duuring aan de westkant van de weg. Vanaf Kortrijk loopt de laan weer westwaarts tot de T-splitsing met Gieltesdorp. Van oudsher heette dit deel van de laan De Meent, maar sinds 2005 heeft het de foutieve naam 'Laan van Duuren'.

Noten

- 1 Hobbe is een oud-Nederlands woord voor wildernis, en verwijst naar het feit dat dit pad door moerassig land dat als ontginningsbasis voor dat land werd gebruikt. Van Schaik, p. 11.
- 2 Zie hierover: Van Oosterom, 2022, p. 216-219 en het artikel Boeren op de Buitenplaats van Van Oosterom, elders in dit *Jaarboekje*.
- 3 Ter vergelijking: nummer 2 op de lijst, Louis de Geer, bezat *f* 1,15 miljoen en een bekende naam als Guilelmo Bartolotti, die de vierde plaats inneemt, *f* 1,2 miljoen. Zandvliet, 2018, p. 22 en 132.
- 4 HUA, nA U047a008, aktenr. 199.
- 5 Bekende architecten die in deze stijl werkten waren Adriaan Dortsman (die o.a. de herbouw van Nijenrode en Gunterstein in Breukelen voor zijn rekening nam) en Steven Vennecool. Het is niet bekend welke architect bij de bouw van Huys Ten Haen betrokken was. Het kan ook zijn dat de Amsterdamse architect Herbert Kramer tekende voor het ontwerp. Hij ontwierp in 1687 de buitenplaats Huys te Nigtevecht, dat iets verder zuidwaarts lag, op het eiland De Nes. Dat huis vertoont grote gelijkenissen met Ten Haen. Ook buitenplaats Hoffwerk in Breukelen leek op Ten Haen. Beide hadden een strakke voorgevel van drie traveeën breed, een entreepartij aan de waterkant met een balkon op holle consoles, die en voortzetting vormden van de pilasters naast de voordeur, de schoorstenen en de kleine dakkapel met gebogen fronton. Vogelzang, p. 46.
- 6 HUA, nA U047a001, aktenr. 705.
- 7 Al in een akte uit 1310 komt de naam Indijk voor: in deze akte krijgt Sweder van Abcoude van het kapittel van Sint Marie te Utrecht in pacht het gerecht, de tins en de tienden van Kortenhoef, Ankeveen en Horstwaerde, benevens de *Indijktienden*. Door de dijkaanleg werden de overstromingen verplaatst naar de lagergelegen landen en bezorgden ze dermate veel overlast dat in de 14e eeuw 'de regeling van het dijkwezen door de overheid ter hand werd genomen'. Door de aanleg van de Hinderdam in 1437 verloor de Indijk voor een deel zijn functie. Martini Buys, p. 7.
- 8 SAA, 30495 FPS, inv.nr. 218, 4-5-1691.
- 9 SAA, DTB begraven, archief 5001, inv.nr. 1093.

- 10 De Vink was een uiterst populaire uitspanning waar talloze Amsterdammers met hun zeilboot of jacht aanlegden voor een versnapering. Na de Tweede Wereldoorlog was het gedaan met de populariteit van de uitspanning, en ook de uitbouw met een danszaal mocht niet meer baten. Sinds 1958 stond het pand leeg en verlaten, met prikkeldraad afgerasterd. Men kwam er niet uit of het gesloopt zou worden of in ere hersteld. Aan die vraag kwam in 1961 een einde, toen het geheel afbrandde doordat twee jongens hier een vuurtje gingen stoken. Het huidige huis is dus een herbouw van na de brand (*De Telegraaf* 4-12-1961).
- 11 In 1999 was al een intentieverklaring getekend tussen de provincies Utrecht en Noord-Holland en de gemeentes Abcoude en Loenen. Deze is in 2003 beëindigd vanwege de verwachte kosten die niet zouden opwegen tegen het aantal gebruikers. In 2009 is het plan weer opgepakt. Een van de opties was dat een nieuwe brug zou komen ter hoogte van de Velterslaan, zodat beide wegdelen weer direct met elkaar verbonden zouden zijn. Dit voorstel is in 2010 afgewezen in een rapport van Grontmij doordat de eisen die aan de hoogteligging van de brug werden gesteld voor een te hoge constructie zouden zorgen (namelijk minstens 12 meter) op een plek waar dit niet gewenst was vanwege de direct aanliggende bebouwing en de aanwezigheid van het natuurgebiedje Geitenkamp. Sleutel 2000, jrg. 13, nr. 6, december 2012.
- 12 De naam Reael was al eerder aan Vreeland verbonden, zij het niet van dezelfde tak als de naamgever van de Laan van Reael. Pieter Reael en later zijn zoon Jan waren van 1694 tot 1736 ambachtsheren van Vreeland geweest. Pieter Reael (1650-1701) was in 1687 de bouwheer geweest van de buitenplaats 'Huys te Nigtevecht' op eiland De Nes, dat zijn grootvader in 1633 had gekocht, waarna De Nes de naam Realeiland kreeg. Hij kocht in 1694 de heerlijkheid Vreeland van de erven van Hendrik Jacob van Tuyl van Serooskerken en Anna Elisabeth van Reede. Na zijn overlijden erfde zoon Jan de ambachtshoofdelijkheid en na diens overlijden zijn zuster Sophia Maria. Door haar huwelijk met Daniel Hoofstede geraakte de heerlijkheid in handen van de familie Hoofstede.
- 13 Munnig Schmidt en Boerstra, 1990, p. 30 en 49.
- 14 Munnig Schmidt en Boerstra, 1990, p. 37.
- 15 HUA, BS Huwelijk, Vreeland, archief 481, inv.nr. 3180-10, 30-11-1820, aktenr. 4.
- 16 Munnig Schmidt en Boerstra, 1990, p. 38.
- 17 Het huis werd in 1857 afgebroken, waarna een stolpboerderij op dezelfde plek verrees. Deze brandde af in 1914 en werd als langhuisboerderij teruggebouwd. De toen gegeven naam Ora et Labora is in 1995 door de huidige eigenaren veranderd in Nieuw Welgelegen.
- 18 Baar, 2006, p. 16.
- 19 Munnig Schmidt en Boerstra, 1991, p. 56.
- 20 RHCVV, Oud rechterlijk archief, gerecht Nigtevecht 1557-1811, inv.nr 1580, aktenr. 199. Frijmersum bezat van 1805 tot 1810 ook de buitenplaats Koningslust in Nigtevecht en tot zijn overlijden in 1821 hofstede Sans Souci in Vreeland, die vererfde op Hendrik Hageman Frijmersum, zoon van Cornelis Frijmersum. Hij verkocht de hofstede zeven jaar later aan Henriette Voomborgh van Slotzicht. Hendrik had, volgens de mode van die tijd, de naam van zijn grootvader aan moederszijde, bij die van zijn vader gevoegd. Munnig Schmidt en Boerstra 1991, RHCVV, Huisarchief Koningslust.
- 21 SAA, Notariële archieven, Deel: 16150, Periode: 1783, Amsterdam, archief 5075, inv.nr. 16150, 1-4-1783, Notariële archieven, aktenr 259866.
- 22 RHCVV, Archief Vreeland, raadsnotulen 15-1-1835.
- 23 Voomborghs dochter en erfgename van Slotzicht zou in 1832 samen met ambachtshoofd van Vreeland ook een eigen weg aanleggen, alleen geen doorgaande weg maar een openbare wandeling langs de oude Vechtbocht, 'ter vermaak van de inwoners van Vreeland': het huidige Boerenlaantje en het Jubileumlaantje.
- 24 Boerstra en Verster, 1998, p. 4.
- 25 Jan Coenraad zou een indrukwekkende militaire carrière maken, eerst in het Bataafsche, later in het

- Frans leger, waar hij tot een van de getrouwen van Napoleon zou behoren. In 1815 kreeg hij eervol ontslag uit de Franse dienst, waarna hij vanuit Parijs naar zijn broer in Rotterdam verhuisde.
- 26 Na 43 jaar huwelijk zou Maria overlijden, waarna Gerrit twee jaar later, in 1842, trouwde met de 25 jaar jongere Adriana Blomhert. Naast zijn werk als makelaar in koffie zou hij van 1845 tot zijn overlijden in 1855 lid van de Provinciale Staten van Utrecht zijn.
- 27 In 1840 zou hij de Vechtgevel van Oudaen met grijs geveerde houten betimmering bekleden. Deze zou pas 136 jaar later, in 1976, worden verwijderd.
- 28 Van Es, 2000.
- 29 Hun zoon Gerard Daniel, die het tot burgemeester van Breukelen zou schoppen, zou op zijn beurt Vegt-vliet erven in 1854. Zijn weduwe zou het een jaar na zijn overlijden in 1871 verkopen.
- 30 Van Es, 1997.
- 31 Op de kadastrale minuutplans van ca. 1832 staat de weg aangegeven, Breukelen-Nijenrode, sectie C, blad 2. Duuring bezat in deze polder de kadastrale nummers 73 t/m 84 en 89 t/m 93. In de Otterspoorbroekpolder: 679 t/m 681, 696, 697, 700 t/m 702, 726 t/m 746, 756 t/m 784, hoofdzakelijk weiland, water en bos.
- 32 Deze laan was overigens niet de enige weg die Duuring aanlegde. Hij kocht in 1846 de naast Vreedenoord liggende buitenplaats Boom en Bosch. Nadat hij de tuin langs de Vecht bij Vreedenoord had gevoegd, kreeg hij ook toestemming om de oude Herenwagenweg, die vlak voor Vreedenoord langs en over het terrein van Boom en Bosch liep, af te sluiten. Al lag het nieuwe, door Napoleon aangelegde, tracé van de weg een stuk westelijker van zijn huis, veel mensen namen nog het oude traject van de Herenwagenweg. In ruil voor het afsluiten van de Straatweg legde hij een nieuwe verbinding aan tussen de Dannestraat en de Straatweg aan. Nog voordat deze verbinding was gerealiseerd verkocht hij Boom en Bosch alweer, binnen het jaar, met behoud van een deel van het terrein, waar hij later huizen op zou bouwen (Grigia en Klein Boom en Bosch).
- 33 Van Es, 2000, p. 241.
- 34 RHCVV, Archief van de gemeente Breukelen-Nijenrode 1811-1948, inv.nr 189, aktenr. 175.
- 35 Ibidem, inv.nr. 190, aktenr. 302.
- 36 Het tolluis werd in 1856 verkocht aan Cornelis Snel. In 1899 werd T. Woudenbergh eigenaar, die het in 1909 verbouwde. De boerderij Vredenoord werd verkocht aan Coenraad Adriaan Temminck uit Maarsse en in 1862 vererfd op de Amsterdamse familie Waller. In 1926 werd Jan Willen Griffioen, landbouwer te Breukelen, eigenaar. Van Es, 1991, p. 123.
- 37 Van Es (1991) meent dat er een fout op de topografische kaart is gemaakt. De buitenplaats Rhijn en Vecht kwam in 1889 in bezit van mevrouw J.M.E. Willink van Collen van Gunterstein. Zij liet deze afbreken en op dezelfde plek een boerderij Rhijn en Vecht bouwen. Het lijkt hem niet aannemelijk dat er rond 1900 twee boerderijen in Breukelen met dezelfde naam waren.

Literatuur

- Baar, Gerard, 'Hitte', *Werinon* jrg. 61, nr. 16, 2006.
- Boerstra, Jan en Stanny Verster, 'Een "nieuwe weg" tussen Loenersloot en Vreeland', *Vechtkroniek* 9, 1998.
- Van Es, Henk J., 'De oude batterij op boerderij Cromwijck', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen* jrg. 3, nr. 1, 1991.
- Van Es, Henk J., 'De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jrg. 12, nr. 3, 1997.
- Van Es, Henk J., 'Muur- en wegresten nabij de Vecht, tussen Boom en Bosch en Vreedenoord te Breukelen', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jrg. 15, nr. 4, 2000.

- Jonker-Duynstee, Juliette, 'De ambachtsheren van Vreeland', *Jaarboekje Nijstarlake* 2016.
- Manten, Arie, 'Huis Het Hondert te Nieuwer ter Aa was van 1578 tot 1652 een R.K.-schuilkerk', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jrg. 9, nr. 4, 1994.
- Martini Buys, Jhr. P.A.H., 'Schets van de geschiedenis van Loenersloot', *Jaarboekje Nijstarlake* 1937.
- Munnig Schmidt, Edward en Jan Boerstra, 'Welgelegen, een vermakelijke buitenplaats in Vreeland', *Jaarboekje Nijstarlake* 1990.
- Munnig Schmidt, Edward en Jan Boerstra, 'De hofstede Breeëvecht te Vreeland', *Jaarboekje Nijstarlake* 1991.
- Munnig Schmidt, Edward, 'Tekeningen rond Vreedenoord te Breukelen', *Jaarboekje Nijstarlake* 2015.
- Oosterom, Gerrit van, *Boeren op de buitenplaats, de relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstellands Arcadië (1640-1840)*, 2022.
- Schaik, Wim van, 'De Hobbelaan', *Vechtkroniek* 51, mei 2019.
- Vogelzang, Fred e.a., *Petersburg, roem der hoven*, 2017.
- Zandvliet, Kees, *De 500 rijksten van de Republiek*, 2018.

Websites en archieven

- Website Historische kring Driemond
- Stadsarchief Amsterdam (SAA)
- Het Utrechts Archief (HUA)
- Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen (RHCVV)

Henricus Selijns (1636-1701)

Een opmerkelijke predikant in Waverveen en Nieuw-Nederland

Dr. Arie Bloed

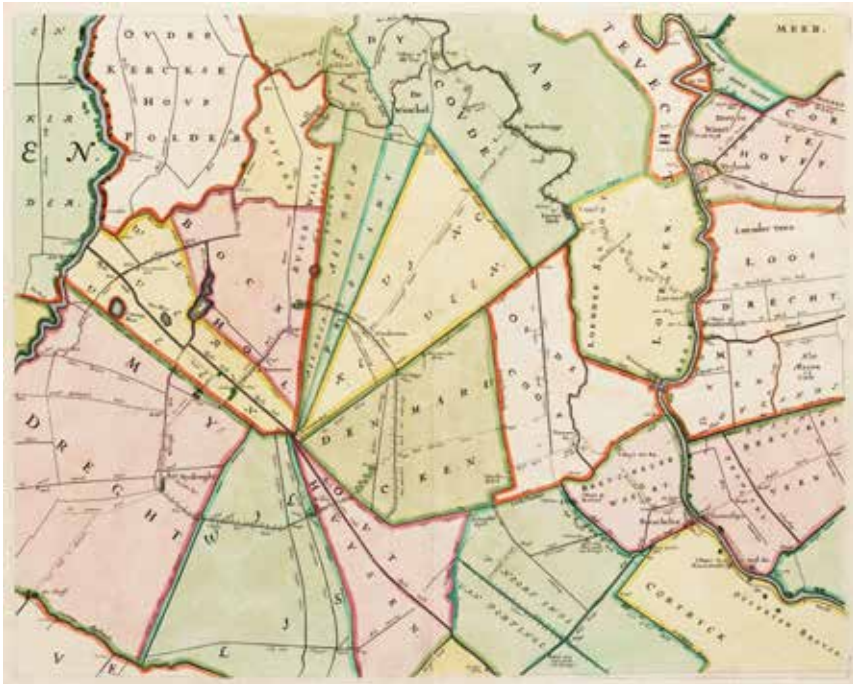
Inleiding

In de afgelopen tijd is er veel aandacht geweest voor de herdenking van de rampspoed die de Franse troepen in 1672 en 1673 in de Vechtstreek en wijde omgeving hebben aangericht. Vrijwel geen dorp bleef gevrijwaard van de terreur die door de Franse bevelhebbers als een doelbewuste strategie werd gebruikt om de Hollandse tegenstander op de knieën te krijgen. Dat dit met groot menselijk lijden gepaard is gegaan, spreekt welhaast vanzelf en daarover zijn dan ook tal van verhalen overgeleverd.¹ Een van de dorpen die vanuit de Vechtstreek het zwaar te verduren kregen, was het vrij geïsoleerd gelegen Waverveen dat in de vroege ochtend van zaterdag 5 november 1672 het doelwit werd van een bloedige overval van een Franse troepenmacht. Deze troepen waren te voet vanuit Breukelen via Nieuwer ter Aa op het dorp in de Ronde Venen afgegaan en kwamen een dag later met rijke buit weer terug.

Over een en ander zijn we tot in detail geïnformeerd, mede door de vaardige pen van de Waverveense predikant Henricus Selijns. Een man met vele talenten die maar liefst zestien jaar op de Waverveense kansel heeft gestaan en in die tijd de Franse verwoesting van het dorp van nabij heeft meegemaakt. Vóór zijn komst naar Waverveen had hij in Nieuw-Nederland (het huidige New York) gewerkt en daarna vertrok hij definitief naar Amerika, waar hij een van de belangrijkste voormannen van de gereformeerde kerk werd. Wie was deze opmerkelijke predikant die in de ruim vier eeuwen van het bestaan van de Waverveense kerk tot de meest vooraanstaande voorgangers heeft behoord en wat is over hem bekend? Hierover wordt in dit artikel het een en ander verteld. Hoewel ook zijn tijd in Amerika kort zal worden besproken, krijgt de periode in Nederland hier de meeste aandacht. In dit artikel zullen we het elders al uitgebreid besproken verslag van Selijns over de ramp in 1672 slechts zijdelings bespreken.²

Afkomst

Hendrick Janszoon Selijns, zoals zijn geboortenaam luidde, werd in maart 1636 in Amsterdam geboren als zoon van de koopman Jan Hendricksz. Selijns en Angenieta (of Agnietjen) Webber. De precieze datum is niet bekend, maar hij werd in de Oude Kerk gedoopt op Eerste Paasdag 23 maart 1636.

Afb. 1 Kaart van de Ronde Venen en de Vechtstreek uit 1687. In het noorden de Nes, op de hoek van de Bijleveld, waar ds. Selijns preekte nadat Waverveen door de Fransen was verwoest. Bij Nieuwersluis zijn de in 1672/73 opgeworpen fortificaties goed te zien. (NHA)

Henk, zoals ze hem ongetwijfeld noemden, kwam uit een gegoede familie. Hij groeide samen met zijn zusters Anna, Janneke en Susanna op in een riantte woning³ aan de chique Warmoesstraat. Toen vader Jan in 1669 overleed, bleek deze ook nog eigenaar te zijn van een andere fraaie woning aan de Barndesteeg, vlakbij de Nieuwmarkt.⁴ Niet alleen was zijn vader jarenlang lid van de kerkenraad, hij was ook regent van het Oudezijds Huiszittenhuis geweest, een charitatieve instelling waarvan de regenten doorgaans uit de betere kringen kwamen. Hoewel hij er warmpjes bij zat, is vader Jan nooit op het pluche van het stadhuis beland.

Afb. 2 Op dit schilderij van J. Ovens uit 1656 zijn de regenten van het Oudezijds Huiszittinghuis afgebeeld, waarbij de vader van ds. Selijns, Jan Hendricksz (1592-1669), links aan tafel zou zitten. Het was een deftige man die naar de mode van die tijd een pruik en een stevige kanten kraag droeg. Van Henricus Selijns zelf zijn geen portretten overgeleverd. (Coll. RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis)

Eerste gemeente in Nieuw-Amsterdam

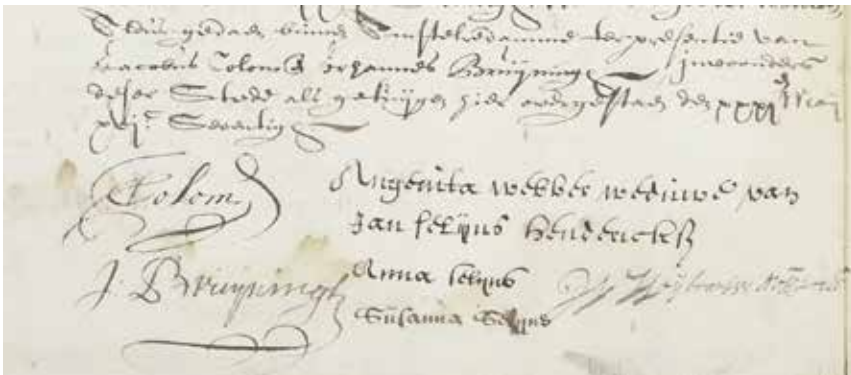
Henk ging in 1654 in Utrecht theologie studeren, maar om onduidelijke redenen ging hij in 1657 naar Leiden, waar hij in oktober afstudeerde. Daarna ging Henk verder door het leven als het plechtigere Henricus. Twee jaar lang was hij 'proponent', iemand met preekbevoegdheid maar zonder het recht de sacramenten te bedienen. Hij werd in 1660 uitgekozen voor een predikantsplaats in Breuckelen (Brooklyn) in Nieuw-Nederland. Zijn kennis van het Engels schijnt hem daarbij goed van pas te zijn gekomen, want andere belangstellenden vielen om die reden af voor deze post.⁵ Bij zijn aankomst in Amerika kreeg hij nogal wat tegenslagen te verwerken: niet alleen was zijn woning nog niet gereed, ook het beloofde traktement viel in werkelijkheid zwaar tegen.⁶ Zijn traktement werd niet alleen in geld, maar ook in graan en bevervellen uitbetaald die hij dan zelf te gelde moest maken. Kortom, de man had het er bepaald niet gemakkelijk. Om toch voldoende inkomsten te genereren, nam hij het aanbod van de hem welgezinde directeur-generaal Petrus Stuyvesant aan om na de diensten in zijn eigen kerk ook elke zondag voor te gaan in de kapel van de 'Bouwerij' van Stuyvesant, waarmee hij elk jaar nog eens *f* 250 verdiende. Overigens moest Selijns bij zijn aankomst in de Nieuwe Wereld Stuyvesant nareizen, omdat deze wederom druk was met vredesonderhandelingen met de Indianen die de komst van de Nederlanders in hun gebieden niet altijd waardeerden.⁷

Selijns lijkt zijn tijd in Breuckelen goed benut te hebben, want zijn gemeente verviervoudigde in omvang tijdens zijn verblijf, mede doordat hij zo gezien was dat het

aantal lidmaten flink groeide. Ook hield hij toezicht op de bouw van een eerste kerk met toren en klok in dat dorp. Na enig aandringen kreeg Selijns in 1664 na het uitdienen van zijn contract toestemming om naar Nederland terug te keren, waar hij bij zijn familie in Amsterdam van de bekommernissen kon bijkomen. Een van de redenen om terug te keren was dat hij zijn ouders nog graag voor hun overlijden wilde zien. Dat was geen vaag excuus, want zijn vader overleed inderdaad al enkele jaren later, waarna Henk nogal druk is geweest met het regelen van de nalatenschap voor zijn moeder en zusters Anna en Susanna (Janneke was toen kennelijk al overleden). Maar ook wilde hij ongetwijfeld weg uit Amerika wegens de problemen met zijn traktement, de toenemende perikelen met de Engelsen en de geregelde oorlogen met de Indianen.⁸ Hij

Afb. 3 Portret van Petrus Stuyvesant, de directeur-generaal van Nieuw-Nederland. Stuyvesant was in functie van 1647 tot 1664, toen de Engelsen de Nederlandse kolonie veroverden. Hij was de beschermheer van Selijns tijdens diens eerste verblijf in Amerika als predikant van Breuckelen, het latere Brooklyn vlakbij het eiland Manhattan. (Afb. New York Historical Society)

Afb. 4 Fragment van een notariële akte van 31 mei 1670 over de nalatenschap van de overleden vader van Henricus Selijns. De handtekeningen van de moeder van Henricus en van zijn beide zusters Anna en Susanna duiden erop dat zij de schrijfkunst uitstekend beheersten. (Coll. SAA)

Afb. 5 De oudst bekende tekening van Waverveen uit 1603, waarop de kerk aan de dijk prominent staat afgebeeld. (Coll. HUA)

kwam alleen in Amerika aan, maar keerde terug als getrouwd man (zie hierna). Dus Amerika heeft Seljns zeker niet alleen maar narigheid en ongerief bezorgd, verre van dat, al was het overlijden van zijn in 1663 geboren dochtertje wel een zware slag geweest.⁹

Beroep naar Waverveen

Pas twee jaar later, op 26 september 1666, werd hij bevestigd als predikant in Waverveen. In die tijd stelde hij overigens een overzicht samen van zijn voorgeslacht, waaruit blijkt dat zijn familie vanaf het moment dat Amsterdam in 1578 tot de Reformatie overging allerlei kerkelijke functies heeft vervuld.¹⁰ Hij had waarschijnlijk weinig omhanden in die tijd. Het blijft onduidelijk waarom hij zolang op een nieuwe gemeente heeft moeten wachten.

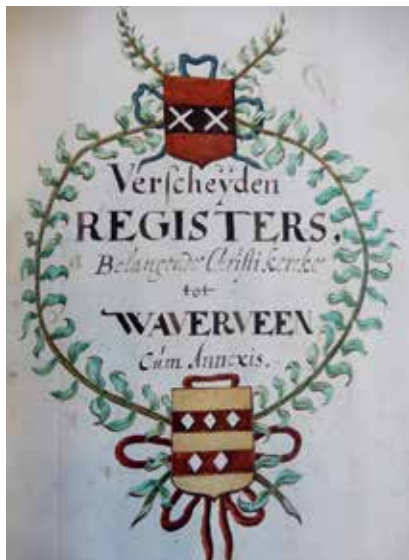
Kerkboek

Selijns is al vrij kort na zijn komst naar Waverveen begonnen met het op orde brengen van het nogal chaotische kerkarchief dat hij daar aantrof. Hij is daar in 1668 bijna drie maanden druk mee geweest en het had hem 'seer veel moeijens' gekost, maar het resultaat was prachtig. De band en het papier had hij ongetwijfeld in Amsterdam gekocht evenals de diverse kleuren inkt voor de titelpagina's. Als kunstzinnig begaafd man heeft hij er een mooi gebonden boek van gemaakt. Wat het boek extra aantrekkelijk maakte, is dat hij voor elke afzonderlijke afdeling een in fraaie kleuren gekalligrafeerde titelpagina ontwierp, waaraan wij nu nog de oudste afbeeldingen van de wapens van de gerechten Waverveen en Waveren, Botshol en Ruige Wilnis te danken hebben.¹¹

Selijns heeft vele tientallen pagina's van het kerkboek gevuld, waarvan de bekendste pagina's zijn verslag van de Franse verwoesting van Waverveen in 1672 zijn. De door hem geschreven teksten betreffen vooral handelingen van de kerkenraad, doop-,

Afb. 6 De prachtige titelpagina van de kerkenraadsnotulen van de hand van ds. Selijns. Bovenaan het wapen van Waverveen en onderaan dat van het buurdorp Waveren, Botshol en Ruige Wilnis.

Afb. 7 Titelpagina van de afdeling met de registers uit het kerkboek.

trouw- en lidmatenregisters en lijsten van kerkenraadsleden. Opvallend is dat een begrafenisregister ontbreekt: overledenen werden wel genoteerd, maar doorgaans in de marge van de lidmatenlijst, soms met een toevoeging over de doodsoorzaak erbij. Selijns heeft zelfs geprobeerd om de lacunes in de oude paperassen die hij bij zijn aankomst in het dorp aantrof te vullen door op onderzoek uit te gaan in de archieven van de classis in Amsterdam. Wat hij daar aantrof kopieerde hij eigenhandig op lege plekken op de oude bladen, waardoor er een completer beeld van de lotgevallen van de gemeente ontstond. Zo had hij ook ergens opgediept dat in het begin van de eeuw Marri Bouwens, de vrouw van de toenmalige schout en vanaf 1601 lidmaat van de kerk, ‘droncken sijnde van brandewijn’ in het water verdrinken was. Een klein feitje in het boek, waarschijnlijk een groot gedoe in het dorp toentertijd. Al met al kan men Selijns met recht de eerste historicus van Waverveen noemen. Daarnaast bevat het kerkboek nog tal van andere zaken uit de tijd van Selijns, tot zelfs een afschrift van het octrooi op de tol van de Bijleveldsebrug, getekend door raadpensionaris Johan de Witt, aan toe. Door dat recht op de opbrengst van de tol had de kerk voor vele

Afb. 8 Het oude kerkboek van Waverveen dat door Selijns werd opgezet. De perkamenten band is van recentere datum. (Coll. RHCVV)

jaren een belangrijke inkomstenbron verworven en het zal Selijns genoeg hebben gedaan dit belangrijke stuk ook in het kerkboek te vereeuwigen. Vermeldenswaard is dat het kerkboek een aantal 'huurcedullen' bevat over kinderen die werden uitbesteed op kosten van de diaconie. Uit die cedullen blijkt dat Selijns zich erg om het lot van de betrokken kinderen bekommerde, want hij droeg er altijd zorg voor dat zij recht hadden op een minimumaantal weken onderwijs op de dorpschool. Zijn opvolgers waren hier minder in geïnteresseerd, want de paar cedullen na zijn vertrek komen niet boven het niveau van wat korte krabbels uit. Selijns had eer van zijn werk aan het kerkboek, want het is tot ver in de 18e eeuw in gebruik geweest voor het noteren van de kerkenraadsnotulen en als doop-, trouw- en lidmatenboek.

Geschil met dorpsbestuur

Tijdens zijn diensttijd in Waverveen kreeg hij te maken met een stevig conflict met de schout en schepenen van het dorp over iets wat eigenlijk een kleinigheid was. Deze mannen, die in meerderheid tot de rooms-katholieke kerk behoorden, hadden het oog laten vallen op de collecte-opbrengsten van het 'tweede sackie', de collecte waarmee de gemeente al vele jaren elke zondag wat geld ophaalde voor de meest noodzakelijke onderhoudskosten van kerk, pastorie en schoolgebouw. Het gerechtsbestuur was echter ineens op de gedachte gekomen dat dit geld aan de kerkmeesters zou moeten worden afgedragen, die immers voor het onderhoud moesten zorgen en ook al een tijdje gelden opzijzetten voor de bouw van een nieuwe kerk. Achter de rug van de kerkenraad om waren het gerecht onder leiding van de roomse schout en de eveneens merendeels roomse kerkmeesters naar Den Haag getogen met de eis de gereformeerde kerkenraad te bevelen om de opbrengst van het tweede zakje aan hen af te dragen. Een opbrengst van hoogstens een paar gulden per week.

Het geschil resulteerde in een knap geschreven verweerschrift van ds. Selijns, waarmee het kerkbestuur een duidelijke overwinning behaalde. Wat nu precies de aanleiding was voor deze botsing van de dorpsmagistraten met het kerkbestuur is niet duidelijk, maar wel weten we dat het voor de dominee als een donderslag bij heldere hemel kwam, 'daer wij saten als een herte [=hart] en siele in vrede met malkanderen'.¹² Mogelijk was het een soort wraakneming voor het feit dat de gereformeerde kerk protest had aangetekend bij de overheid tegen de rooms-katholieke kerk die ook was begonnen met het verhuuren van doodsklederen voor begrafenissen, waarop de protestantse kerk het alleenrecht meende te hebben. Hoe het ook zij, in dit geschil bleek Selijns zeer bekwaam in het verdedigen van de kerkelijke voorrechten, maar de verhouding met de meerderheid van het college van schout en schepenen in het dorpje zal na de pijnlijke nederlaag wel een tijdje moeizaam zijn gebleven. Niet voor

niets hadden de rekenmeesters van de Staten in Den Haag de heren vermaand 'met malkanderen in vrede te leven'. Een en ander heeft Selijns mogelijk geïnspireerd tot het schrijven van een scherp gedicht waarin onrechtvaardige schouten werden geheld: 'Op Baetsoeckende en Onrechtmatige Schouten'.¹³

De Franse verwoesting van Waverveen

In 1672 maakte Selijns het drama van de verwoesting van het dorp Waverveen door de Franse troepen mee, waarbij in de nacht van 4 op 5 november enkele tientallen inwoners en soldaten de dood vonden. Het grootste gedeelte van het dorp werd in de as gelegd. Selijns heeft daarover een gedetailleerd verslag geschreven in zijn kerkboek, waarschijnlijk al enkele weken na de ramp zelf.¹⁴ Dit verslag is vermoedelijk de bron geweest van allerlei verhalen in contemporaine boeken over de Franse wandaden die immers vaak letterlijk overeenkomen met de tekst van Selijns.

De man zelf is waarschijnlijk met medeneming van zijn nieuwe kerkboek naar zijn familie in Amsterdam gevlucht, waar hij tot juli 1673 lijkt te hebben gewoond, al hield hij af en toe kerkdiensten in de Nes, op de hoek van de Bijleveld en de Amstel.

Hoewel de oorlog voor de noordelijke Nederlanden in 1674 ten einde was, bleef Frankrijk in het zuiden nog een paar jaar doorvechten. Mede daardoor was Selijns in 1675 nog een half jaar afwezig uit Waverveen, toen hij als veldpredikant bij het leger

Afb. 9 Een overzicht van de eerste pagina van het verslag van Selijns over de ramp die Waverveen in november 1672 trof, in het kerkboek aangegeven als onderwerp nr. 475. Het begint met: 'Den 5 November wiert, helaes!, ons dorp Waverveen en Botsholl voor een groot gedeelte door de Franschen afgebrandt'.

Afb. 10 Ingekleurde ets van J. Sorious uit 1674 van het platbranden van Waverveen door de Fransen op 5 november 1672. Het huis in het midden met de twee voorgevels was waarschijnlijk de pastorie. De ets wordt hier in spiegelbeeld afgedrukt om de realiteit het beste te benaderen. (Coll. RHCVV)

heeft gewerkt. Dat was een hele eer, omdat deze posities gewoonlijk alleen aan predikanten uit de stad werden toegewezen. Dorpspredikanten kwamen alleen in aanmerking als ze ‘bequaem en wel begaeft’ waren. Dit zegt wel wat over de kwaliteiten van de man. Hij schijnt zijn tijd als legerpredikant vooral in het omvangrijke fort van het zuidelijke Steenberg te hebben doorgebracht¹⁵ dat opvallend genoeg als ‘Fort Henricus’ bekend stond en zelfs een kerkje binnen de muren had staan.

Dichter, filosoof en zielenherder

Opmerkelijk is dat Selijns door een Amerikaanse expert in lyrische termen werd beschreven als ‘one of the most accomplished scholars of his time; and [he] was a poet and philosopher as well as a divine’.¹⁶

De bewering dat hij filosoof was heeft ongetwijfeld te maken met zijn diepzinnige gedichten, waarvan hij er vele heeft geschreven. Maar hij was zeker ook een begaafde predikant.¹⁷ Dat hij dichterlijke gaven had, is wel duidelijk. In zijn Waverveense periode maakte hij tientallen gedichten. In een daarvan drijft hij de spot met de Münsterse bisschop ‘Bommen Berend’ die in 1673 vergeefs probeerde Coevorden in te nemen door

de aanleg van een dam in de Vecht om de stad onder water te zetten. Tijdens een storm brak die dam door met rampzalige gevolgen voor de troepen van Bommen Berend:

Hoe wroet de Bisschop met zijn myter in het slyck,
En stuwt het water op, om Couverden te winnen?
Hy breekt zijn hooge Eedt, Godt breekt zijn hooge dyck.
Die zonder Godt begint, wat baet 'er te beginnen,
Bij Groningen was 't vajer [=vuur, brandbommen], nu 't water sonder vrucht,
Strijdt, Bisschop, strydt niet meer, of strydt met aardt en lucht.¹⁸

Dit gedicht kreeg een ruime verspreiding in het land, omdat het op een afbeelding van de ramp bij Coevorden werd afgebeeld. En dergelijke prenten werden doorgaans grif verkocht in het land, waardoor Selijns ook landelijke bekendheid verwierf.

Afb. 11 Overstroming van de Vecht bij Coevorden door dijkdoorbraken in de storm van 30 oktober 1673, waarbij veel Münstertse soldaten verdronken, waarover Selijns een gedicht schreef. Op deze ets van Romeyn de Hooghe die hij kort na deze ramp maakte, ziet men rechtsboven de tekst van het gedicht van Selijns afgebeeld, met als titel 'Op Coeverdens Miraculeuse Verlossinge'. (Coll. Rijksmuseum)

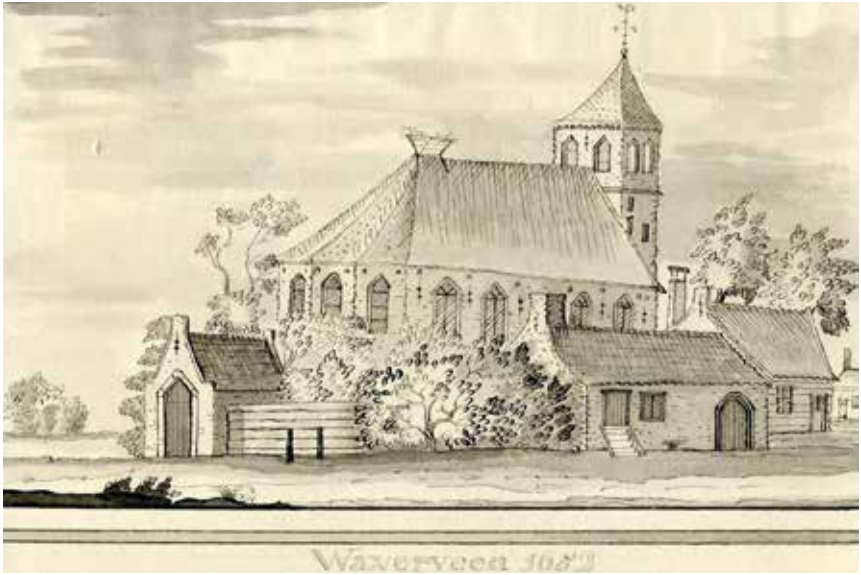
Het zal niet verbazen dat Selijns in verschillende gedichten ook melding maakte van de belangrijkste bedrijvigheid in Waverveen, namelijk de turfmakerij. Het volgende gedichtje gaat hierover:

Indien d'er wonderen zijn, so is dit een der wonderen,
Dat my 't geluck komt niet van boven, maer van onderen,
Want daer ick bagger niet dan stinckend dreck en slijck;
Daer maeckt gebaggert gout my en mijn kinders rijk.¹⁹

Hoewel Henricus dus zeker dichterlijke gaven had en vele honderden gedichten heeft gemaakt, zelfs in het Latijn en Grieks, is daar in het Waverveense kerkboek niets van terug te vinden. Zo'n tweehonderd gedichten van Selijns heeft hijzelf nog in een prachtig handschrift in een kleine compilatie gebundeld die na zijn overlijden bewaard is gebleven en in de 19e eeuw in Amerika weer opdook. Een selectie uit dit boekje is in 1865 uitgegeven.²⁰ Hierbij ging het overigens vaak om persoonlijke gelegenheidsgedichten, want Henricus had de gewoonte om vrienden en familie bij speciale gelegenheden met dit soort gedichten te verrassen. Die gedichten getuigen overigens van een erudiet mens die prachtige woordspelingen gebruikte om vaak diepe gedachten weer te geven. Selijns was letterlijk een meester van het woord, niet alleen op de kansel als bedienaar van het Woord met een hoofdletter, maar ook in zijn geschriften.²¹ De bewaard gebleven gedichten, waarvan slechts een gedeelte is gepubliceerd, zijn overigens een apart onderzoek waard.

Wederom beroep naar Amerika

Terwijl Selijns in Waverveen werkte, hadden ze in Nieuw-Nederland nog steeds warme herinneringen aan hem, want al in 1670 werd geprobeerd om hem weer terug te halen naar die overzeese post. Waarschijnlijk ook wegens de onzekerheden over het traktement liet Selijns die beker toen en nog enkele keren daarna aan zich voorbijgaan. Uiteindelijk had men in 1682 succes, al liet Selijns daar wel een stevige notariële akte over opmaken om alle voorwaarden goed vast te leggen, met name ook over de uitbetaling van zijn traktement. Hij had van de vorige keer zijn les geleerd. Toen hij Waverveen uiteindelijk samen met vrouw Machteld in april 1682 verliet, kon hij terugkijken op 16 werkzame jaren, waarin hij 85 lidmaten had aangenomen, 211 kinderen gedoopt en het huwelijk van 70 paren bevestigd. In Amerika wachtten hem veel grotere aantallen op dat gebied. Men kan zich overigens wel afvragen hoe zo'n erudiete voorganger het 16 jaar heeft uitgehouden in het kleine en weinig betekenende Waverveen.²² Opmerkelijk genoeg is ook van beroepen uit andere kerkelijke gemeenten in Nederland niets gebleken.

Afb. 12 Tekening van de eenvoudige gereformeerde kerk van Waverveen uit 1652. Selijns liet deze kerk in 1682 achter zich om weer naar Amerika te vertrekken. (Coll. HUA)

Overigens was de situatie in het vroegere Nieuw-Nederland danig veranderd bij zijn terugkeer in 1682, doordat de Engelsen het nu voor het zeggen hadden in deze kolonie. Daar waren, om het in de woorden van een tijdgenoot te zeggen, de ‘Nederlanders in Nieuw-Nederland van d’Engelse uit haar sterkten en sitplaatsen [...] geschopt’. De Nederlanders bleven overigens wel in het gebied wonen en de Amsterdamse classis van de gereformeerde kerk bleef ook predikanten naar het gebied sturen. Selijns stond in aanzien in New York, want al in 1682 blijkt dat zijn zondagse catechisaties (godsdienstlessen voor kinderen) door zo’n honderd jongens en meisjes werden bezocht: ‘om der kinderen, die byna nergens ter weerelt so vermeenigvuldigen dan hier te lande, hebb’ ick des Sondags avonts mijn catechizaten tot overlopens toe’. Tijdens zijn dienst in Amerika was ook het aantal lidmaten gestaag toegenomen van 450 bij zijn komst tot 650 aan het eind van het decennium. Hij had het er wel veel moeilijker dan in Waverveen, zo schreef hij eens: ‘Ick hebbe geseten tot Waverveen in Abrahams schoot, maar ben bedroeft om hier te leeven onder so vele wilde swijnen en stieren van Basan’, daarmee o.a. doelende op hevige godsdiensttwisten.²³

Afb. 13 Een fraaie afbeelding van Nieuw-Amsterdam van Johannes Vingboons uit 1664, het jaar dat Selijns zijn eerste periode in Amerika afsloot en terugkeerde. Het was ook het jaar, waarin de Engelsen de kolonie gewapenderhand innamen. Vanaf 1682 werd Selijns in New York (het vroegere Nieuw-Amsterdam) predikant in de kerk die links van het midden staat afgebeeld. In de jaren 90 werd deze kerk vervangen door een grotere. Op de voorgrond staat de galg wel heel prominent aan de rivier.

Slavernij

In Amerika kwam de dominee natuurlijk ook in aanraking met de slavernij, zowel tijdens zijn bediening in Breuckelen als later in New York. Hoewel er wel werd beweerd dat hij een redelijke band had met deze mensen, kwam dat toch niet tot uiting in een stijging van het aantal zwarte lidmaten in de gereformeerde kerk. Dat aantal lag bedroevend laag: in 1686 bijvoorbeeld waren er slechts zes zwarte lidmaten, minder dan één procent van het totaal, wat mede kwam doordat de kerk zich vooral op de blanke bevolking richtte. Volgens Selijns kwam dat doordat de zwarte medemens te weinig (kennis van het) geloof had, maar ook doordat zij probeerden hun kinderen te laten dopen om ze op die manier van de slavernij te verlossen. Volgens Selijns vormde die wens een povere start voor een christelijk leven. Zijn pogingen om de slaven door catechisaties kennis bij te brengen hadden ook weinig opgeleverd, vooral onder de

ouderen die er naar het schijnt bijna niets van begrepen. Toch konden ze wel ‘gewoon’ lid worden van de Nederlandse gereformeerde kerk, wat in onze ogen nogal vreemd overkomt. Ondanks zijn pogingen heeft Selijns weinig succes gehad met zijn werk onder de zwarte bewoners.²⁴

Selijns in New York: orde én gekrakeel

Toen Selijns in 1682 opnieuw zijn opwachting maakte in het tot New York omgedoopte Nieuw-Amsterdam ging hij ook hier weer als een echte organisator in zijn grote nieuwe gemeente aan de slag. Net als in Waverveen begon hij direct de kerkelijke archieven op orde te brengen, al lijkt het erop dat hier minder kunstzinnigheid aan te pas kwam dan hij in Waverveen had getoond. Zijn voorkeur voor een ordelijke aanpak komt ook op een andere manier naar voren, doordat een manuscript van zijn hand uit 1686 is overgeleverd, waarin alle 563 lidmaten van zijn gemeente en hun kinderen werden opgesomd met een exacte aanduiding van hun woonplaatsen in de Nederlandse taal (o.a. de *Brede weg*, nu Broadway). Dit manuscript is uiteindelijk in de 19e eeuw, met een aantal toevoegingen van latere datum, in boekvorm uitgegeven als de *Records of Domine Henricus Selyns of New York of 1686-7*.²⁵

Selijns had in deze tweede en laatste tijd in Amerika zwaar te lijden onder de politieke perikelen, waarbij alle Nederlandse collega-predikanten uit hun posten waren verwijderd. Het gekrakeel heeft tot pijnlijke scheidingen binnen zijn kerkelijke gemeente geleid, waar hij nog jaren onder heeft moeten lijden.²⁶ Selijns blijkt een essentiële rol te hebben gespeeld in de crisisjaren rond 1690-1695 en volgens de historicus Jos van der Linde zou de Nederlandse Hervormde Kerk daar het waarschijnlijk niet hebben gered, als Selijns niet de leiding in handen had gehad.²⁷

RECORDS OF DOMINE
HENRICUS SELYN'S OF NEW
YORK, 1686-7...

Afb. 14 Omslag van een herdruk van de *Records of Domine Henricus Selyns of New York (1686-7)*, uitgegeven in de Verenigde Staten in 1916.

De ‘mens’ Selijns

Het is niet eenvoudig om uit de vele geschriften die Selijns heeft nagelaten een beeld van de mens achter de dominee te vormen. Hij was natuurlijk in de eerste plaats een ‘herder en leraar’ van zijn plaatselijke gemeente en hij lijkt zich daar plichtsgetrouw van te hebben gekwetend, maar niet overdreven fanatiek. Toen hij op 5 november 1678 eindelijk de laatste dankdag over de vrede met Frankrijk had gehouden was hij oprecht dankbaar dat aan die reeks ‘Vast- en Bêe-dagen die 6 ½ jaeren geduert hadden tot seer groote last en beswaertenissen der Predicanten’ een einde was gekomen. Hij lijkt ook bepaald geliefd geweest te zijn bij de Waverveense gemeente, die zich herhaaldelijk gekeerd had tegen pogingen vanuit Amerika om hem uit hun dorp weg te halen. Dat bleek vooral in april 1682, toen een zware delegatie van de classis Amsterdam naar Waverveen was getogen om de kerkenraad te overtuigen hem nu wel te laten gaan. De aantekening hierover is te mooi om niet even te citeren, want nadat de delegatie ‘met seer grote wespreeckentheit’ op de kerkenraad had ingesproken, was de reactie: ‘de E[dele] Kerckenraedt hadt geen ooren om daer na te luyjsteren, en bracht verscheijden exceptie bij, meest raeckende hun liefde en onversettelijcke affectie tot sijn persoon, en contentement in sijn onvermoeijde dienst en ijver’. Het mocht niet baten, want uiteindelijk gaf Selijns toe aan de druk om het beroep aan te nemen en Waverveen definitief de rug toe te keren, wat hij in Amerika nog wel eens betreurd heeft.

Geen scherpslijper

Selijns lijkt geen scherpslijper te zijn geweest. Hoewel hij, zoals in die tijd gebruikelijk, zich stevig afzette tegen het ‘paepsche’ geloof en waarschijnlijk niet met de pastoor door één deur wilde, onthield hij zich van al te scherpe uitlatingen over de roomse mededorpelingen.²⁸ Zijn voorgangers waren soms van een ander kaliber geweest, soms zodanig dat wat hun betreft de getolereerde schuilkerk aan het Achterbos wel in brand gestoken kon worden. De historicus Jos van der Linde is terecht van mening dat Selijns bij de meer liberale vleugel (de zogenaamde coccejanen) in de toenmalige gereformeerde kerk behoorde.²⁹

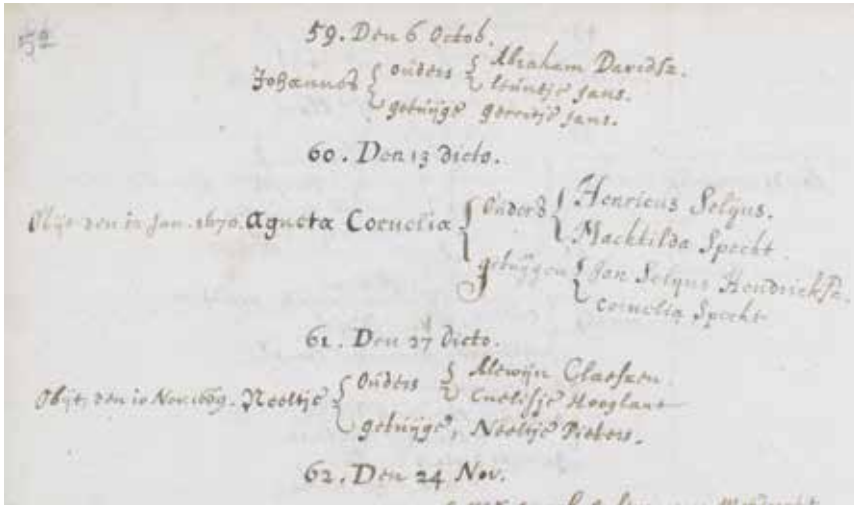
Ook lijkt Selijns wel van een grapje gehouden te hebben, zoals men hier en daar uit terloopse opmerkingen in het kerkboek zou kunnen opmaken. Dat blijkt vooral ook uit zijn gedichten, waarbij vooral zijn gedicht ‘*Op Meyden en Katten*’ genoemd kan worden.³⁰ Een ironisch ‘grafschrift’ voor ‘d’alderrijckste en gierigste Vrouwtje van Waverveen’ evenals een ‘grafschrift voor d’Onthoofde Heer van Ter Aa’ geeft aan dat Selijns ook uiterst cynisch uit de hoek kon komen.³¹ Wie hij bedoelde met die heer van Ter Aa is (nog) onbekend, maar Selijns had, zacht gezegd, geen hoge dunk van hem.

De indruk is dat Selijns een innemende man is geweest die met veel tact problemen wist aan te pakken en daarmee respect afdwong. In zijn studie over de Hervormde kerk in Amerika noemde de kerkhistoricus Albert Eekhof Selijns 'den kundigsten, bezadigdsten en meest geliefden predikant'. Hij schreef ook dat Selijns 'van de breedste ontwikkeling en den grootsten invloed is geweest'.³² Van der Linde is nog lovender over de kwaliteiten van deze predikant. Kortom, een indrukwekkende persoonlijkheid. Maar natuurlijk blijven er vragen over de 'mens' Selijns. In het kerkboek komen slechts bij hoge uitzonderingen ontboezemingen voor die we als 'persoonlijk' zouden kunnen aanduiden. Het is niet te verwonderen dat zich dat vooral in zijn verslag van de ramp voordoet, dat al begint met de uitroep: 'Den 5 November wiert, helaes! ons dorp Waverveen en Botsholl voor een groot gedeelte door de Franschen afgebrandt'. De emotie wordt hem ook bijna te veel als hij even verderop de daaropvolgende rampspoed gaat beschrijven die 'met geen penne (is) uijt te drucken'. Gezegd moet worden dat het met zijn pen zowaar toch nog goed gelukt is. Maar verder houdt hij het bijna altijd op bondige, zakelijke mededelingen, waaruit we geen persoonlijke indrukken kunnen opmaken, behalve dan dat het om een man gaat die in alles zijn God bedoelde te dienen. De mens Henricus komt vooral in zijn gedichten naar voren. Al met al is ds. Selijns een erudiete voorganger en noeste werker geweest die zijn 'kudde' waarschijnlijk met grote tact bijeen heeft weten te houden. Het was niet voor niets dat de Waverveense kerkenraad hem node zag vertrekken en de Amerikaanse broeders al die jaren aan hem waren blijven trekken.

Gezinsleven

Tenslotte nog iets over het familieleven van deze predikant. Tijdens zijn eerste tijd in Amerika was hij op 9 juli 1662 in Breuckelen getrouwd met Mechteld (of Machtilda) Specht die hij in zijn studententijd in Utrecht had leren kennen. Bijna een jaar later werd hun eerste dochtertje Agneta geboren, die waarschijnlijk al kort daarna is overleden.³³ Hun tweede dochter, die in Waverveen in 1669 werd geboren, werd bij haar doop op 13 oktober ook Agneta genoemd (voluit Agneta Cornelia). Voor deze doop waren de ouders van Henricus uit Amsterdam naar Waverveen gekomen. Ook dit dochtertje overleed alweer een paar maanden later op 12 januari 1670 (kort nadat ook haar opa Jan Selijns in Amsterdam was gestorven). Daarna zijn er voor zover bekend geen andere kinderen uit dit huwelijk geboren. Mechteld is nog samen met haar man in 1682 naar Nieuw-Nederland vertrokken, waar ze in februari 1686 kwam te overlijden.³⁴

Nog in hetzelfde jaar, op 20 oktober 1686, trad Selijns voor de tweede maal in het huwelijk, dit keer met de vermogende weduwe Margareta de Riemer, wederom in

Afb. 15 De doop van Selijns' dochtertje Agneta in Waverveen op 13 oktober 1669, opgetekend door vader Selijns zelf. In de kantlijn wordt gemeld dat het meisje al na een paar maanden is overleden. (Coll. RHCVV)

Nieuw-Nederland. Selijns was toen 50 jaar oud.³⁵ Door dit huwelijk behoorde hij in één klap tot de topelite van New York.

Overlijden

De zwakker wordende Selijns liet in november 1700 nog een testament opmaken, waarin hij f 5.000 legateerde aan familie en vrienden en de rest aan zijn vrouw naliet. Zijn zusters waren toen al lang overleden. Selijns zelf overleed op 19 juli 1701 op 65-jarige leeftijd en werd voor de doopvont in zijn kerk in New York begraven. Zijn tweede vrouw heeft hem nog elf jaar overleefd. Het lijkt erop dat met het overlijden van Henricus in 1701 het geslacht Selijns in de mannelijke lijn is uitgestorven. Dat betekende het einde van een spraakmakende familie die vanaf de Reformatie een actieve rol binnen de nieuwe kerk had gespeeld. De naam van de Selijnsweg in Waverveen vormt een bescheiden, maar waardige herinnering aan deze markante predikant.

Met dank aan Jos van der Linde voor het kritisch becommentariëren van een eerdere versie van dit artikel.

Noten

- 1 Daan Wolfert gaat in zijn boek *Een ramp voor de Vechtstreek, 1672-1673*, 2022, in op de gebeurtenissen in alle dorpen in de Vechtstreek, inclusief De Ronde Venen, Harmelen en Vleuten.
- 2 Zie o.a. Arie Bloed, 'Het rampjaar 1672: Waverveen verwoest', in *1672 Rampzalig – Proosdijkroniek, Speciale 1672-editie*, juni 2022, p. 8-22. Zie ook: Arie Bloed, 'Waverveen in tijden van oorlog', in: Arie Bloed en Jan Compier, *Waverveen: Van boeren, burgers en buitenlui*, 2022, p. 155-158.
- 3 Dit huis was in 1631 voor de 200e penning, een soort onroerendgoedbelasting, geschat op f 25.000, voor die tijd een fors bedrag. Zie: <https://www.nikhef.nl/~louk/SPECHT/generation2.html>.
- 4 Zie o.a. de notariële archieven terzake, o.a. archiefnr. 5075, inv.nr. 3999, aktenr. 342054 (<https://archieff.amsterdam/indexen/persons?ss=%7B%22q%22:%22selijns%22%7D&rows=250>).
- 5 Zie Eekhof, *De Hervormde Kerk in Noord-Amerika (1624-1664)*, 1913, p. 207-208.
- 6 Eekhof in zijn bespreking van Selijns in *Nieuw-Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel III, 1914, p. 1160 e.v.
- 7 Henry C. Murphy, *Anthology of New-Netherland, or translations of the early Dutch poets of New York with memoirs of their lives*, 1865, p. 84.
- 8 Eekhof, op. cit. (1913), p. 220. Zie ook A.P.G. Jos van der Linde, 'Henricus Selijns (1636-1701), dominee, dichter en historicus in Nieuw-Nederland en de Republiek', in: J.F. Heijbroek e.a. (red.), *Geen schepsel wordt vergeten – liber amicorum voor Jan Willem Schulte Nordholt ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag*, 1985, p. 37-38.
- 9 Wanneer dit meisje precies is overleden, is in de archieven niet meer te achterhalen, maar het is waarschijnlijk kort na de geboorte geweest, zoals in die jaren zo vaak voorkwam.
- 10 Murphy, op. cit., p. 80-81. Bij navraag in het Stadsarchief Amsterdam (SAA) bleek het kostbare compilatiewerk (dat ook tekeningen van Dürer bevatte), waar deze pagina's deel van uitmaakten, onvindbaar. Men vermoedt dat het gestolen is (e-mailbericht van SAA van 9 november 2022 aan de auteur). Zie ook Eekhof (1913), op. cit., p. 206. Van der Linde, loc. cit., p. 59 vermoedde dat het boek uit elkaar is gehaald en over diverse afdelingen in het archief is verspreid.
- 11 Het kerkboek is te vinden in RHCVV, toeg.nr. 0977, inv.nr. 366.
- 12 RHCVV, Kerkenraadsnotulen NH Kerk, toeg.nr. 0977, inv.nr. 366.
- 13 Poems of Selijns, te vinden in de archieven van de New-York Historical Society.
- 14 Voor een uitgebreidere analyse van deze tekst, zie Arie Bloed, 'Het rampjaar 1672: Waverveen verwoest', loc. cit., p. 8-19. Zie ook de volledige tekst van dit verslag in Arie Bloed, 'Verslag over de ramp van Ds. Henricus Selijns in het Waverveense kerkboek', p. 20-22 van hetzelfde tijdschrift.
- 15 Zie Jos van der Linde, 'Henricus Selijns (1636-1701): Churchman with a Steady Hand', in: Leon van den Broeke e.a. (red.), *Transatlantic Preties – Dutch Clergy in Colonial America*, 2012, p. 132.
- 16 Zie Murphy, op. cit., p. 13. Zie ook: <https://rollwindmill.org/html/henricus%20selijns.html>.
- 17 Dat Selijns ook contacten onderhield met spraakmakende theologen in Nederland blijkt wel uit het feit dat hij correspondeerde met de beroemde godgeleerde Wilhelmus à Brakel, de auteur van het in orthodox-christelijke kringen nog steeds bekende werk *De Redelijke Godsdienst*. Zelf heeft Selijns geen boeken geschreven.
- 18 A.J. van der Aa, *Nieuw biografisch, anthologisch en critisch woordenboek van Nederlandse dichters*, deel 3, 1846, p. 143. Voor het volgende gedichtje zal hij ongetwijfeld ook in Waverveen en in de bijbel de inspiratie hebben opgedaan. Het was getiteld 'Voor een poort' en het luidde als volgt: 'Gelyck ons veenlandt is, / Dat morgen geen landt is; / So is men, vol verdriets, / Nu iets, en morgen niets.'
- 19 Dit gedicht had de sprekende titel 'Op een Modderman, een sackje gouts opbaggerende'. Kennelijk had een veenarbeider een goudvondst gedaan, hoewel het ook kan duiden op de rijkdom die de vervening verschafte. Ook het volgende gedichtje over de turfwinning in Waverveen is het lezen waard, al moet men

- er wel even goed bij nadenken: ‘*Geen koude liën zijn meer te vreen, / Dan met ons Waverveensche veen: / Schoon ’t veen wordt asch en veen-liëns armer; / Maer acht ‘et voor geen schaed noch schand, / Dat ’t kindt zijn moeder treedt en brandt, / En maekt zijn vriendt en broeder warmer.*’. Bron: Murphy, p. 90 en Eekhof, 1915, loc. cit., p. 138.
- 20 Murphy, op. cit. De pagina’s 79 tot en met 183 zijn gewijd aan Selijns. Het originele boekje met 180 bladzijden in het keurige handschrift van Selijns zelf bevindt zich thans in de New-York Historical Society. De historicus Jaap Jacobs stelde mij afbeeldingen van de originele gedichten beschikbaar.
- 21 Van der Linde geeft een boeiend overzicht van deze gedichten in zijn bovengenoemd artikel over Selijns in de feestbundel voor Schulte Nordholt in 1985, p. 46-58. De gedichten van Selijns worden ook kort besproken in het interessante boek over Nieuw-Nederland van Jaap Jacobs, *New Netherland – A Dutch Colony in Seventeenth-Century America*, 2005, p. 432-433.
- 22 Ook de Amerikaan Murphy vond het nogal verbazingwekkend dat Selijns in het stille Waverveen tevreden lijkt te zijn geweest met zijn positie, die volgens hem toch veel minder aantrekkelijk moet zijn geweest dan de hoogste baan in de kerk in Amerika waar hij verschillende keren voor bedankt had. Zie Murphy, op. cit, p. 92.
- 23 Leon van den Broeke, ‘De oude Paulus heeft een jonge Timoteüs nodig. Rechten en voorrechten in en van de gereformeerde kerk te New-York 1697-1699’, *Historisch tijdschrift Groniek*, 2009, nr. 183, p. 128.
- 24 Willem Frijhoff, *Fulfilling God’s Mission: The Two Worlds of Dominie Everardus Bogardus, 1607-1647*, 2007, p. 545. Jaap Jacobs (op. cit., p. 315-318) gaat dieper in op deze materie, vooral in de periode vóór de Engelse machtsovername van 1664. Zie ook Andrea Mosterman, *Spaces of Enslavement – A History of Slavery and Resistance in Dutch New York*, 2021.
- 25 *Records of Domine Henricus Seljns of New York of 1636-7* (in 1916 opnieuw uitgegeven door de Holland Society of New York). Met alle toelichtingen en illustraties erbij telt het Engelstalige boekje ruim 80 bladzijden. Selijns zal in zijn tijd zeker niet gedacht hebben dat zijn ‘gemeentegidsje’ voor eigen gebruik tijdens bezoeken en op de kansel een paar eeuwen later nog als boek het licht zou zien.
- 26 Murphy, op. cit., p. 111 e.v.
- 27 Jos van der Linde, loc. cit. (2012), p. 119-145.
- 28 Een voorbeeld daarvan deed zich voor op 27 januari 1672, toen Selijns de zoon van een echtpaar uit de Nes doopte. Dit jongetje was er een van een tweeling, waarvan de andere ‘*bij de paep*’ was gebracht, omdat de moeder rooms was, wat de dominee verder zonder commentaar in zijn doopregister noteerde.
- 29 Van der Linde, loc. cit. (2012), p. 144.
- 30 ‘*Een grage kat en trage meyd, / Baert huys-krakeel en geen profyt; / Maer meyden graeg en katten traeg / Zyn buyten twyffel grooter plaeg, / Want snoept de kat eens nu en dan, / Geen stuck, of ’t meysje snoept er van, / En maect tresoor [=portemonnee] en kelder leeg, / Dus hoe men ’t raemt, ’t en is geen deeg [=’t is altijd wat; of: ’t kost altijd geld]*’. Ook in het gedicht ‘*Op het banckerot van een doctor*’ kan men Selijns met pretoegjes zijn penneveer zien hanteren. Zie Murphy, op. cit., p. 162-166.
- 31 Beide gedichten zijn niet gepubliceerd, maar komen voor in Selijns’ eigen compilatie van zijn gedichten, bewaard bij de New-York Historical Society.
- 32 Eekhof, op. cit. (1913), p. 205-206 en 221.
- 33 Agneta werd op 1 juli 1663 in Nieuw-Amsterdam gedoopt.
- 34 Zie <https://www.nikhef.nl/~louk/SPECHT/generation2.html>.
- 35 Dat huwelijk leidde overigens tot nogal wat toestanden over de erfenis van zijn vrouw uit haar vorige huwelijk. Zie David W. Voorhees, ‘Family and Faction: The Dutch Roots of Colonial New York’s Factional Politics’, in M.D. Shattuck (red.), *Explorers, Fortunes and Love Letters – A Window on New Netherland*, 2009, p. 134.

Literatuur

- Aa, A.J. van der, *Nieuw biografisch, anthologisch en kritisch woordenboek van Nederlandse dichters*, deel 3, 1846. Zie https://www.dbnl.org/tekst/aa__001nieu03_01/aa__001nieu03_01_0252.php?q=selijns#h11.
- Broeke, Leon van der, 'De oude Paulus heeft een jonge Timoteüs nodig. Rechten en voorrechten in en van de gereformeerde kerk te New-York 1697-1699', *Historisch tijdschrift Groniek*, nr. 183, 2009, p. 117-130.
- Eekhof, A., *De Hervormde Kerk in Noord-Amerika (1624-1664)*, 1913. Digitaal te vinden: <https://books.google.co.th/books>.
- Eekhof, A., 'De Noord-Amerikaanse Predikant Henricus Selijns in de Gemeente Waverveen (1666-1682)', in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, deel XII, afl. 2, 1915, p. 97-157. Overdruk in <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB02:100006012:pdf>.
- Frijhof, W., *Fulfilling God's Mission – The Two Worlds of Dominic Everardus Bogardus, 1607-1647*, 2007.
- Hulsebos, G.A., 'Verslag in zake de kerkelijke archieven', *Bijlagen van de Handelingen der Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk, ten jare 1905*, 1905, p. 496-502.
- Jacobs, Jaap, *Een zegenrijk gewest. Nieuw-Nederland in de zeventiende eeuw*, 1999. De bewerkte Engelse uitgave is: *New Netherland – A Dutch Colony in Seventeenth-Century America*, 2005.
- Linde, A.P.G. Jos van der, 'Henricus Selijns (1636-1701), dominee, dichter en historicus in Nieuw-Nederland en de Republiek', in: J.F. Heijbroek e.a. (red.), *Geen schepsel wordt vergeten – liber amicorum voor Jan Willem Schulte Nordholt ter gelegenheid van zijn vijftenzestigste verjaardag*, 1985, p. 37-60.
- Linde, A.P.G. Jos van der, 'Henricus Selijns (1636-1701): Churchman with a Steady Hand', in: Leon van den Broeke e.a. (red.), *Transatlantic Pieties – Dutch Clergy in Colonial America*, 2012.
- Murphy, Henry C., *Anthology of New Netherland, or translations of the early Dutch poets of New York with memoirs of their lives*, 1865. Digitaal te vinden: <https://books.google.co.th/books>.
- Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 3, 1914, p. 1160-1166.
- Shattuck, M.D. (red.), *Explorers, Fortunes and Love Letters – A Window on New Netherland*, 2009. Digitaal te vinden: <https://books.google.co.th/books>.
- Selijns, Henricus, *Records of Domine Henricus Selijns of New York of 1686-7* (in 1916 opnieuw uitgegeven door de Holland Society of New York). Digitaal te vinden: <https://books.google.co.th/books>.

Het Plantagehuis te Vreeland

ir. E.M.J. Blok bnt, ing. C.M.F. Brouwer

Aan de oostkant van Vreeland, waar de Kleizuwe de Stille Vecht kruist, staat het markante witgepleisterde ‘Plantagehuis’. In 1832 stichtte Jacob Hooft, de toenmalige heer van de Ambachtsheerlijkheid Vreeland, op deze plek een bescheiden zomerhuis. Achter de woning liet hij op de dijk langs de voormalige Vechtarm een langgerekte parkaanleg realiseren, de ‘Plantage’. Tegelijkertijd werd door Hooft, aan de overzijde van dit water, een openbare wandelplaats aangelegd. Sinds er in 1863 een aantal gedenksteden zijn geplaatst, staat deze wandeldreef bekend als het ‘Jubileumlaantje’. Kleinzoon Gerrit Hendrik Hooft transformeerde het zomerhuis in de jaren 1900-1909 tot het landhuis in Moorse stijl zoals we dat tegenwoordig kennen. Het Plantagehuis is samen met de parkaanleg en aanwezige historische elementen in 2001 aangewezen als rijksmonumentaal complex historische buitenplaats.

In 2021 is dit huis met tuin- en parkaanleg, boomgaard de ‘Driehoek’, Jubileumlaantje én de ‘Zijldijk’, waarop een weg naar de garage, in handen gekomen van een nieuwe eigenaar. Het is diens wens de vroegere sfeer en karakter van tuin en parktuin te herstellen.

Voor herstel en ontwikkeling van tuin en park is aan de adviesbureaus Historisch Groen Beheer en SB4- Bureau voor historische tuinen, parken en landschappen opdracht gegeven een onderbouwde toekomstvisie in de vorm van een schetsplan op te stellen. Hun verkenning van de cultuurhistorische en tuinhistorische waarden van het terrein is ten behoeve van dit Jaarboekje sterk ingekort en bewerkt tot dit artikel.¹

Kasteelruïne en ambachtsheerlijkheid (1252-1816)

De ontstaansgeschiedenis van Vreeland gaat terug tot 1252. In dat jaar gaf Hendrik van Vianden, bisschop van Utrecht, opdracht een kasteel te bouwen teneinde in deze onrustige streek de vrede te bewaren. Het kasteel kreeg de hoopvolle naam ‘*Vredelant*’. Als plek koos hij een terrein binnen een oostelijke bocht van de sterk meanderende Vecht, waar deze de Kleizuwe kruiste, een van de oudste ontginningswegen uit de streek. De gunstige ligging aan deze weg op een dijk en aan de rivier, destijds een belangrijke waterweg, zorgde al snel voor vestiging van mensen op zoek naar een veilige plaats. In de kleine nederzetting die ontstond, werd een kerk gesticht en in 1265

Afb. 1 Het Plantagehuis nu. (Foto André Russcher)

werden stadsrechten toegekend.² In de 15e eeuw werd westelijk van Vreeland een (mogelijk reeds aanwezige veenstroom tot) kanaal vergraven. Vreeland kwam hierdoor als het ware in zijn geheel als eiland binnen het kanaal en de oude rivierarm te liggen. Dit betekende een verbeterde verdediging van het kasteel en de stad. Ook was er een kortere vaarweg over de Vecht gecreëerd.³

De oude, afgedamde rivierarm werd daarna de 'Stille Vecht' en ook wel 'Oude Vecht', genoemd. Op een enkele kaart staat de naam 'Brouwersgat' vermeld. Deze naam, door de oude Vreelanders ook wel ingekort tot 'Gadt', verwijst naar een bierbrouwer die hier begin 17e eeuw een van de huizen bewoonde grenzend aan de zuidelijke dijk langs de Oude Vecht, waarop later het Jubileumlaantje is aangelegd.⁴ De dubbelomgrachte én omwalde hoofdburcht was bereikbaar via twee ophaalbruggen vanaf de Kleizuwe. Aan de noordkant van die weg lag de stenen voorburcht op het nog altijd bestaande driehoekige perceel, van oudsher de 'Driehoek' geheten. Uit rekeningen en inventarissen uit de jaren 1344-1347 en 1418-1420 volgt dat hier onder meer een met stro of riet gedekt 'bouhuus' (boerderij), hooiberg, stalhuis voor

paarden en een rosmolen stonden. In 1345-1346 werd de gracht rondom dit stuk grond gegraven.⁵

Vreeland, de naam ten spijt, vormde als grensplaats vanaf 1268 het middelpunt van aanhoudende twisten en het decor van strijd tussen de bisschoppen en de graven van Holland. Beiden maakten aanspraak op deze streek vanwege landbouwgrond, belastingen en macht. Na een roerige periode met belegeringen en verpandingen werd Kasteel Vreeland, dat in 1524 als onbewoonbaar werd geschetst, in 1529 op last van Keizer Karel V afgebroken. Hij had een jaar daarvoor de wereldlijke macht van de bisschop overgenomen. Volgens overlevering zijn de stenen daarna verscheept naar de stad Utrecht om daar het slot 'Vredenburg' mee te bouwen. Het voormalige Vreelandse kasteelterrein werd overgedragen aan de Staten van Utrecht, die het in eeuwigdurende erfpacht gaven aan de Vreelandse kerkmeesters. Ook ontvingen zij het recht

Afb. 2 Luchtfoto van het onderzoeksgebied (rood omlijnd) met toponiemen.

Afb. 3 Uitsnede van een kaart van een deel van het Gooi door C. Danckerts, 1636.

van visserij in de oude Vechtbocht en grachten.⁶ De 'singels', oftewel wallen langs het water, werden omstreeks 1550 geslecht, waardoor Vreeland een opener karakter kreeg.⁷ Deze situatie staat afgebeeld op de kaart in 1636 vervaardigd door C. Danckerts (afb. 3). In 1631 verzocht Godard van Reede, heer van Nederhorst (1588-1648), de Staten van Utrecht om het middeleeuwse Stichtse maarschalksambacht van Vreeland om te zetten in een ambachtsheerlijkheid en dat tegen een jaarlijkse betaling aan hem af te staan. Toestemming werd verleend onder voorwaarde dat hij noch zijn erfgenamen hier 'forten ofte sterkten' zouden bouwen.⁸ In 1637 verhief Stadhouders Frederik Hendrik de ambachtsheerlijkheid tot een vrij en onsterfelijk leen, waarmee het in feite een privébezit werd.⁹

Godards zoon en erfgenaam Gerard van Reede van Nederhorst (1624-1670) vatte het plan op om zijn bezit tot ridderhofstad te laten verklaren, maar daarvoor moest hij beschikken over een omgracht kasteel met toren en ophaalbrug. Gerard overleed zonder zijn plan tot uitvoer te brengen. Hij werd als ambachtsheer opgevolgd door Hendrik Jacob van Tuyl van Serooskerken (1642-1693), echtgenoot van zijn dochter Anna Elisabeth (1652-1682). Hendrik had dezelfde ambities als zijn schoonvader, om zo een plek in de ridderschap van Utrecht te verwerven. Bij wijze van aanzet tot 'herbouw' liet Hendrik op de fundamenten van de vroegere hoofdburcht een klein huis bouwen, toereikend genoeg om de erkenning van ridderhofstad te ontvangen. Dit was de laatste keer dat het predicaat ridderhofstad verleend werd.¹⁰ Een prent uit circa 1710 geeft een indruk van het dubbel omgrachte kasteelterrein met 'Huis te Vreeland', dat afgezien van deze eenvoudige woning 'leeg' bleef.

Afb. 4 'Nieuwer Grondslag van het vernietigde Huis te Vreeland, aan de rechter syde.' Gezicht vanaf de Zijldijk op het in 1653 opgegraven kasteelterrein met een dubbele slotgracht en een klein woonhuis op het terrein van de vroegere hoofdburcht. Prent uit de *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden*, uitgegeven in 1711 door L. Smids, vervaardigd door J. Schijnvoet, circa 1710. (Part. coll.)

Na het overlijden van Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerken, besloten de voogden van zijn twee minderjarige kinderen de 'Hooge Vrije riddermatige Ambachts Heerlijkheid Vreeland met den Dorschenwaard' in 1694 te laten veilen. De Amsterdamse koopman Pieter Reael (1650-1701), sinds 1685 heer van Nigtevecht, wist er de hand op te leggen. Hij was een schoonzoon van mr. Joan II Huydecoper (1625-1704). Reael had in 1687 het indrukwekkende Huys te Nigtevecht laten bouwen, noordelijk van Vreeland.

Pieters zoon Jan Reael (1685-1740) erfde op zestienjarige leeftijd de titel Vrijheer van Vreeland. Zijn huwelijk bleef kinderloos, waarna de titel en Vreelandse bezittingen vererfden op de aange trouwde familie van zijn reeds eerder overleden zus Sophia

Maria Reael (1687-1724). Zij was in 1709 gehuwd met Daniel Hooft (1675-1743), telg uit het Amsterdamse regentengeslacht Hooft. In 1743 vererfde de heerlijkheid op hun zoon Gerrit Hooft (1713-1750), getrouwd met Maria Johanna van der Dussen (1719-1782). Hun zoon mr. Daniel Hooft (1741-1803) erfde de titel Vrijheer van Vreeland in 1750. Hij bewoonde met zijn echtgenote Agnes Maria Geelvinck (1752-1816) en zoon Gerrit (1769-1786) daarna zijn voorvaderlijk huis aan de Herengracht en vanaf 1772 de hofstede Velscherbos bij Velzen die hij tot een aanzienlijke buitenplaats uitbouwde.¹¹

Diverse elementen van de huidige situatie stammen nog uit deze periode: de waterpartij de Oude of stille Vecht, onderdeel van de omgrachtingen van het voormalige kasteel Vredelant en de naastgelegen nederzetting; de dijken met daaroverheen een pad en langszij sloten, zowel aan de noordoostelijke als zuidwestzijde van de Stille Vecht; het tracé van de Kleizuwe (uitgezonderd de in de 20e eeuw aangepaste bocht ter hoogte van het Spokenhuisje) als doorgaande weg tussen Vreeland en Kortenhoeve en het met sloten (grachten) omgeven perceel de Driehoek, oorspronkelijk de plek van de voorburch van het kasteel, later in gebruik genomen als boomgaard.

Buitenplaats en opengestelde wandelplaats (1816-1863)

De totstandkoming in 1795 van de Bataafse republiek had gevolgen voor de aloude heerlijke rechten van Vreeland. Met het instellen van gemeentebesturen bleef de naam 'Heer van Vreeland' bestaan, maar slechts als eretitel. Wat overbleef van de heerlijkheid, waren diverse percelen grond en huizen, twee banken in de kerk, het visrecht in de oude Vechtbocht, de helft van de brugwachterswoning en het halve recht van tolheffing over en door de tolbrug van Vreeland.¹² Daniel Hooft's enig kind Gerrit was op 15-jarige leeftijd overleden. Daardoor kwam de ambachtsheerlijkheid – na overlijden van Daniel en diens weduwe in 1816 – toe aan zijn neef Jacob Hooft (1795-1873) die twee jaar later huwde met Constantia Aletta Witsen Elias (1799-1861).¹³

De in Amsterdam woonachtige Jacob Hooft moet een bijzondere band hebben gevoeld met Vreeland. Hij liet namelijk – samen met de eigenaresse van de nabijgelegen buitenplaats Slotzicht, Henriette Voomberg – als geschenk en 'ter vermaak van de inwoners van Vreeland' een fraai beplante 'openbare wandelplaats' aanleggen op zijn grond. De wandeling voerde over de 'dijkjes' langs de westzijde van de oude Vechtarm en de buitengracht van het vroegere kasteelterrein.

Vreelands openbare wandelplaats kreeg al snel bekendheid. Schrijver Jan Bastijaan Christemeijer bezocht het terrein in 1837 tijdens zijn omzwervingen door de provincie Utrecht. Komende uit noordelijke richting over de Bergseweg beschreef hij:

[...] Nu het dorp weder ingetreden zijnde, slaan wij links af [het later zogenoemde Jubileumlaantje in] en bezoeken de achter hetzelfde gelegene wandelplaats, met hare sierlijk beplante lanen, bosch- en waterpartijen en lagchende verschieten. De aanleg van dit plekje gronds, die aan het dorp zoo veel schoonheid bijzet, is Vreeland voornamelijk verschuldigd aan de zorg van deszelfs Ambachtsheer, Jonkheer J. Hooft, die, in vereniging tot dit doel met Jonkvrouwe H.M. Voomborgh, niet onaanzienlijke kosten besteed om, mede door dezen aanleg, Vreeland tot een der aangenaamste dorpen aan de Vecht te maken, en hierdoor niet weinig tot nut ook van de ingezetenen bijdraagt.

Daar nog jaarlijks met de verfraaijing der wandelplaats wordt voortgegaan, zal, als het boomgewas hier met der tijd in digtheid van loover toeneemt, deze lushof meer en meer in schoonheid winnen. Zoo hier en daar een voordeelig gekozen plekje met eenen groep Italiaansche populieren wierde beplant, – welk rijzig geboomte in een boschachtig landschap zoo goede uitwerking doet, – en in de breede grachten, welke dit park doorsnijden, op zekere hoogten, een klein terrasvormig eilandje met bloemgewas en ander klein plantsoen bezet, waaronder vooral de geurige sering, kamperfoelje en reseda niet vergeten ware, wierde aangetroffen, – zou dit aan het teekenachtige van sommige partijen en het aanlokkelijke der wandeling hier vast geene schade doen. [...] Nog ziet men, op den grond van eenen boomgaard en weide, hier de Heuvel genaamd, die te midden der oude grachten van het slot ligt, een overblijfsel van dat aloude, sedert op last van Keizer Karel den 5den gesloopte, kasteel, hetwelk nu tot eene bergplaats van bouwgereedschap en tot woning van eenen tuinman wordt gebezigd. [...]

Christemeijer wandelde dus vanaf de Bergseweg eerst over het Jubileumlaantje in zuidelijke richting en verder over het Boerenlaantje zuidwaarts om Vreeland. Halverwege die wandeling was er een fraai doorzicht in oostelijke richting:

Maar laat ons, van de zuwe naar het dorp terug keerende, het bekoorlijke verschiet niet vergeten, hetwelk men heeft, als men, een eind wegs de laan der wandelplaats ingegaan zijnde, zich even voorbij dat kleine witte landhuis bevindt, en dan naar den kant der zuwe ziet. Men heeft dan een vergezigt naar de zijde van Kortenhoef [...]

Het niet bij naam genoemde ‘kleine witte landhuis’ betreft het zomerhuis dat Jacob Hooft omstreeks 1832 op de hoek van de Kleizuwe aan de Stille Vecht liet bouwen.¹⁴ Het hierboven beschreven uitzicht vormt het onderwerp van twee prenten, één vervaardigd door P.J. Lutgers in 1835 en de ander door H.J. Backer in de periode 1833-1844. Het daarop afgebeelde witgepleisterde en met riet gedekte huis heeft meer weg van een forse folly of tuinkoepel dan van een herenoptrekje.

Het zomerhuis¹⁵ op rechthoekige grondslag, met één verdieping, stond met beide zijgevels in het water: de zuidwestgevel in de Stille Vecht en de noordoostgevel in de naastgelegen sloot. Op prenten lijkt het huis ook dan al aan de zuidwestzijde een inpandige, open galerij te bezitten. Aan de zijde van de Kleizuwe zal een afsluitbare poort/deur zijn geweest. Drie rondboogvormige openingen in de zuidwestgevel boden uitzicht op de Stille Vecht en de Driehoek. Vanaf de galerij werd ofwel het huis of de Plantage betreden. De zuidoost-gevel, aan de Kleizuwe, bezat geen (voor)deur. De prenten laten zien dat de Kleizuwe beplant was als laan, waarbij de oevers van naastgelegen watergangen begroeid waren met struweel (hakhout).

Afb. 5 'Gezigt van de Openbare Wandelplaats te Vreeland, naar de zijde van Kortenhoeft en op de hoogten der Gooische heide.' Prent uit *Atlas Coenen van 's Gravesloot*, vervaardigd door H.J. Backer, 1833-1844. (Coll. HUA)

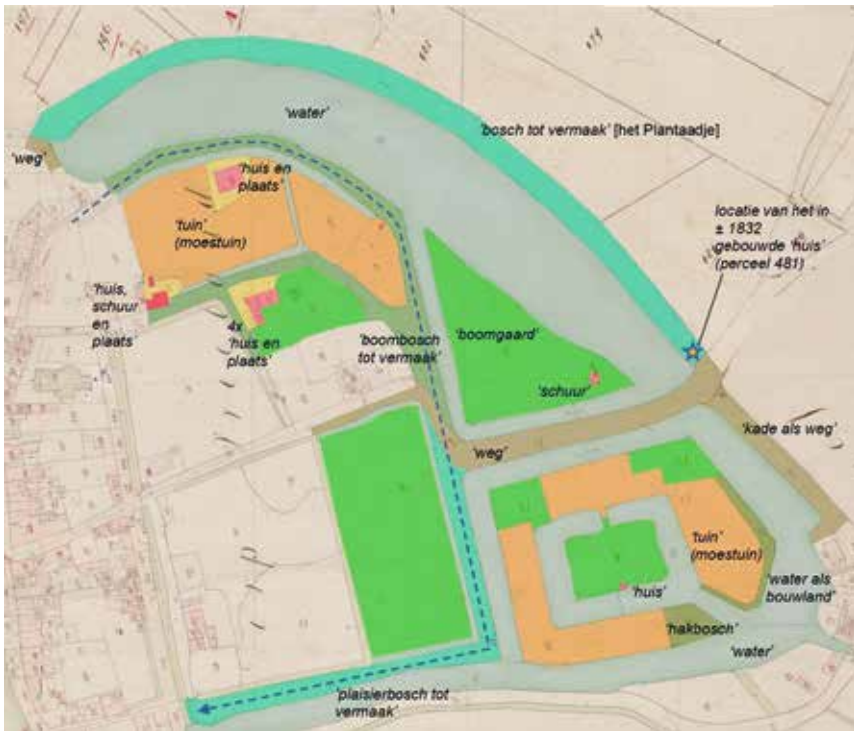
De buitenplaats van Hooft, die bekend stond als 'Plantaadje', strekte zich uit over de smalle dijk langs de noordoostzijde van de Oude Vecht, gesitueerd tussen Kleizuwe en Bergseweg. In 1837 beschreef Christemeijer deze afzonderlijk:

[...] Van nabij de Vreelandsche zuwe tot naar de voorstraat van het dorp [bedoeld zal zijn de Bergseweg] strekt zich, evenwijdig met de openbare wandelplaats, een boschje uit, dat vroeger eenige fraaije slingerpaden had, en nog hier en daar een plekje tot zitplaats biedt, waar men zich met genoegen eene wijl nederzet. Ter eener zijde stroomt langs dit boschje, hier de Plantaadje genaamd, een tak der stille Vecht; ter andere zijde heeft men in hetzelfde meer dan een riant gezigt over de schoone, frischgroene weiden van den Dorssenwaard-schen polder tot Welgelegen behorende, en op de bosschen van dit landgoed. De toegang tot dit boschje, welks boomgewas sedert een vorig jaar veel verminderd is, met een hek en rasterwerk afgesloten zijnde, zult gij wel doen, in het logement den sleutel daarvan te vragen, alwaar er altijd een van dat hek voorhande is. [...]¹⁶

Uit bovenstaande kan afgeleid worden dat het 'Plantaadje' aangelegd was als lang-gerekt landschapspark. In tegenstelling tot de 'openbare wandelplaats' was het een afgesloten terrein. Het zomerhuis van Jacob Hooft droeg voor zover bekend geen

naam, maar werd in de volksmond al snel ‘huis de Plantaadje’ of het ‘Plantagehuis’ genoemd. Bezoek van de parkaanleg was mogelijk door de sleutel op te halen bij het nabij gelegen ‘Logement Floor’.¹⁷ Opmerkelijk is dat uit de bewoordingen van Christemeijer volgt dat de Plantage er in 1837 minder fraai bij lag dan de openbare wandelplaats.

De oudste kaart waarop de Plantage en de openbare wandelplaats van Vreeland staan afgebeeld, betreft het Kadastraal Minuutplan, opgemaakt in 1828. Het zomerhuis

Afb. 6 Aanduiding van het grondgebruik in 1832 (gelijke kleuren zijn gelijk gebruik). Uitsnede van het Kadastraal Minuutplan, 1828. Ingekleurd is het eigendom van toenmalig eigenaar Jacob Hooft Heer van Vreeland, woonplaats Amsterdam (leggerartikel 34). (Bron: RCE; Gemeente Vreeland, Sectie A genaamd ‘Beoosten de Vecht’, Eerste en Tweede Blad.) De kadastrale Kaart van de Gemeente Vreeland is ‘opgemaakt in den Jare 1828’. Het kadaster is van kracht gegaan in 1832. Bewerking: SB4. NB. De blauwe stippellijn met pijl geeft de wandelroute van J.B. Christemeijer in 1837 aan.

aan de Kleizuwe staat daarop nog niet afgebeeld. Vermoedelijk werd het gebouwd n t nadat het kadaster in 1832 van kracht werd. Van de wijziging is geen kadastrale hulpkaart bewaard gebleven, evenmin zijn er andere archiefstukken, waardoor een meer nauwkeurige datering niet mogelijk is. De kadastrale minuut laat zien dat het overige Vreelandse bezit van Jacob Hooft bestond uit percelen tuingrond, boomgaarden en (boeren)woningen.

Uit deze periode resteert nog het Jubileumlaantje als openbare wandeldreef, de locatie van het Plantagehuis aan de Kleizuwe, gesitueerd tussen Stille Vecht en naastgelegen sloot en de landschappelijke parkaanleg, zijnde de Plantage, als privéterrein.

Versierd park en vergroot huis (1863-1926)

Jacob Hooft liet de openbare wandelplaats omstreeks 1863 verbijzonderen door meerdere gedenktekens te plaatsen ter ere van het 50-jarig jubileum van de onafhankelijkheid van Nederland. Er werden twee stenen gedenkpalen geplaatst,   n aan het begin en één aan het eind van de ‘Groote Laan’, daarna ook ‘Jubileumlaantje’ genoemd. Tevens werden er twee nieuwe bruggen met stenen brughoofden geplaatst waarop inscripties en gietijzeren poorten, tegenover elkaar aan weerszijden van de Kleizuwe;   n naar het voormalig kasteelterrein en één naar de Driehoek. Zowel de palen (lage zuilen) als de bruggen (met vernieuwde houten dekken) zijn nog altijd aanwezig.¹⁸ De gedenkpalen werden in 1878 beschreven door Pieter Harmen Witkamp als hij de wandelplaats in Vreeland bezoekt:

[...] De schoonste wandeling binnen de kom is de ‘Groote Laan’, die met ‘den Slinger’ mede een lief, boschrijk pad, eens den oostwal van het steedje uitmaakte. Door prachtig geboomte overschaduwde en door eene breede heldere vliet van ‘de Plantaadje’ gescheiden, vormt deze Groote Laan eene verrukkelijke wandeldreef. Aan haar zuid-oost- en noord-westzijde merkt ge twee gedenkstenen op, door de zorgen van den heer van Vreeland, Jhr. Hooft daar geplaatst. De eerste voert ten opschrift: Jubileum. 1813-1863. De tweede bevat herinneringen aan de edelen, die ten tijde van de Franschen middernacht van 1795-1813, te Vreeland en Loenen de rampzalige bevolking te hulp kwamen om de ellende door het verval van beide plaatsen te worstelen. [...] Wanneer de wandelaar aan den kastelein van ‘de Nederlanden’ den sleutel der Plantaadje, een aanleg van Jhr. Hooft, heeft gevraagd, kan hij in deze warande een aangenaam uur doorbrengen. Omstreeks 1832 aangevangen, is zij sedert een prachtig lustoord geworden. Van het kleine witte landhuis voert een kronkelend pad, dat zich herhaalde malen splitst, teneinde lieve perken te omvatten, langs de schoonste bosch- en waterpartijen, in dezelfde richting als de Groote Laan. Er heerscht groote verscheidenheid van loover: bij weerspiegeling in de stroombaan: voor de beplanting toch zijn velerlei soorten van naald- en loofhout gekozen, die er met rozen en andere schoone heesters afwisselen. Hier en daar noodigt een bank om plaats te nemen en zich te verlustigen in het velerlei natuurschoon, de speling der zonnestralen door het gebladerte, de geur die uit de bloemkelk en zelfs uit het riet opstijgt en het gezang van het vogelenkoor, dat deze plek bij voorkeur schijnt te beminnen. [...]¹⁹

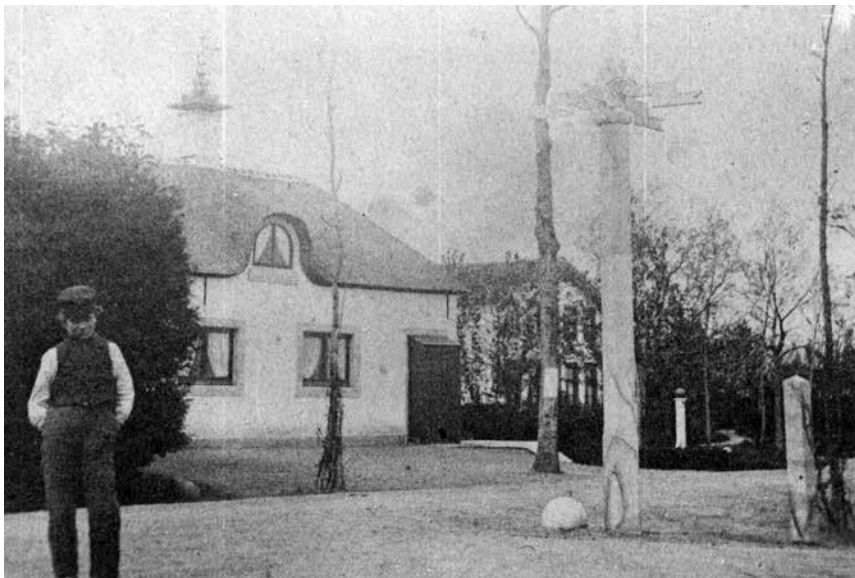
Afb. 7 De gedenkpaal aan het Jubileumlaantje ter gelegenheid van 50 jaar onafhankelijkheid van Nederland. (Foto J. Jonker)

Afb. 8 De gedenkpaal waarop de teksten ‘Trouw, Barmhartigheid en Hulde’, alsmede ‘de edelen, die ten tijde van de Franschen middernacht van 1795-1813, te Vreeland en Loenen de rampzalige bevolking te hulp kwamen om de ellende door het verval van beide plaatsen te worstelen’: S. Rendorp, W. van Voorthuysen, H. Ruys en E. van Beusekom. (Foto J. Jonker)

De gedenktekens worden ook aangehaald in een wandelgids uit 1905 van J.A. de Rijk. Hieruit blijkt dat er oorspronkelijk nog een vijfde gedenkteken in het terrein heeft gestaan in de vorm van een stenen wegwijzer:

[...] Ondertusschen zijn we Vreeland genaderd. [...] Eerst hier linksaf dat beschelpde paadje in, met zijn hoogte boomen. Vreelands inwoners schijnen wel Oranje-lievend geweest te zijn. Hier staan we voor een gedenkzuil ter herinnering aan de viering van Neerlands 50-jarige onafhankelijkheid in 1865, waarop de namen staan gebeiteld van S. Rendorp, W. van Voorthuysen, H. Ruijs en E. van Beusekom, van wie op een andere zijde der zuil vermeld staat: ‘In kommervolle tijden Wisten zij nog vreugde te verspreiden.’ [...] Een eindweegs verder, waar de weg naar Kortenhoeft zich afbuigt staat een wegwijzer op gebeeldhouwden zuil: ook weer een herinnering aan bovenbedoeld onafhankelijkheidsfeest. [...]

Afb. 9 Foto van het zomerhuis aan de Kleizuwe, eind 19e eeuw. De wegwijzer rechts op de voorgrond, was in 1863 ook geplaatst als gedenkteken en stond op de kruising van de Kleizuwe en de Zijldijk, die naar het Sluisje voerde. (Coll. Aalderink)

De stenen wegwijzer is goed te zien op een foto van het kleine witte landhuis met rieten kap, gezien vanaf de Zijldijk, daterend uit omstreeks 1900. Het is onbekend wanneer dit object uit het straatbeeld is verdwenen.

Uit het kadaster volgt dat het zomerhuis in 1864 middels 'bijbouw' werd vergroot. Het veldwerk en de daarop gebaseerde kadastrale hulpkaart laten zien dat tegen de noordwestgevel van het circa 10 meter brede huis een aan- of uitbouw kwam van 5 meter breed en 2,5 meter diep.

De belastbare waarde van het gebouw bleef in eerste instantie ongewijzigd, maar bij een latere redresmeting (dj onbekend) wijzigde de waarde van *f* 45 in *f* 70. Dit kan wijzen op een tussentijdse verandering die geen gevolg had voor de grootte van het huis, waardoor opmaak van een wijzigings-kaart niet nodig was. Te denken valt aan een cosmetische ingreep, zoals verfraaiing van de gevels.

In 1872 werd de binnengracht van het voormalige kasteelterrein gedempt. Hierna stond het in vervallen staat verkerende 'Huis Vreeland' in het midden van een groot

weiland. De buitenste gracht, waarover de zuidelijkste van de twee gedenkbruggen was gebouwd, bleef gehandhaafd.

Jacob Hooft mocht zich 57 jaar Heer van Vreeland noemen. Nadat hij in 1873 overleed, kwamen de titel en bezittingen te Vreeland in handen van zijn zoon Gerrit Hooft (1829-1900). Evenals zijn voorvaderen woonde Gerrit, reder en assuradeur, met zijn gezin in Amsterdam.

In de tijd dat Gerrit Hooft eigenaar was, verwerkte het kadaster geen grote wijzigingen omtrent het terrein of de gebouwen te Vreeland. Wel werd in 1878 de stichting van een nieuw bijgebouw (kadastraal perceel 853 'schuur, erf') geregistreerd, op de kruising van de Kleizuwe met de Raadhuislaan. Dit witgepleisterde gebouwtje kreeg later in de volksmond de bijnaam het 'Spokenhuisje'. In datzelfde jaar werd de schuur op de Drichoeck 'geamoveerd', waarna het perceel werd verenigd met de omliggende boomgaard. Na het overlijden van Gerrit in 1900 kwam het eigendom op naam te staan van (zoon) Gerrit Hendrik Hooft (1869-1926).

Rond 1900 werd het huis verfraaid was met motieven in 'Moorse stijl'.²⁰ De oorspronkelijke drie gelijkvormige rondboogvormige openingen in de zuidwestgevel werden voorzien van een karakteristieke hoefijzerboog, ook wel 'Moorse boog' genoemd.

Afb. 10 Het 'Spokenhuisje' aan het Boerenlaantje. (Coll. HUA, 14964)

Daarbij vormden de buitenste twee een venster, terwijl de middelste opening (recht tegenover de voordeur van de woning) vergroot was tot toegang naar een nieuw balkon dat boven de Stille Vecht hing. De gevel, waarin tevens opengewerkte motieven en vlakken waren aangebracht, liep als lage muur door, ter begrenzing van het zit terras tegen de noordwestgevel van het huis, die beschut lag door de uitbouw en een aangebouwde schuur. Op het balkon en de balustrades stonden bloembakken en tegen de gevels van uitbouw en schuur groeiden klimplanten. Van een verdere 'tuinaanleg' lijkt geen sprake. Vanaf het terras liep een tuinpad de Plantage in. Op de achtergrond rechts zijn de laanbomen (vermoedelijk toen ook al eiken) langs de Kleizuwe zichtbaar. De bomen op de oever links van het huis lijken (groeve) dennen te zijn. Direct naast het huis is onder meer een linde herkenbaar en één (eerst twee) kegelvormige naaldboom, mogelijk een watercipres of opgesnoeide levensboom. De aanpassing van het aanzien vond mogelijk reeds in 1864 plaats, gelijktijdig met de vergroting van het huis door Jacob Hooft. Doch gezien de populariteit van de neo-Moorse architectuur pas rond 1900 op zijn hoogtepunt was, ligt het meer voor de hand dat diens kleinzoon de initiatiefnemer was en dat het onderdeel vormde van een jarenlange verbouwing.²¹ Gerrit Hendrik Hooft liet namelijk in de periode 1901-1908 het bescheiden zomerhuis transformeren in een grote, gerieflijke woning, waarschijnlijk met de bedoeling er permanent te gaan wonen. Het huis werd tweemaal zo groot,

Afb. 11 Het Plantagehuis rond 1900, in Moorse stijl verbouwd maar nog niet vergroot. (Coll. HUA, 14985)

Afb. 12 Het Plantagehuis na de vergroting in 1905. Deze situatie heeft maar drie jaar geduurd. (Coll. Aalderink)

Afb. 13 Het Plantagehuis na de verhoging in 1908, waarbij een lage vierkanten toren met koperen koepel op de verdieping werd gebouwd. (Coll. Zanting)

waarbij de indeling ook gewijzigd werd. In zowel kadastraal dienstjaar 1902, 1904 als 1905 werd er door het kadaster ‘bijbouw’ geregistreerd.

In 1908 werd het gehele gebouw opgehoogd met een volwaardige verdieping (‘bijen opbouw’), met verschillende houten erkers. Op het platte dak verscheen een lage vierkante toren bekroond met koperen koepel. Evenals de zuidwestgevel werd ook de zuidoostgevel (aan de Kleizuwe) voorzien van een overdekte galerij met Moorse bogen. Midden op de gevel kwam een witgeschilderde gietijzeren plaat met het jaartal 1832 in Romeinse cijfers. Zowel aan de zuidwest- als aan zuidoostzijde van het dak staat een ornament van twee koperen vissen, die aan de straatzijde met een windvaan, verwijzend naar het oude heerlijke recht van visserij in de Stille Vecht waarover de Heer van Vreeland beschikte.

De belastbare waarde van het gebouw steeg gedurende de verbouwingsperiode eerst van *f*70 naar *f*90, daarna naar *f*119. Na voltooiing van alle ingrepen was de waarde van het huis gestegen tot *f*399. Blijkens aantekeningen op de kadastrale legger verhuisde Gerrit Hendrik Hooft in 1909 naar Vreeland.

Op wat groepen planten bij het huis, een klimplanten tegen de gevel en bloembakken en tuinvazen op de balkons en relingen was er nabij het huis geen sprake van een verfijnde tuinaanleg of een groot zitterras. Vanaf het huis leidde een wandelpad door de langgerekte Plantage. Op enkele plekken splitste het pad zich om zich daarna weer samen te komen. Vermoedelijk stonden er verspreid langs het pad door de Plantage diverse bankjes, om te rusten en van de vergezichten te genieten. Achterin het park bevonden zich twee eilandjes in de Stille Vecht, bereikbaar via bruggen. Verspreid langs de vijver bevonden zich steigers, waar men kon opstappen op een bootje. Zo hoefde men niet het hele stuk terug te wandelen, maar kon men terugvaren, waarbij men direct bij het huis kon uitstappen. Want vanaf de (verlengde) galerij was een stenen trap aangelegd naar het water.

De thans nog aanwezige poort bij de ‘achteringang’ van de Plantage, terzijde van de Bergseweg, is vermoedelijk ook door Gerrit Hendrik Hooft geplaatst. Deze poort met kenmerken van de Jugendstil bestaat uit twee achzijdige, smeedijzeren hekstijlen waartussen een tweevleugelig spijlendraaihek gedecoreerd met vergulde vlamvormige en bolvormige ornamenten. Ook de thans nog aanwezige betonnen zuiltjes aan het begin van het Jubileumlaantje, zijde Bergseweg, zijn passend voor deze tijd. In sierlijke zwarte letters staat hierop de tekst ‘Plantage 1832’ en ‘eigen terrein – wandeling toegestaan’.

In 1896 werd de Vreelandse ‘IJsclub Voorwaarts’ opgericht, die gebruik maakte van de grote vijver bij het Plantagehuis (in latere jaren werd elders in Vreeland een

Afb. 14 De ijsbaan op de vijver van het Plantagehuis. (Coll. W. Mooij)

schaatsbaan aangelegd). Op een winterse foto uit de jaren 20-30 van de 20e eeuw is te zien dat er zelfs elektrische verlichting was aangebracht.

Het huis viel door zijn sprookjesachtige uiterlijk erg op. In 1920 stond het beschreven in een artikel over Vreeland in *Geïllustreerd Weekblad Buiten*:

[...] Bij dien dam staat een huis in Moorscheen stijl, dat in deze vriendelijk-Hollandse omgeving een wonderlijk effect maakt. Van verre, door het gebladerte der boomen gezien maakt het wel een aardigen, zelfs sprookjes-achtigen indruk, maar men moet niet te dichtbij komen. Want dan doet het denken aan een niet zeer geslaagd tentoonstellingsgebouwtje. 't Is het huis 'de Plantaadje', in de eerste helft der vorige eeuw gebouwd ter plaatse van een klein zomerhuisje, in de tweede helft van die eeuw met een verdieping verhoogd [N.B. dit gebeurde in werkelijkheid pas na 1900], en eigendom van Vreeland's heeren, de familie Hooft. Het smalle park strekt zich uit langs het overblijfsel van de Oude Vecht, die hier, aan twee zijden afgedamd (want ook verder noordelijk staat dit gedeelte niet meer in verbinding met de tegenwoordige Vecht), als een langerekte vijver is, welks water donker glanst tusschen het hoog geboomte op zijn stille oevers. [...] ²²

Over de openbare wandelplaats (via het Jubileumlaantje en aansluitende Boerenlaantje) en diverse gedenkobjecten werd in dit artikel niet gesproken.

Uit deze periode resteren nog het Plantagehuis in Moorse stijl, in zijn huidige omvang (recente verbouwingen buiten beschouwing gelaten), twee gedenkpalen (1863), twee gedenkbruggen (1863), het Spookhuisje (1877); buiten huidige eigendom, de poort bij de achteringang (qua stijl gedateerd op 1900-1910) en de betonnen zuiltjes aan het begin van het Jubileumlaantje (aan zijde Bergseweg).

Veelvuldige wisseling van eigenaar (1926-1981)

Toen Gerrit Hendrik Hooft in 1920 huwde met Engelina Jacoba Galjaard (1878-1946) waren zij beiden al op leeftijd. Uit dit huwelijk zijn geen kinderen voortgekomen. Nadat hij in 1926 overleed, werden de Vreelandse bezittingen door zijn weduwe geveild, getuige een daarvoor uitgegeven catalogus met kaart. De 'openbare verkoop' van de hoge vrije riddermatige Ambachtsheerlijkheid 'Vreeland' alsmede het Heerenhuis 'Het Plantagehuis' en bijbehorende goederen' vond op 3 maart 1927 plaats in het Vreelandse Hotel De Nederlanden.

De Notarissen J. M. C. VAN KEMPEN te Loenen en J. P. SMITS, F. H. VAN DEN HELM en E. TH. KOOPMAN te Amsterdam zullen op **DONDERDAG 3 MAART 1927**, v.m. 11 uur, in het Hotel „De Nederlanden” te Vreeland, wegens sterfgeval,

PUBLIEK VERKOOPEN:

De hoge vrije riddermatige Ambachtsheerlijkheid „VREELAND”

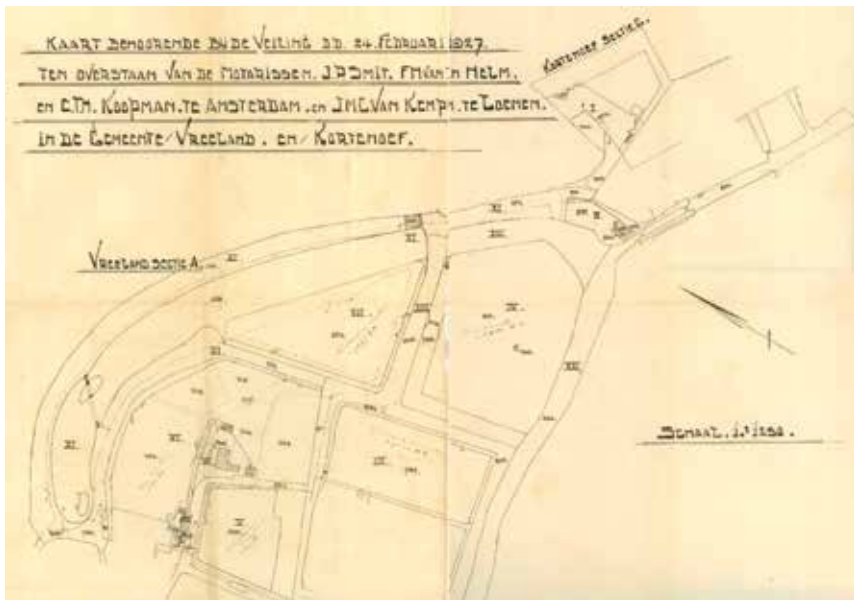
alsmede het Heerenhuis „**HET PLANTAGEHUIS**”, met tuin en waterpartijen, de Boerenhofstede „**HET VOSSENHOL**” met weilanden, boomgaarden, benevens andere onroerende goederen te Vreeland en Kortenhoeft. (6206)

Uitgebr. notitiën m. kaart te verkrijgen bij voorn. Notarissen en den Heer **REINDERS FOLMER, P. C.** Hooftstraat 169 te Amsterdam.

Afb. 15 Advertentie van de veiling van de Heerlijkheid, *Algemeen Handelsblad* 11 februari 1927.

De veiling geschiedde in dertien percelen, die daarna in verschillende handen kwamen. Het grasland, zijnde het voormalige kasteelterrein, werd gekocht door een consortium. In de loop van de 20e eeuw kwam het terrein in handen van de gemeente Vreeland en werd het lange periode gebruikt als sportveld. Ook het perceel met het Boerenlaantje en het 'Spokenhuisje' kwam in gemeentelijk eigendom.²³ De boomgaarden en boerenhuizen zuidwestelijk van het Jubileumlaantje kwamen bij verschillende particulieren.

Maarten Doets en Harmen de Bruijn (en consorten), respectievelijk veehouder en handelaar, verwierven in 1927 de buitenplaats bestaande uit het Plantagehuis met parkaanleg, boomgaard de Driehoek, de Zijldijk en het Jubileumlaantje. Zij verkochten hun bezit nog datzelfde jaar aan veehouders Petrus Nicolaas de Groot en Franciscus Johannes Jurgens. Aangezien het kadaaster nadien geen wijziging door-

Afb. 16 ‘Kaart behorende bij de veiling d.d. 24 februari 1927.’ De openbare verkoping werd later verplaatst naar 3 maart. (Bron: privécollectie N. Hovingh)

voerde van adressen, lijkt het dat geen van beide eigenaren – permanent – het huis heeft bewoond.

In kadastraal dienstjaar 1930 vond een herziening en herinmeting plaats van de kadastrale percelen. Het gehele bezit van de heren De Groot en Jurgens werd daarbij verenigd tot het kadastrale perceel 1197 ‘huis, tuin, laan, water en weg’. Boomgaard de Driehoek kreeg het kadastrale perceel 1196 met beschrijving ‘weiland en boomgaard’.

In 1930 werd ‘Landhuis Plantage’ met bijhorende grond en opstallen, in totaal circa vier hectare groot, wederom te koop aangeboden. Albert Karel Berkhout (1877-1933) werd de nieuwe eigenaar waarna hij met zijn echtgenote Laurina Jacoba Andrea Maria Willemse (1884-1944) hier zijn intrek nam. Slechts enkele jaren later overleed Albert Karel, waarna het bezit op naam kwam van zijn weduwe en hun twee kinderen. Op een vogelvluchtopname uit omstreeks 1933 is te zien dat de oever van de Stille Vecht, aan de zijde van de Plantage, grotendeels vrij was van opgaande beplanting. Het

Afb. 17 Vogelvluchtopname van Vreeland omstreeks 1933. (Coll. HUA 93472)

iets slingerende padtracé kan onderscheiden worden ten opzichte van de naastgelegen grasstroken. Hierdoor was er vanaf het (zonnige) wandelpad ruim uitzicht over het water, terwijl opgaande en gesloten beplantingsgroepen langs de sloot aan de noordzijde zorgden voor afscherming aan die zijde. In de beplanting is een variatie in vorm en kleur te onderscheiden, wat er op duidt dat er sprake was van diversiteit in boom- en heestersoorten. De oevers aan weerszijden van de Kleizuwe waren juist wel dicht begroeid. Hierdoor lag het Plantagehuis van afstand gezien, grotendeels verscholen.

De familie Berkhout verkocht in kadastraal dienstjaar 1938 de Driehoek aan Herbert Cremer (1873-1951). Drie jaar later kocht hij ook het overige bezit. Een strook grond ging naar de Provincie Utrecht in verband met de voorgenomen aanleg van de provinciale weg – ter hoogte van het voormalige kasteelterrein de Vreelandseweg geheten – waarvoor een deel van de Stille Vecht gedempt is. De wegaanleg werd afgerond in 1940.

Herbert Cremer was directeur van de Amsterdamse N.V. Deli Maatschappij, een tabaks-cultuurmaatschappij op Sumatra. Daarmee had hij zijn vader opgevolgd, van wie hij in 1923 ook het landgoed Duin & Kruidberg te Santpoort had geërfd, alwaar hij met zijn gezin woonde. Het Plantagehuis zal gebruikt zijn als buitenverblijf en/of het werd verhuurd.

In 1939-1940, met de dreigende oorlog in zicht, werden in en rond Vreeland diverse betonnen groepsschuilplaatsen van het type P gebouwd langs de Kleizuwe en om de Dorssewaardpolder, onderdeel van de 'betonnen werken Fort Kijkuit', waarvan een in de tuin van het Plantagehuis, langs het Jubileumlaantje. Op een loodrechte luchtfoto uit 1945 zijn de militaire bouwwerken zichtbaar, evenals de nieuwe provinciale weg. Op de Plantage zijn losse beplantingsgroepen op een grazige oever zichtbaar en de Driehoek lijkt deels een invulling van moestuin te hebben.

Diverse foto's uit 1946 tonen het noordelijke deel van het Jubileumlaantje als een keurig onderhouden wandelpad, aan weerszijden beplant met een rij eiken. Overige opgaande beplanting in de kruiden- en bloemrijke oever van de naastgelegen sloot is laag afgezet. Op de grens met de Plantage stond een eenvoudig ijzeren rasterwerk, waarbij de oostelijke rij laanbomen achter het hek was gekomen.

In 1951 overleed Herbert Cremer waarna het Plantagehuis met toebehoren in eigendom kwam van drie kleinkinderen, terwijl Herberts zoon Jacob Theodoor Cremer het vruchtgebruik kreeg. Al deze personen woonden in Amerika. Twee jaar later verkocht familie Cremer het Plantagehuis aan Berend van Bree (1891-1955), die het direct doorverkocht aan de Amsterdamse notaris Mr. Antoon Gerard Lubbers (1886-1958). Ook Lubbers hield het slechts kort in eigendom, want hij zette de 'bekende buitenplaats 'Het Plantagehuis' in 1955 te koop.

Koper in 1956 was de Amsterdamse advocaat en procureur Mr. Pieter Willem van Doorne (1896-1971), die er zijn intrek nam en aan het einde van het pad over de Zijldijk een garage liet bouwen. Even later verkocht Van Doorne het kleine gedeelte van de Zijldijk, dat zuidelijk van de provinciale weg was komen te liggen.

Begin jaren 70 werd de zuidwesthoek van het driehoekige boomgaardperceel afgesplitst en verkocht in verband met het verleggen van de Raadhuislaan, die met een nieuw wegtracé (deels over het voormalig kasteelterrein en deels over de omgrachting) werd aangesloten op de provinciale weg. Gelijktijdig is er een stukje grond achter de garage van het Plantagehuis aan de Provincie verkocht, teneinde er een transformatorhuisje te bouwen.

Terwijl het witgepleisterde ‘Spokenhuisje’ oorspronkelijk kort aan de doorgaande weg stond, staat het sinds de wegverlegging aan een brede groenstrook, waarin het ‘Boerenlaantje’ voorlangs het gebouw is doorgetrokken tot aan het Jubileumlaantje. Na het overlijden van advocaat Van Doorne verkocht diens weduwe Jacoba Eggolina Noordewier het Plantagehuis aan veehouder Pieter Daniel Dijkhuis (1910-1978). Blijkens het kadaster bewoonde hij zelf het zelf, tot hij het in 1974 verkocht aan Aannemingsbedrijf v/h P.H. van der Stoel. Het onderhoud liet onder dit beheer te wensen over, getuige diverse foto’s uit de jaren 70 en begin jaren 80.

Uit deze periode resteren nog de huidige lengte Zijldijk na aanleg provinciale weg (1940), idem afsnijding voormalig kasteelterrein, de groepsschuilplaats/bunker (1939-1940), de garage (1956), het ijzeren toegangshek aan begin Zijldijk, de huidige vorm van het perceel de Driehoek na aanpassing wegracé Raadhuislaan (1971), idem voormalig kasteelterrein en het transformatorhuisje (1971).

Herstel en renovaties (>1981)

In 1981 vond wederom verkoop plaats waarna de buitenplaats in handen kwam van aannemer Jaap Kamp en zijn echtgenote Sonja Elisabeth Johanna Lodder. Het huis werd vervolgens gerestaureerd en gerenoveerd om het van meer comfort te voorzien. ‘We hebben het hele huis als het ware opnieuw moeten bouwen’ volgens Kamp zelf.²⁴ Qua exterieur bleef de uitstraling van het gebouw gelijk, wel kwamen er aan de noordwestgevel een grote schoorsteen met buitenhaard, een extra raampartij én tweede erker. Aan die zijde kwam ook een tegel terras met langs de slootzijde (noord-oostkant) een hoge muur in aansluiting op het huis. De oever van de Stille Vecht vlak voor het huis werd verstevigd en met een boog aangesloten op de (herbouwde) trap treden, die vanaf de galerij sindsdien niet langer aan het water uitkomen maar op het gazon. Vanaf het terras werd een tegelpad aangelegd tot een eindweegs in het achterliggende park, eindigend bij een zitje met markant tuinmeubilair. Langs het pad werden een botenhuis met vlonder en diverse schuren en bergruimtes geplaatst, waaronder het markante houten ‘Jachthuis’.

Aan de voorkant van het Plantagehuis, aan de Kleizuwe, kwam een nieuwe voordeur (verplaatst vanaf de zijgevel) en werd een siertuin aangelegd met bestrating, wintergroene hagen en snoeivormen, bamboegroepen, tuinpoortjes en midden voor de gevel een grote witte fontein. Aan het begin van het grindpad over de Zijldijk naar de garage, werd een afsluitbaar hek geplaatst. Het betreft een kopie van de hekwerken op de gedenkbruggen.

Ook maakte Kamp de op zijn terrein gelegen groepsschuilplaats geschikt als wijnkelder. Daarbij werden op de muren aan de binnenzijde schilderijen aangebracht,

Afb. 18 De voorgevel aan de Kleizuwe in 1996. (Wikipedia)

zodat het sindsdien als folly kan worden opgevat. Naast de bunker werd een zitplek gecreëerd met uitzicht op het water. Vermoedelijk dateren de thans nog in het terrein aanwezige klassiek vormgegeven tuinbeelden ook uit deze tijd. Verder zijn brugdekken vernieuwd en beplantingen aangevuld. Zo is op de noordoosthoek van de boomgaard de Driehoek, min of meer tegenover de woning, een forse beplantingsgroep aangebracht bestaande uit onder andere naaldbomen en rododendrons.

Vanaf 1992 stond het Plantagehuis te koop, in 1993 voor f2.150.000. Omstreeks 2002 werd het gekocht door advocaat Hendrik Johannes Hoegen Dijkhof en echtgenote die er twintig jaar bleven wonen. In deze periode vonden er geen grote wijzigingen in het terrein plaats. Wel is in deze tijd de beplanting breder en hoger uitgegroeid en nieuwe beplanting toegevoegd, waardoor de oorspronkelijk halfopen situatie veranderde in een vrij besloten tuin. In het voorjaar van 2022 werd de buitenplaats verkocht aan de huidige eigenaar.

Uit deze periode resteren het zitterras met muren en de tuinvulling voor, achter en opzij van de woning, de hagen langs voortuin en aan weerszijden van het hek en pad over de Zijldijk, het tegelpad met aan het einde een plaatsje met betonnen zitje, gebruik/inrichting van de bunker als folly c.q. wijnkelder met buiten een zitje met be-

Passend bij de tijd van aanleg en de dan in opkomst zijnde landschapsstijl, werd een grote diversiteit aan bomen aangeplant, mede uitgezocht op variatie in verschijningsvorm en visueel effect. In de oudste historische beschrijvingen wordt dit als een van de aantrekkelijke aspecten van het terrein genoemd.

Voor de bij de landschapsstijl kenmerkende ruime gebogen oeverlijnen en breed slingerende wandelpaden was op het terrein niet veel ruimte, doordat de aanleg zich op de voormalige dijken aan weerszijden van het water concentreerde. Desondanks werd de typerende afwisseling van open en besloten, uitzichten, licht en donker wel tot stand gebracht. Over het water werden lange zichtlijnen gerealiseerd, met de ei-

Afb. 20 Luchtfoto van oost naar west uit november 2022 waarop goed de situering van het Plantagehuis is te zien ten opzichte van de omgeving. Linksonder het Plantagehuis aan de met bomen omzoomde oude Vecht met de driehoekige boomgaard en ten westen daarvan het dorp Vreeland. Links ligt het voormalige kasteelterrein, nu Sperwerveld, grenzend aan de Provinciale weg N201. Op de voorgrond, grenzend aan de Oude Vechtbocht, de tussen 2021 en 2023 gebouwde wijk Vecht en Veld met rechts daarvan de verf-/vatenfabriek Greif (v.h. Van Leer), gelegen aan de Vecht. In de verte liggen de Vinkeveense Plassen. (Foto Michel Boelhouwer)

landjes als verrassende onderbrekingen. Behoud van een boomgaard op het perceel de Driehoek zal mede uit praktische (en economische) overwegingen zijn ingegeven. Gedurende de twee navolgende eeuwen is het terrein steeds verrijkt met nieuwe aanplant, waardoor het thans veel meer besloten oogt dan eertijds zal zijn bedoeld. Tussen de dichte opstanden (waarin ook aftakelende essen en populieren) staan nog meerdere imposante oude bomen die dateren uit een ver verleden, waaronder bruine beuken, linden, zomereiken en paardenkastanjes (niet alle in goede conditie).

De ouderdom van het terrein en het karakter van een buitenplaats kwamen ook naar voren tijdens een inventariserend onderzoek naar stinsenflora in de Vechtstreek in het begin van de jaren 80 van de 20e eeuw. Aangetroffen werden: gewone beuk, zomereik, paardenkastanje, witte abeel, robinia, bruine beuk, taxus, hulst, notenboom, grove den, lariks, meidoorn en hazelaar. Langs de oevers was een goed ontwikkelde, natuurlijke oevervegetatie met onder meer verschillende zeggesoorten, gele lis, grote egelskop, watermunt en kalmoes. Op enkele plaatsen werden populaties stinsenplanten aangetroffen: daslook, sneeuwroem, donkere ooievaarsberk, bosanemoon, voorjaarshelmbloem, wilde narcis, grootbloemige narcis, krokus, sneeuwkllokje, Italiaanse aronskelk, voorjaarszonnebloem en blauwe anemoon. Ook werd melding gemaakt van snel verspreidende exoten als buxus, prachtframboos en bamboe, evenals spontane opslag van zwarte els, berk, gewone es en esdoornzaailingen.²⁵

Vanaf 1981 is veel aandacht aan tuin en park besteed waarbij de historische aanleg werd verfraaid met nieuwe beplantingen, waaronder bamboegroepen, priegel- en treurbomen en een beplantingsgroep met naaldbomen en magnolia aan de rand van de Driehoek. Hierdoor ontstond een 'liefhebberstuin' met een rijk plantensortiment, zoals die in de jaren 90 van de 20e eeuw (en mede gestimuleerd door de Nederlandse Tuinenstichting) ook elders in Nederland wel voorkwamen. De formele voortuin met hagen was daarbij een historiserende toevoeging. Vanaf het begin van de 21e eeuw zijn veel bomen en heesters toegevoegd met het oog op het creëren van privacy en tegengaan van inkijk. Open ruimten en grazige oeverstroken in het wandelpark zijn daardoor veelal verdwenen met als gevolg dat de bedoelde afwisseling is vervlakt en veel zichten over het water zijn verdwenen.

Noten

- 1 Inkorting en bewerking van het rapport door Juliette Jonker.
- 2 Loosjes, 1920.
- 3 Jonker en Cruysheer, 2015.
- 4 Boerstra en Jonker, 1997.
- 5 Jonker-Duynstee, 2015.

- 6 Loosjes, 1920.
- 7 Jonker en Cruysheer, 2015.
- 8 Loosjes, 1920.
- 9 Zie Jonker-Duynstee (2016) voor een uitgebreide verhandeling over de ambachtsheren van Vreeland.
- 10 Jonker en Cruysheer, 2015.
- 11 Jonker-Duynstee, 2016.
- 12 Jonker en Cruysheer, 2015.
- 13 Hij was de oudste zoon van Daniels broer Gerrit Jacobsz Hooft (1772-1801) en Susanna Cornelia Muilman.
- 14 Het jaartal 1832 staat in Romeinse cijfers op de zuidgevel van het Plantagehuis.
- 15 Er wordt wel verondersteld dat het zomerhuis gebouwd is op een oudere, mogelijk middeleeuwse fundering. Op een primitieve kaart van de Dorssewaardpolder uit circa 1500 staat namelijk op deze plek een bouwwerk ingetekend. Op latere historische kaarten is de plek vrij van bebouwing. Bron: Jonker-Duynstee en Cruysheer, 2015.
- 16 Christemeijer, 1837.
- 17 Het Logement Floor is de vroegere naam van het huidige Hotel-restaurant De Nederlanden.
- 18 In 2014 is, in navolging van het herdenkingsmonument voor 50 jaar Koninkrijk, aan de overzijde van de Raadhuisstraat, langs het Boerenlaantje, een monument geplaatst ter herinnering aan 200 jaar Koninkrijk (2013). Dit is vervaardigd door de Utrechtse steenhouwer Michiel Deylius en bevat de woorden: Liefde overwint alles. Op de bovenzijde is een schaakbord gegraveerd en er zijn schaakstukken gemaakt in de stijl van het monument, het Nederlandse en het Franse leger voorstellend, die op te halen zijn bij restaurant Hendrik voor als men hier wil schaken.
- 19 Witkamp, 1878.
- 20 Neo-moorse architectuur of Moorse revivalarchitectuur is een exotische neostijl die in de 19e eeuw en het eerste kwart van de 20e eeuw in zwang kwam bij Europeanen en Amerikanen. Het was de periode van het oriëntalisme. De bouwstijl, die ook werd toegepast in de kolonies, inspireerde zich op de Moorse, Arabische, Ottomaanse en Noord-Afrikaanse architectuur.
- 21 Volgens Jaap Kamp (die het Plantagehuis in 1981 kocht) was Gerrit Hendrik Hooft geïnspireerd geraakt tijdens een bezoek aan het Heilige Land. Bron: Delpher, *De Telegraaf* 5-10-1994.
- 22 Loosjes, 1920.
- 23 De gemeente Vreeland werd in 1964 opgenomen in de gemeente Loenen. In 2011 ging de gemeente Loenen op in de nieuwgevormde gemeente Stichtse Vecht.
- 24 Jansen, T., 'Hoe verkoopt je een landgoed in de Randstad', *De Telegraaf* 5-10-1994.
- 25 Farjon, 1982.

Literatuur

- Boerstra, J. en J. Jonker-Duynstee, 'Het Goudleerhuis te Vreeland', *Vechtkroniek* 6, mei 1997.
- Brouwer, F., 'De geschiedenis van Vreeland', *Vechtkroniek* 1, november 1994.
- Christemeijer, J.B., *Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht van Utrecht*, Schoonhoven, 1837, p. 44-49.
- Farjon, A., *Oecologische notitie van een afgesloten Vechtarm te Vreeland*, 13 juli 1982.
- Jagt, B., 'Vreeland in de Franse tijd', *Vechtkroniek* 40, november 2013.
- Jonker-Duynstee, J. en A. Cruysheer, *Vreeland 750 jaar geschiedenis in vogelvlucht*, 2015.
- Jonker-Duynstee, J., 'De Ambachtsheren van Vreeland', *Jaarboekje Nijfartlake* 2016.
- Hendriks, L. en R. van Immerseel, *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, Voor waarderstellingen van groen erfgoed*, 2012.

- Loosjes, A., 'Vreeland', *Buiten, Geïllustreerd Weekblad aan het Buitenleven gewijd*, jrg 14, nr. 22, 29 mei 1920.
- Rijk, J.A. de (c.a.), *Wandelingen door Gooi- en Eemland en Omstreken*, 1905.
- Stiphout, R., 'Een der heel groten, Pieter Willem van Doorne (1896-1971) stond aan de wieg van Van Doorne en wist de Balie te verenigen in de Nederlandse Orde van Advocaten', *Advocatenblad*, nr. 9, september 2014.
- Witkamp, P.H., 'Uitstapjes op één dag uit en thuis, V. Naar Loenersloot en Vreeland', *Het nieuws van den dag*, 22 mei 1878. Zie: Delpher.nl.

Websites en archieven

- Ahn.arcgisonline.nl (Actueel Hoogtebestand Nederland)
- Archieven.nl
- Buitenplaatseninnederland.nl
- Delpher.nl (oude kranten)
- GoogleEarthPro
- Google.nl/maps
- Kadastralekaart.com
- Mijn.kadaster.nl (kadaster archiefviewer; KA)
- Nimh-beeldbank.defensie.nl (Nederlands Instituut voor Militaire Historie; NIMH)
- Ruimtelijskeplannen.nl
- Topotijdreis.nl (historisch topografisch kaartmateriaal; TTR)

Projecten van de Dr. R. van Luttervelt Restauratie Stichting sinds de oprichting

Jurgen Wasser

De Dr. R. van Luttervelt Restauratie Stichting is in 1969 opgericht te Loenen aan de Vecht en vernoemd naar dr. Remmet van Luttervelt, die in 1943 promoveerde op 'De buitenplaatsen aan de Vecht'. Hij overleed in 1963 te Lochem op 46-jarige leeftijd. De stichting heeft tot doel het in stand houden van monumenten welke beschermd zijn op grond van de Monumentenwet. Het werkgebied van de stichting beperkt zich tot de Vecht- en Angstelstreek. De stichting rekent het tot haar taak, zover de middelen dat toelaten, particuliere eigenaren een gedeeltelijke bijdrage ter beschikking te stellen om kleinere delen van een pand ter herstellen of, als zij verloren zijn gegaan, deze terug te brengen. Voorbeelden zijn raamluiken, buitendeuren, muurankers, zonnepijlers, windvanen en dergelijke. Ook kan er gedacht worden aan het zogenaamde bijwerk, zoals hekken, bruggen, stoepen, theekoepels en prieëlen. De stichting ziet er op toe dat de restauraties vakkundig worden uitgevoerd.

Het begon allemaal in 1969 met het 18e-eeuwse pand in Loenen waarin nu het restaurant Tante Koosje gevestigd is. Dat dreigde eind jaren 60 afgebroken te worden. Het werd door de toen jonge stichting onder leiding van Nix Kappeyne van de Coppello echter gerestaureerd en kreeg sindsdien, om culinaire redenen, landelijke bekendheid. Bij de verkoop van het pand bleef wat geld over en dat vormde de basis van het stichtingskapitaal. Uit de rente op dat kapitaal, dat door verschillende acties blijft groeien, worden projecten gefinancierd of subsidies verstrekt die bijdragen aan de schoonheid van de gebouwde omgeving in de Vechtstreek.

In 1983 werd met een nieuw bestuur onder leiding van onze erevoorzitter Edward Munnig Schmidt met aan zijn zijde Anthony Lisman (die heel vaak de technische kanten van de restauraties onder zijn hoede nam), de stichting nieuw leven ingeblazen, na een sluimerend bestaan. Ondergetekende heeft in januari 2022 het stokje van Edward overgenomen; een goed moment om de vele projecten van de stichting in de afgelopen veertig jaar in een overzicht bij elkaar te brengen en te actualiseren.

1983: Twee stenen 17e-eeuwse zonnepijlers aan vanouds hotel-restaurant De Kampioen te Nieuwersluis werden met hulp van de Zonnepijlerskring hersteld en weer van bronzen naalden voorzien.

Afb. 1 De 17e-eeuwse zonnewijzers op vanouds de Kampioen.

1984: De theekoepel in de tuin van Dorpsstraat 16 te Loenen kreeg een nieuw rieten dak; later werd een restauratie aan het houtwerk uitgevoerd.

1984: De veranda en de blinden aan het aardige huis Stationsweg 1 te Nieuwersluis werden respectievelijk gerestaureerd en teruggehangen.

1987/1989: De theekoepel van Middenhoek te Nieuwersluis, destijds helemaal achterin het park, stond op instorten. Samen met de dames Blijdenstein lukte het om de koepel naar een goed zichtbare locatie te verplaatsen en te herstellen.

Afb. 2 De theekoepel van Middenhoek, gezien vanaf de Rijksstraatweg.

1987: Van boerderij Boomrijk, Zandpad 12, te Breukelen, was de overhoekse, neogotische roedeverdeling van de ramen, die bij de stijl van het pand past, verloren gegaan. Maar deze is met verheugende medewerking van de eigenaar weer teruggebracht. De huidige vorm van het gebouw is vermoedelijk ontstaan doordat de gelijknamige buitenplaats verbouwd is tot boerderij.

1989: Het Loenderveense sluishuis, Oud Over 88-90, kon van de dienst Amsterdamse Waterleidingen worden overgenomen en is met stringente restauratie-voorwaarden aan architect Ehlhardt verkocht. De stichting behield het juridische eigendom. Na het overlijden van de heer Ehlhardt is dat eveneens onder stringente condities verkocht aan de huidige eigenaar.

1990: Het bestuur heeft kunnen meehelpen om het voortbestaan van het huis Cromwijck aan het Zandpad te Maarssen zeker te stellen, in eendrachtige samenwerking met de vorige eigenaar, de heer Van den Berg. De door de stichting aangeraden architect jhr. R. Bosch van Drakestein heeft het in 1934 verbrande dak weer de juiste vorm gegeven. Als gevolg daarvan werd hij tevens de architect van het door de heer Van den Berg nieuw gebouwde klassieke huis achter Cromwijck.

1990: Door een bijdrage van de stichting kon een middeleeuwse poort bij Kasteel Oudaen te Breukelen gerestaureerd worden.

1990: Door een aanrijding was het witte ijzeren fortheek tussen het Zandpad en de Vecht ten zuiden van de kazerne in Nieuwersluis sterk beschadigd. De stichting steunde de gemeente Loenen bij het herstel.

1991: Op de beroemde koepel van Vegtlust, Oud Over 3, staat een zinken siervaas die bij de vernieuwing van het loden dak in slechte staat bleek te verkeren. De stichting steunde het herstel.

1991: Vandalen trokken een vroeg-18e-eeuwse loden siervaas van Herteveld in Maarssen van de sokkel. De stichting steunde het herstel.

1991: Aan de Vecht ten zuiden van Breukelen staat het 19e-eeuwse duifhuis van architect Kramm, nu horend bij Straatweg 72. Het was tot een ruïne vervallen, maar kon mede door een royale gift van het op te heffen waterschap gerestaureerd worden.

1991: Bijdrage in het herstel van de Eva-koepel op Terra Nova. Deze koepel was oorspronkelijk gebouwd in 1913 voor de Eva-tentoonstelling in het Paleis voor Volksvlucht en daarna verplaatst naar Terra Nova.

1992: Aan de Rijksstraatweg te Nieuwersluis slaat het 17e-eeuwse hek van Ouderhoek, dat wegens de nauwe toegang beschadigd werd door vrachtwagens. De stichting kon met de heer Van Engen, de eigenaar, de palen en de draaihekkens herstellen. De toegang voor auto's werd door hem verlegd.

1990: Weer door een kerende vrachtauto werd een van de gemetselde hekpalen

van het verdwenen buiten Wallestein aan de Vreelandseweg te Loenen vernield. De draaihekken waren sinds lang verdwenen. Pilaar en hekken werden hersteld respectievelijk nieuw gemaakt en de wapens van de familie Kieft Balde werden weer aangebracht op de bestaande zandstenen schilden.

1993: Bijdrage aan herstel en restauratie van de brug op de Bergseweg 32 te Vreeland.

1997: Voor de moestuin van kasteel Zuylen stond het sierlijke smeedijzeren toegangshek van het verdwenen buiten Groenhoven te verkommeren. De stichting verzocht het stichtingsbestuur van kasteel Zuylen in te stemmen met het plan om het hek weer op zijn oorspronkelijke plaats aan de westkant van de Vecht vlak bij de brug van Oud Zuilen terug te brengen. Daarin stemde het bestuur toe en het hek kon met nieuw gemetselde pilaren en na zorgvuldige reparatie weer dienstdoen als toegang voor het oude park van Groenhoven. De omwonenden brachten geld bijeen voor het vergulden van de naam in het hek.

1997: Wellicht de oudste begraafplaats van het land los van een kerk, is die bij Oud Zuilen uit het eind van de 18e eeuw. Het fraaie smeedijzeren hek daarvan was dringend aan herstel toe en de stichting steunde dat.

1997: De unieke gietijzeren theekoepel van het huis Vecht en Dijk aan de Straatweg te Maarssen is dankzij hulp van de stichting gerestaureerd en verplaatst naar het Zandpad ten noorden van Maarssen, een voormalig deel van het park van huis Gansenhoef.

Afb. 3 De gietijzeren koepel bij Gansenhoef.

1997: Nieuwe houten hekpilaren bij boerderij Boemoord in originele Amsterdamse schoolstijl te Breukelen. Daartussen werden nieuw gesmede hekken gezet. Vijfenzeventig procent werd betaald door de Lutterveltstichting, de rest door Van Zuilen, de eigenaar.

1997/ 2004: Eind 19e eeuw werd het royale gietijzeren hek van Villa Johanna aan de Rijksstraatweg ten zuiden van Loenen neergezet. Slippende auto's brachten later schade aan het hek toe. De stichting hielp mevrouw Vor der Hake het hek weer te fatsoeneren en waar nodig te lassen.

1998: In Breukelen dreigde sloop van de zogenaamde Brouwerijpanden, een rij van vier opslagloodsen uit circa 1880 met aardige detailleringen. De stichting liet een plan maken voor vier woningen in drie van de loodsen door architect Van Twillert in Loenersloot. Met een *artists impression* van het resultaat lukte het om het gemeentebestuur mee te krijgen om het plan dwingend op te leggen aan toekomstige kopers. Het resultaat is voor eenieder zichtbaar.

1998: In het Engelse Werk van het park van Gunterstein te Breukelen ligt de fundering van een laat-18e-eeuwse folly 'de Rots' genaamd, die in de 60'er jaren (20e eeuw) is afgebroken. Een aantal onderdelen bestaat nog en de stichting liet een tekening maken voor een mogelijke herbouw, die helaas (nog) niet heeft plaatsgevonden.

1998: Het brandspuithuisje uit 1869 naast de NH-kerk in Breukelen dreigde het veld te moeten ruimen voor het nieuwe gemeenschapsgebouw van de kerk. De stichting gaf architect Heilsbergen opdracht het gebouwtje nauwkeurig op te meten en met inzet van veel inwoners en bedrijven uit Breukelen lukte het om het pandje met behoud van een aantal originele onderdelen te herbouwen waarbij het twaalf meter verplaatst is. Daartoe werd een aparte stichting opgericht.

Afb. 4 Het wapenbord aan het gemeenlandshuis in Nieuwersluis met de wapens van Amsterdam en de provincie Utrecht.

1999: Het houten wapenbord aan het voormalige gemeenlandshuis – later brugwachterswoning – te Nieuwersluis is met steun van de stichting gerestaureerd. Hier vergaderden destijds de geïnteresseerden van het zand- en jaagpad tussen Utrecht en Amsterdam.

1999: Een tweede Vechtbrug in Breukelen zou de druk op de ontwikkeling van de fraaie oostelijke Vechoever vergroten en de stichting droeg bij aan het onderzoek van DHV om met een verkeersregeling in de Brugstraat de bouw van een dergelijke brug te voorkomen.

2000: Het houten Jugendstil hek op de brug voor Rijksweg 8 te Loenen was te gronde gegaan en met behulp van de stichting heeft de familie Van der Poel het weer in de oude vorm teruggebracht.

2000: Het huis Dorpsstraat 66 te Loenen was dringend aan groot onderhoud toe en de stichting steunde dat met een subsidie.

2000: Bijdrage voor het opnieuw vergulden van de windwijzer op Huize de Schol te Vreeland.

2003: Aan het begin van de oprijlaan vanaf de Straatweg naar het huis Grigia aan de Vecht ten zuiden van Breukelen staat weer het vroeg-18e-eeuws smeedijzeren toegangshek, dat door de stichting letterlijk uit de sloot is gevist en is gerestaureerd met hulp van de aanwonenden.

2003: Het botenhuis bij Nijenrode moest hersteld worden en de stichting heeft voor de roeivereniging een deel van de architectenkosten op zich genomen.

2004: De houten wijzerplaten aan de toren van de NH-kerk te Loenen waren aan

Afb. 5 Het botenhuis van de roeivereniging van Nijenrode.

Afb. 6 Het fraaie hek van Doornburgh.

vervanging toe. Het bleek dat er nog oudere platen onder de zichtbare aanwezig waren. Het herstel daarvan werd door de stichting gesteund.

2004: De letters 'Beek en Hof' op de pilaren van het toegangshek aan de Molendijk van het gemeentehuis van Loenen werden door de stichting verguld.

1988, 2005: Aan de Vecht, als toegang vanaf het jaagpad tot het voormalige buiten Doornburgh, nu deels (de Priorij) in gebruik als restaurant/culturele instelling, staat

een buitengewoon vroeg-18e-eeuws smeedijzeren sierhek, dat dringend aan herstel toe was. De stichting heeft veel andere stichtingen bereid gevonden – naast Monumentenzorg – om de kostbare reparatie mogelijk te maken. De smid, Kees van der Horst aan de Bemuurde Weerd te Utrecht, die ook de andere hierboven besproken hekken restaureerde, heeft de veel omvattende restauratie tot in perfectie uitgevoerd.

2005: De stichting verleende een subsidie voor het herstel van het torenkruis van de NH-kerk te Vreeland voor schilder- en verguldwerk aan bol, kruis en haan.

2006: Bijdrage aan het herstel van de Slangenmuur van Slot Zuylen.

2006: Bijdrage aan het herstel van het carillon van Nijenrode dankzij een anonieme gift na een lezing van de voorzitter over Luttervelt.

2008: De stichting die het landgoed Gunterstein beheert, was van plan het hek aan de Laan van Gunterstein, dat in de Tweede Wereldoorlog werd omgereden en waarvan de belangrijkste delen bewaard bleven, weer op te richten. De stichting heeft delen van de omgereden pilaren uit de sloot laten tillen en bijgedragen aan de restauratie.

2008: De stichting droeg bij aan de restauratie van de brug naar het Engelse Werk op Gunterstein in Breukelen, die door een, door storm geveld, boom verpletterd was. Het hek ziet er weer goed uit.

In Utrecht staat aan de Korte Nieuwstraat 2 vlak bij het Domplein een 16e-eeuws huis waarvan in de 19e eeuw de zeer fraaie top is gesloopt. Een stichting beijvert zich nu om de top te reconstrueren. Er bestaan goede afbeeldingen van en ons lid architect Vlaardingerbroek heeft er een tekening voor gemaakt die onze stichting heeft betaald. De Rijksdienst is akkoord met het plan en het zoeken is nu naar fondsen.

2009: In het *Jaarboekje Nijstarlake* 2008 van was de hergeboorte van het waterhek van de reeds langgeleden (1834) afgebroken buitenplaats Vechtstroom te Breukelen reeds aangekondigd. Het vormt met het nog bestaande koetshuis dat een vijftigtal meters ten noorden van het hek staat een herinnering aan dat buiten. In het voorjaar van 2009 is de herplaatsing van het hek geheel gereedgekomen.

2010: Bijdrage aan de restauratie van het neogotische hek rond de H. Hart Kerk te Maarsse.

2015: Bijdrage aan het herstel van de rijksmonumentale brug bij het Sperwerveld, oorspronkelijk behorend bij het Plantagehuis te Vreeland.

2015: De dam die vanaf de oprijlaan toegang geeft tot het huis Herteveld te Maarsse was in zo'n slechte staat dat restauratie noodzakelijk was. Die is in het vroege voorjaar van 2015 uitgevoerd. De dr. R. Van Luttervelt Restauratie Stichting, die heeft bijgedragen in de kosten, stelde als voorwaarde daarover in het Jaarboekje te informeren.

2017: Bijdrage aan de restauratie van het Bätz orgel in de Pieterskerk te Breukelen.

Afb. 7 Het hek om de Wilhelminaboom in Vreeland.

2020: Herstel van stukgereden hek om de Wilhelminaboom, gepland in 1898, aan de Raadhuislaan in Vreeland.

2022: Bijdrage aan restauratie van het Knipscheerorgel in de Dorpskerk te Vreeland.

2009/2023: Voor de stichting zijn opmetingstekeningen gemaakt van het 18e-eeuwse sluisje en de boogbrug daaroverheen die liggen in het jaagpad bij het buiten Vechtoever te Maarssen. Met het gemeentebestuur wordt aan de hand van de door architectenbureau Vlaardingerbroek en Wevers gemaakte tekeningen onderhandeld over de restauratie van sluis en brug. Beide verkeren in deerniswekkende staat en als er niet binnen afzienbare tijd gerestaureerd wordt, is instorting niet ondenkbeeldig. Het vaartje dat vanaf het sluisje landinwaarts loopt en onder een reeds vele tientallen jaren geleden afgebroken brug in de Diependaalsedijk liep, had verbinding met sloten rond de buitens en later de boomgaarden die ten oosten van de dijk lagen. Inmiddels zijn er fondsen vergaard van o.a. Waterschap en Provincie en is een aannemer geselecteerd. Het wachten is nu op de start van de restauratie.

Afb. 8 Het in slechte staat verkerende bruggetje in het jaagpad te Maarsse.

Moge het bovenstaande velen inspireren om mee te doen aan het behoud van de vele kleinere en grotere ornamenten en gebouwen die de Vechtstreek mede tot zo een speciaal, door iedereen gewaardeerd, gebied maken. Verscheidene leden van Nif-tarlake hebben in jubileum, verjaardag of onverwachte inkomsten aanleiding gezien de stichting te helpen met het bijhouden van de inflatie. Daarmee is het gelukt de dalende rente-inkomsten te compenseren en toch jaarlijks een zinvol bedrag aan het doel te besteden.

Na bijna veertig jaar heeft Edward Munnig Schmidt het voorzitterschap overgedragen aan Jurgen Wasser. De andere bestuursleden zijn Nicolette Ledeboer-de Roos, Jet Pijzel-Dommisse en Marlies Vehmeijer-Verloop. Wij werken graag mee met de realisatie van restauratieprojecten in de Vecht- en Angstelstreek, met behulp van het in jaren opgebouwde vermogen van de Stichting.

Verslag van de VechtPlassenCommissie 2022-2023

De Vechtplassencommissie (VPC), het werkcmité en de Vrienden van de Vecht

In de periode 2022-2023 zijn er veel wijzigingen geweest in zowel het bestuur als het werkcmité van de VPC. Zoals aangekondigd heeft Charlotte Smit, na ruim een decennium, afscheid genomen als voorzitter. Gelukkig hebben we Pieter Broertjes, oud-hoofdredacteur van de Volkskrant, oud-burgemeester van Hilversum en woonachtig in het gebied, bereid gevonden de voorzittershamer over te nemen.

Van het werkcmité namen Steef Cornelissen, Jorn Copijn, Bert Nagel, Egbert Lambers en Dirk Quaak afscheid. Nieuw zijn toegetreden: Wouter Pijzel en Hugo van der Wedden; zij gaan zich bezighouden met de omgeving van Loenen en de gemeente Wijdemeren.

Dit betekent dat we vacatures hebben; deze zijn te vinden op onze site (www.vechtplassencommissie.nl). Daar is ook het jaarverslag 2022 geplaatst met daarin de stand van zaken van veel lopende projecten.

Ter gelegenheid van de voorzitterswissel hebben wij het symposium ‘Het Vechtplassengebied in transitie’ gehouden in stalhouderij de Zadelhoff in Breukelen.

Dirk Sijmons, oud-rijksadviseur voor het landschap, hield een inspirerend betoog over verbindend landschap: ‘kunnen we nog samen landschap maken?’ Met als kernboodschap ‘het heft in eigen hand nemen, prioriteiten stellen, meer focus op duurzame landbouw en – niet het minst – elkaar helpen. Spreker en genodigden zagen duidelijk een verbindende rol voor de VPC omdat zij geen eigenbelang heeft. Onder leiding van bestuurslid Mark van de Bij zal de VPC hier de komende periode vorm aan geven. Het gehele verslag is terug te vinden op onze site www.vechtplassencommissie.nl.

Na afloop van het symposium ontving Charlotte Smit van ‘haar’ burgemeester Maarten Divendal een koninklijke onderscheiding. Zij gaat nu als ridder van Oranje-Nassau door het leven. Charlotte heeft van de VPC een geoliede machine gemaakt: kritisch, verbindend en liefst positief adviserend.

Afb. 1 Dirk Sijmons en Charlotte Smit.

Projecten

De projecten en aandachtsgebieden die we in het vorige jaarboek beschreven, lopen nog allemaal. Daaruit blijkt dat het werk van de VPC werk is met een 'lange adem'. Helaas hebben we meerdere malen de gang naar de Raad van State moeten maken omdat geen uitvoering werd gegeven aan ingediende zienswijzen. Dit gold bijvoorbeeld voor de bestemmingsplannen 'Rondom de Vecht' en 'de Vecht'.

Een enorm punt van discussie blijkt het onderhoud van de Vechtdijk te zijn: wie is waarvoor verantwoordelijk? De VPC initieerde deze discussie. Maar ook het gebruik van de Vechtdijk, het Zandpad, vraagt onze aandacht, of het hier nu gaat over het vrachtverkeer of over voetgangers en fietsers. De VPC neemt deel aan de klankbordgroep en gaat zelfstandig in gesprek met gemeenten en betrokkenen.

Uiteraard houdt de landelijke stikstofdiscussie ons ook in de Vechtstreek bezig. Om het gesprek te openen over de gevolgen voor 'ons' gebied werd het symposium georganiseerd.

Niet alleen bouwen vroeg de aandacht van de VPC, maar ook het behoud van de groenstructuur in het gebied en op de buitenplaatsen. Onze betrokkenheid op dit gebied zal de komende jaren worden uitgebreid.

De onderwerpen waar de VPC, in groepsverband, aan werkt zijn te veel om op te noemen. Graag verwijzen we naar onze website en ons Jaarverslag 2022.

Vrienden van de Vecht

In 2022 hebben de Vrienden een prachtige excursie voor de leden georganiseerd bij Waternet naar de waterleidingplas van de gemeente Amsterdam, naast de Loenderveense Plas. De problematiek van de drinkwaterwinning werd daar toegelicht. Bijzonder blijft dat de Amsterdammers 'ons' water opdrinken.

De Vechtplassencommissie wordt financieel ondersteund door de stichting Vrienden van de Vecht. Gelukkig zijn al heel veel leden van Niftarlake Vriend van de Vecht.

Bent u nog geen Vriend en wilt u het werk van de VPC steunen? Dan kunt u zich als Vriend opgeven via vriend@vecht.nl. De jaarlijkse bijdrage is € 15. Uw hulp is zeer welkom.

Afb. 2 De VPC bij Waternet.

Inhoudsopgave

Ereleden en bestuur	2
Jaaroverzicht	3
Boeren op de buitenplaats. De relatie tussen landbouw en buitenleven in het Amstelland en de Vechtstreek – Gerrit van Oosterom	9
De verdwenen buitenplaats Koningslust – Jan Holwerda	24
De eerste eigenaren van kasteel Oudaen in Breukelen – Jan Willem Gunning	48
Buitenplaats eigenaren en hun eigen wegen – Juliette Jonker-Duynstee	71
Henricus Selijns (1636-1701): een opmerkelijke predikant in Waverveen en Nieuw-Nederland – dr. Arie Bloed	98
Het Plantagehuis te Vreeland – ir. E.M.J. Blok bnt, ing. C.M.F. Brouwer	119
Projecten van de Dr. R. van Luttervelt Restauratie Stichting sinds de oprichting – Jurgen Wasser	147
Verslag van de VechtPlassenCommissie 2022-2023	157

